

No 22
2024

Ένθα

Διατίθεται
δωρεάν

Επίκαιρα Νομικά θέματα και Αναλύσεις

ΝΕΑ ΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Προλογικό σημείωμα
Επικαιρότητα εν συντομία...

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα, ο νόμος 5094/2024 υπό το φως του Συντάγματος και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Μηνάς-Κοσμάς (Μίνως) Καλογερομήτρος, Διονύσιος Κουκουβίνος-Κωστόπουλος

ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας, υπό το φως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

Παρασκευή Βαΐου

ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής», στο αδίκημα της ανθρωποκτονίας με δόλο.

Νικόλαος Μαυρίδης

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ο πόλεμος Ισραήλ-Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο, και αντιπαραβολή με την τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο για τη διάγνωση ασθενειών.

Μιχάλη Σταυρινού, Θεοδώρας Ιντζέ

ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη και οι συνέπειες υπέρβασης του.

Κυριακή Χαραλάμπους

Entha student club, EUC, Διευθυντής έκδοσης : Philippe Jougleux.
ISSN 2357-1268 (Εντυπη Μορφή) / ISSN 2357-1276 (Ηλεκτρονική μορφή)

Ευρωπαϊκό
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Νέα και Ανακοινώσεις

- Προλογικό σημείωμα.
- Επικαιρότητα εν συντομία...

2
3

Συνταγματικό δίκαιο

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα, ο νόμος 5094/2024 υπό το φως του Συντάγματος και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Μηνάς-Κοσμάς (Μίνως) Καλογερομήτρος, Διονύσιος Κουκουβίνος-Κωστόπουλος

10

Δίκαιο ανταγωνισμού

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας, υπό το φως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

Παρασκευή Βαΐου

25

Ποινικό δίκαιο

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής», στο αδίκημα της ανθρωποκτονίας με δόλο.

Νικόλαος Μαυρίδης

37

Διεθνές σχέσεις

Ο πόλεμος Ισραήλ -Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο, και αντιπαράβολή με την τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο για τη διάγνωση ασθενειών.

Μιχάλη Σταυρινού, Θεοδώρας Ιντζέ

50

Ποινική δικονομία

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη και οι συνέπειες υπέρβασης του.

Κυριακή Χαραλάμπους

56

Νέα και ανακοινώσεις

Προλογικό σημείωμα

Η Συντακτική Επιτροπή.

Με βαθιά θλίψη και σεβασμό, το παρόν τεύχος του ΕΝΘΑ είναι αφιερωμένο στη μνήμη της αγαπημένης μας συμφοιτήτριας, Ειρήνης Κοντογιώργου, που έφυγε πρόωρα από κοντά μας. Η Ειρήνη, μια λαμπρή φοιτήτρια της Νομικής Σχολής, έχασε τη ζωή της σε τροχαίο δυστύχημα στην Κύπρο, όπου πραγματοποιούσε τις σπουδές της. Η απώλειά της έχει αφήσει ένα δυσαναπλήρωτο κενό στην ακαδημαϊκή μας κοινότητα, και η μνήμη της θα παραμείνει ζωντανή μέσα από τις σελίδες του περιοδικού μας.

Η τραγική αυτή απώλεια μας υπενθυμίζει την ευθύνη που έχουμε ο ένας απέναντι στον άλλο και την ανάγκη για αυξημένη προσοχή και σύνεση στην καθημερινότητά μας. Η Ειρήνη θα μείνει στη μνήμη μας ως ένα φωτεινό παράδειγμα νεανικού ενθουσιασμού και αγάπης για τη νομική επιστήμη.

Παράλληλα με αυτή τη θλιβερή ανακοίνωση, οφείλουμε να ενημερώσουμε τους αναγνώστες μας για μια σημαντική αλλαγή στην έκδοση του ΕΝΘΑ. Από το τρέχον έτος, το περιοδικό μας θα εκδίδεται σε ετήσια βάση, με ένα τεύχος ανά έτος. Η απόφαση αυτή ελήφθη με γνώμονα την περαιτέρω βελτίωση της ποιότητας των δημοσιεύσεων και την εμβάθυνση στην επιστημονική έρευνα.

Το παρόν τεύχος φιλοξενεί άρθρα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα νομικών ζητημάτων:

Στο πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου, εξετάζεται το επίκαιρο ζήτημα της ίδρυσης παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα, υπό το πρίσμα του νόμου 5094/2024, του Συντάγματος και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Στον τομέα του Δικαίου του Ανταγωνισμού, αναλύεται η σχέση μεταξύ του Δικαίου του Ανταγωνισμού και της Πρόσπινης Συμφωνίας, με έμφαση στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ.

Στο Ποινικό Δίκαιο, προσεγγίζεται η έννοια του «βρασμού ψυχικής ορμής» στο πλαίσιο του αδικήματος της ανθρωποκτονίας με δόλο, εξετάζοντας τις συνέπειες και την αξιολόγησή του.

Τέλος, στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων, παρουσιάζεται μια συγκριτική ανάλυση του πολέμου Ισραήλ-Παλαιστίνης υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου, με παράλληλη αντιπαραβολή με την τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο.

Εκ μέρους της συντακτικής επιτροπής, ευχαριστούμε θερμά όλους τους συγγραφείς για τη συμβολή τους και τους αναγνώστες μας για τη διαρκή υποστήριξη. Αφιερώνουμε αυτό το τεύχος στη μνήμη της Ειρήνης Κοντογιώργου, της οποίας η απουσία θα μας υπενθυμίζει πάντα την αξία της ζωής και τη σημασία της προσφοράς στην επιστημονική κοινότητα.

Επικαιρότητα εν συντομία...

Επικαιρότητα εν συντομία...

Μία από τις τελευταίες εξελίξεις του απελθόντος έτους στον ελληνικό νομικό κόσμο ήταν η θέση σε δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση της νομοθετικής πρωτοβουλίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με τίτλο: «Αντιμετώπιση νέων μορφών βίας κατά των γυναικών –Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1385 – Πρόσθετες ρυθμίσεις στον νόμο περί ενδοοικογενειακής βίας –Αναδιοργάνωση των ιατροδικαστικών υπηρεσιών –Ενίσχυση της λειτουργίας της Eurojust – Μέτρα για την προστασία των ανηλίκων και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας – Δικονομικές διατάξεις αρμοδιότητας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και άλλες ρυθμίσεις». Η δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση διήρκησε από τις 24.12.2024 έως τις 07.01.2025 και στις 09.01.2025 κατατέθηκε στη Βουλή για συζήτηση.

Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό από τον τίτλο της νομοθετικής πρωτοβουλίας, ένα από τα ζητήματα που πραγματεύεται είναι η ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1385 που αποσκοπεί στην αποτελεσματική πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της εξ οικείων βίας, αδικημάτων που αφορούν τη γενετήσια εκμετάλλευση γυναικών, παιδιών και ευάλωτων ατόμων, καθώς και της τέλεσης των ανωτέρω εγκλημάτων στον χώρο της πληροφορικής. Η τροποποίηση της εγχώριας νομοθεσίας για την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας και της ικανοποίησης των θυμάτων αυτής αποτελεί αίτημα μεγάλου μέρους μίας κοινωνίας που έχει συγκλονιστεί τα τελευταία χρόνια από ακραία περιστατικά ενδοοικογενειακής και έμφυλης βίας.

Στο παρόν άρθρο θα παρουσιαστούν εν συντομία κάποιες από τις πλέον σημαντικές ρυθμίσεις που ετοιμάζεται να φέρει η ενσωμάτωση της Οδηγίας αυτής στην ελληνική έννομη τάξη.

Αρχικά, διατυπώνονται οι ορισμοί των εξής φράσεων:

Ως «βία κατά των γυναικών» εφ' εξής θα λογίζονται όλες οι πράξεις έμφυλης βίας, οι οποίες στρέφονται κατά γυναίκας ανεξαρτήτως ηλικίας, επειδή είναι γυναίκα, ή που πλήττουν δυσανάλογα γυναίκες, που έχουν ως αποτέλεσμα ή ενδέχεται να προκαλέσουν σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή ταλαιπωρία, συμπεριλαμβανομένων των απειλών διάπραξης τέτοιων πράξεων, του καταναγκασμού ή της αυθαιρέτης στέρησης της ελευθερίας, είτε στη δημόσια είτε στην ιδιωτική ζωή.

Ως «Εξ οικείων βία» θα νοούνται όλες οι πράξεις σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής ή οικονομικής βίας, οι οποίες λαμβάνουν χώρα εντός της οικογένειας ή της οικιακής μονάδας ή του φορέα παροχής κοινωνικής μέριμνας, ανεξάρτητα από βιολογικούς ή νομικούς οικογενειακούς δεσμούς, ή μεταξύ πρώην ή νυν συζύγων ή συντρόφων, ανεξάρτητα από το αν ο δράστης μοιράζεται ή έχει μοιραστεί την ίδια κατοικία με το θύμα.

Ο όρος «σύντροφος» θα αναφέρεται στο πρόσωπο που τελεί σε σταθερή σχέση προσωπικής δέσμευσης, ανεξαρτήτως συγκατοίκησης ή μη, στον πρώην σύζυγο, στα μέρη συμφώνου συμβίωσης που έχει λυθεί, καθώς και στον πρώην σύντροφος.

Εν συνεχεία, προβλέπονται τροποποιήσεις εγκλημάτων που προβλέπονται στο ειδικό μέρος του Ποινικού Κώδικα. Πιο αναλυτικά:

Το άρθρο 315 ΠΚ για τον ακρωτηριασμό γεννητικών οργάνων αντικαθίσταται ως εξής: 1) Όποιος με τη χρήση κάθε μορφής βίας ή απειλής βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων ή με επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας ή αποσπώντας τη συναίνεση με τη χρήση απατηλών μέσων ή παρασύροντάς την, εκμεταλλευόμενος την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκεται, εξαναγκάζει ή εξωθεί γυναίκα να υποβληθεί σε εκτομή, ακτηριασμό ή οποιοδήποτε άλλο ακρωτηριασμό στο σύνολο ή σε μέρος των μεγάλων χειλέων του αιδοίου, των μικρών χειλέων του αιδοίου ή της κλειτορίδας, τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον δύο (2) ετών και χρηματική ποινή αν

*Νέες Νομοθετικές
Ρυθμίσεις για την
Έμφυλη και Ενδοοι-
κογενειακή Βία: Εν-
σωμάτωση της Οδη-
γίας 2024/1385*

Επικαιρότητα εν συντομία...

δεν συντρέχει περίπτωση να τιμωρηθεί αυστηρότερα με άλλη διάταξη. Αν η πράξη διαπράχθηκε από μέλος της οικογένειας ή από πρόσωπο που συνοικούσε με το θύμα ή από δύο ή περισσότερα πρόσωπα ή με χρήση όπλου ή απειλή χρήσης όπλου ή σε βάρος ανήλικης γυναίκας ή από λόγους ειδικής, συντρέχει ιδιαίτερη επιβαρυντική κατάσταση. 2) Αν κάποια από τις πράξεις της παρ. 1 στις οποίες εξαναγκάστηκε το θύμα, είχε ως επακόλουθο τον θάνατο ή προξένησε βαριά σωματική βλάβη, επιβάλλεται κάθειρξη. 3) Με τις ποινές των παρ. 1 και 2 τιμωρείται και όποιος, για λόγους μη ιατρικούς και υπό τις περιστάσεις της παρ. 1, διενεργεί εκτομή, ακτηριασμό ή οποιοδήποτε άλλο ακρωτηριασμό στο σύνολο ή σε μέρος των μεγάλων χειλέων του αιδoίου, των μικρών χειλέων του αιδoίου ή της κλειτορίδας σε βάρος των προσώπων της παρ. 1».

Στο άρθρο 330 ΠΚ που ρυθμίζει την παράνομη βία προστίθεται μία τρίτη παράγραφος, η οποία ρυθμίζει ειδικότερα τον καταναγκασμό σε γάμο.

Το άρθρο 333 ΠΚ για την απειλή τροποποιείται, ούτως ώστε να ρυθμίζει πλέον και την παρενοχλητική κυβερνοπαρακολούθηση.

Στο άρθρο 337 ΠΚ για την προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας προστίθεται πέμπτη παράγραφος, η οποία ρυθμίζει την περίπτωση της κυβερνοαπασχόλησης.

Το άρθρο 184 του Ποινικού Κώδικα με τίτλο «Διέγερση σε διάπραξη εγκλημάτων, βαιοπραγίες ή διχόνοια» αποκτάει νέα παράγραφο μετά τη 2, τη 2 Α, η οποία αφορά τη διέγερση στις εν λόγω πράξεις με ηλεκτρονικά μέσα.

Επιπλέον, προβλέπονται νέες ρυθμίσεις αναφορικά με τη διαδικασία καταγγελίας εγκλημάτων που εμπίπτουν στο πλέγμα της ενδοοικογενειακής βίας, το πλαίσιο προστασίας, την ικανοποίηση, περίθαλψη και αποζημίωση των θυμάτων.

Πιο ειδικά, τα θύματα βίας κατά των γυναικών ή εξ οικείων βίας θα έχουν πρόσβαση σε νέους τρόπους καταγγελίας και επικοινωνίας με την ΕΛ.ΑΣ., ενώ με κοινή απόφαση των Υπουργών Δικαιοσύνης, Προστασίας του Πολίτη και Ψηφιακής Διακυβέρνησης, προσδιορίζονται οι όροι σύστασης και λειτουργίας της τηλεφωνικής γραμμής και της ηλεκτρονικής πλατφόρμας υποβολής καταγγελιών.

Συνάμα, τα άρθρα για την υποχρέωση κοινωνικής συμπαράστασης στα θύματα, την υποχρέωσης και την ενθάρρυνση καταγγελίας των επαγγελματιών, την ατομική αξιολόγηση των θυμάτων και τη διαχείριση του κινδύνου επανάληψης της βίας και δευτερογενούς θυματοποίησης τους, και ο ν. 3811/2009 (Α' 231), περί της διαδικασίας αποζημίωσης του θύματος από την Ελληνική Αρχή Αποζημίωσης, εφαρμόζονται αναλόγως για κάθε αδίκημα βίας κατά των γυναικών ή εξ οικείων βίας. Ακόμα, προβλέπεται και η λήψη μέτρων για την αφαίρεση διαδικτυακού υλικού το οποίο απεικονίζει τις αξιόποινες πράξεις της παρ. 2Α του άρθρου 184 περί διέγερσης σε διάπραξη εγκλημάτων, βαιοπραγίες ή διχόνοια, των παρ. 1 και 2 του άρθρου 333 περί παρενοχλητικής κυβερνοπαρακολούθησης, της παρ. 5 του άρθρου 337 περί κυβερνοπαρενόχλησης και του άρθρου 346 του Ποινικού Κώδικα περί ειδικητικής πορνογραφίας, καθώς και της παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 927/1979 (Α' 139) όταν αφορά εκ προθέσεως υποκίνηση βίας ή μίσους κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων που προσδιορίζεται με βάση το φύλο.

Αρκετές τροποποιήσεις υφίσταται και ο ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Αναλυτικότερα:

Το άρθρο 7 παρ. 2 εδ. β' πλέον συμπληρώνεται με την εξής φράση «ή τελεί την πράξη του δευτέρου εδαφίου της παρ. 1 του άρθρου 333 του Ποινικού Κώδικα, περί απειλής, σε βάρος άλλου μέλους της οικογένειας».

Μετά το άρθρο 10, προστίθεται νέο άρθρο, ονόματι 10 Α, με το οποίο ενσωματώνονται ειδικές ρυθμίσεις για την προδικασία, τη λήψη προληπτικών μέτρων και μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, την αρμοδιότητα, την παραπομπή, την εκδίκαση και την εκτέλεση της ποινής επί αδικημάτων ενδοοικογενειακής βίας. Χαρακτηριστικά, κάποιες από τις καινοτομίες της νέας παραγράφου είναι ότι εγκλήματα που υπάγονται στον ν. 3500/2006 και τιμωρούνται με ποινές στερητικές της ελευθερίας άνω των δύο ετών, οι ποινές αυτές δεν αναστέλλονται ούτε μεταβάλλονται με κανέναν τρόπο και η δε έφεση δεν έχει ανασταλτική ισχύ. Επιπροσθέτως, στα κακούργηματα και στα πλημμελήματα που προβλέπεται ποινή φυλάκισης άνω των δύο ετών

Επικαιρότητα εν συντομία...

εισάγεται η δυνατότητα κατ' οίκον περιορισμού με ηλεκτρονική επιτήρηση και προσωρινής κράτησης,

Επίσης, μεταβολές υφίσταται και το άρθρο 11 παρ. 2, με τις οποίες πλέον εντάσσονται η αναγνώριση των βασιικών περιστατικών της υπόθεσης και η υποχρέωση κάλυψης άμεσων οικονομικών αναγκών στους όρους της ποινικής διαμεσολάβησης.

Επέρχονται τροποποιήσεις στις παρ. 5, 6, 7 του άρθρου 12 και προσθήκης παρ. 5 Α στο ίδιο άρθρο, εκσυγχρονίζοντας τις διατάξεις για την απόρριψη συμφωνίας διαμεσολάβησης κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης του εισαγγελέα, την τροποποίηση των όρων διαμεσολάβησης, τα κριτήρια απόρριψής της και το δικαίωμα προσφυγής στον εισαγγελέα εφετών.

Τροποποιείται η παρ. 3 του άρθρου 13 αναφορικά με τη διακοπή της διαδικασίας διαμεσολάβησης και την καταστροφή του υλικού αυτής σε περίπτωση που δεν έλθει σε πέρας, με ανάλογη εφαρμογή της παρ. 5 του άρθρου 302 ΚΠΔ.

Τροποποιείται η παρ. 1 του άρθρου 18 και προστίθεται και τέταρτη παράγραφος στο εν λόγω άρθρο. Συγκεκριμένα, στην παρ. 1 εντάσσονται οι εξής περιοριστικοί όροι: «η απαγόρευση κάθε είδους επικοινωνίας με το θύμα, η παράδοση στην οικεία αστυνομική αρχή όπλων που νόμιμα κατέχει, η ηλεκτρονική του επιτήρηση με τη χρήση τεχνολογίας εντοπισμού θέσης και κίνησης, η εμφάνισή του στο οικείο αστυνομικό τμήμα και η παροχή στοιχείων επικοινωνίας διαθέσιμων στις αρχές ανά πάσα στιγμή». Ακόμα, η παρ. 4 εξειδικεύει τον τρόπο προσφυγής του καθ' ου οι περιοριστικοί όροι κατά αυτών.

Το άρθρο 19 του ίδιου νόμου υφίσταται και αυτό μεταβολές. Εισάγεται νέο εδάφιο στην παράγραφο δύο, το οποίο ορίζει πως για τα ανήλικα θύματα ενδοοικογενειακής βίας εφαρμόζεται το άρθρο 227 ΚΠΔ, ενώ εισάγεται και Τρίτη παράγραφος που ορίζει ότι «το θύμα ενδοοικογενειακής βίας κλητεύεται νόμιμα για μαρτυρία στο δικαστήριο. Αν απουσιάζει και το δικαστήριο κρίνει ότι για λόγους προστασίας της ψυχικής ή σωματικής του υγείας δεν είναι δυνατή η εμφάνισή του, τότε αναγιγνώσκεται η κατάθεσή του κατά την προανάκριση, σύμφωνα με το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 363 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας».

Με τις αλλαγές στο άρθρο 23 του ν. 3500/2006 εντάσσονται οι φυσικοθεραπευτές και οι φαρμακοποιοί στον κύκλο των προσώπων που οφείλουν να αναφέρουν περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας σε περίπτωση που υποπέσουν στην αντίληψή τους κατά τη διάρκεια άσκησης των καθηκόντων τους.

Καταληκτικά, το τελευταίο άρθρο της Οδηγίας επί του θέματος προβλέπει τα εξής: «1) Η τέλεση των αδικημάτων του άρθρου 3, όταν ο δράστης έχει καταδικασθεί αμετάκλητα στο παρελθόν για ομοειδή εγκλήματα, συνιστά επιβαρυντική περίσταση. 2) Για τις αξιόποινες πράξεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ν. 3500/2006 (Α' 232), ως μέλη της οικογένειας θεωρούνται τόσο οι παρέχοντες όσο και οι αποδέκτες υπηρεσιών φορέα παροχής κοινωνικής μέριμνας. 3) Για τα αδικήματα της παρ. 5 του άρθρου 184, περί διέγερσης σε διάπραξη εγκλημάτων, βιαιοπραγίες ή διχόνοια, των παρ. 1, 2 και 3 του άρθρου 315, περί ακρωτηριασμού γεννητικών οργάνων, της παρ. 3 του άρθρου 330, περί παράνομης βίας – καταναγκασμού σε γάμο, του δεύτερου εδαφίου της παρ. 1 του άρθρου 333 περί απειλής, της παρ. 5 του άρθρου 337 περί κυβερνοπαρενόχλησης και του άρθρου 346 περί ειδικητικής πορνογραφίας του Ποινικού Κώδικα (ν. 4619/2019, Α' 95), οι ελληνικοί ποινικοί νόμοι εφαρμόζονται και όταν η πράξη τελείται στην αλλοδαπή από ημεδαπό, ακόμη και αν δεν είναι αξιόποινη κατά τους νόμους της χώρας όπου τελέστηκε, μη εφαρμοζόμενων των προϋποθέσεων των παρ. 1 και 3 του άρθρου 6 του Ποινικού Κώδικα.

Συνολικά, η Οδηγία φαίνεται όντως να παρέχει ένα ενισχυμένο πλαίσιο προστασίας των γυναικών και των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, πράγμα σημαντικό, δεδομένης της λίαν ανησυχητικής κατάστασης που επικρατεί στην Ελλάδα. Δυστυχώς, η σύνταξη ολόκληρου του νομοσχεδίου, συμπεριλαμβανομένου και του τμήματος που αφορά την Οδηγία έγινε δίχως την παρουσία νομοπαρασκευαστικής επιτροπής, παρά τις επιταγές των κανόνων της ορθής νομοθέτησης. Ως εκ τούτου, έχουν ήδη επισημανθεί πολλές αστοχίες στην ενσωμάτωση της Οδηγίας από την Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, οι οποίες θα είχαν αποτραπεί εάν υπήρχε συμβολή των πλέον καταρτισμένων να γνωμοδοτήσουν επί του θέματος.

Επικαιρότητα εν συντομία...

Σε κάθε περίπτωση, οι αλλαγές στον τομέα του Ποινικού Δικαίου, παρά τη χρησιμότητά τους, είναι μονάχα επικουρικές πραγματιών αλλαγών στην παιδεία, οι οποίες είναι και οι πιο σημαντικές για τη μείωση της έμφυλης και της ενδοοικογενειακής βίας. Για τον λόγο αυτό, ακόμα και οι πιο καλογραμμένες (πολλά δε μάλλον οι προβληματικές) μεταρρυθμίσεις στο Ποινικό Δίκαιο, πρέπει να συνοδεύονται από ακόμα πιο ουσιαστικές και δύσκολες μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην εκπαίδευση των πολιτών και όχι στη μεταγενέστερη τιμωρία τους.

Νίκος Μαυρίδης.

Εκδήλωση στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, με τίτλο: «50 Χρόνια Εισβολής»

Πραγματοποιήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2024, μια εξαιρετική εκδήλωση του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου, με πλήρη τίτλο: «50 Χρόνια Εισβολής – Η Αμετακίνητη Αντίσταση Απέναντι στα Τετελεσμένα Συνεχίζεται – Ώρα Αναστοχασμού για τους Τρόπους Επίτευξης της Αποκατάστασης της Διεθνούς Νομιμότητας στην Κύπρο».

Τόσο το κύρος των διακεκριμένων Ομιλητών, καθώς και όσων εξεχουσών Προσωπικοτήτων απηύθυναν Χαιρετισμό, καταδεικνύουν την πολιτική, ακαδημαϊκή και κοινωνική εμβέλεια της Εκδήλωσης.

Η Ημερίδα αυτή περιλάμβανε:

Χαιρετισμό εκ μέρους της Α.Ε. του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, κυρίου Νίκου Χριστοδουλίδη, από την Επικεφαλής Ανθρωπιστικών Θεμάτων, Αγνοουμένων και Εγκλωβισμένων, κυρία Άννα Αριστοτέλους.

Χαιρετισμό από την Α.Μ. τον Αρχιεπίσκοπο Νέας Ιουστινιανής και Πάσης Κύπρου, κ.κ. Γεώργιο.

Οπτικογραφημένο Χαιρετισμό από τον Πρόεδρο της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, κύριο Θεόδωρο Ρουσόπουλο.

Χαιρετισμό από τον Πρόεδρο του Παγκύπριου Δικηγορικού Συλλόγου, κύριο Μιχάλη Βοριά.

Ομιλίες παρουσίασαν:

Ο Πρόεδρος της Κυπριακής Ακαδημίας Επιστημών, Γραμμάτων και Τεχνών, και Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, κύριος Αγχιλέας Αιμιλιανίδης, με τίτλο: «50 Χρόνια Προσπαθειών για λύση του Κυπριακού».

Ο Ομοτ. Καθηγητής Διεθνών και Ευρωπαϊκών Θεσμών και πρώην Αντιπρότανης Παντείου Πανεπιστημίου, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, Πρώην Πρέσβης-Μόμιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδος στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κύριος Στέλιος Περράκης, με τίτλο: «Η Ουτοπία(ς) της Νομικής Θέσης/ Απάντησης για το Κυπριακό στην Αβεβαιότητα της Διεθνούς Δικαιοταξίας, Προοπτική και μια Επανεκτίμηση».

Ο Πρέσβης ε.τ. και Διδάσκων Διεθνές Δίκαιο στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, Δρ. Μιχάλης Σταυρινός, με τίτλο: «50 Χρόνια από την Τουρκική Εισβολή και Κατοχή – Αναστοχασμός και Επανατοποθέτηση των Νομιών μας Επιλογών».

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας, και Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου, κύριος Πέτρος Παπαπολυβίου, με τίτλο: «Η Τουρκική Εισβολή του 1974 ως Τομή στην Ιστορία της Κύπρου: Με την Οπτική της Πεντηκοστής Επετείου».

Ο Καθηγητής και Πρώην Πρότανης του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου, κύριος Κώστας Γουλιάμος, με τίτλο: «50 Χρόνια Νατοϊκών Σχεδιασμών Διχοτομικής Λύσης».

Ο Αναπληρωτής Καθηγητής στην Νομική Σχολή στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου και Βουλευτής, κύριος Ευριπίδης Στυλιανίδης, με τίτλο: «Κύπρος 50 Χρόνια Παράνομης Κατοχής. Μπορεί να υπάρξει λύση».

Ο Καθηγητής Ιδιωτικού Δικαίου, Συγκριτικού Δικαίου και Ιστορίας του Δικαίου στην Νομική Σχολή, και Αναπληρωτής Κοσμήτορας της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κύπρου, κύριος Νικήτας Χατζημιχαήλ, με τίτλο: «Κυπριακό – Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Εισβολή του 1974».

Ο Καθηγητής Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου, κύριος Κωνσταντίνος Τσιμάρας, με τίτλο: «1974, Ληξιαρχική Πράξη Θανάτου του Συντάγματος του 1960».

Η Εκπρόσωπος των Συγγενών Αγνοουμένων, κυρία Ειρήνη Μάντολες.

Επικαιρότητα εν συντομία...

Την Ημερίδα συντόνισε ο Δημοσιογράφος και Αρχισυντάκτης/Παρουσιαστής Ειδήσεων στο Σίγμα, κύριος Κυριάκος Πεννηταέζ.

Την εκδήλωση παρακολούθησε εκπρόσωπος του Πρέσβη της Ελλάδας, Εμπειρογνώμων Πρεσβευτής Σύμβουλος, κύριος Σέργιος Ζαμπούρας.

Όπως σημείωσαν οι εκλεκτοί Ομιλητές, η Ημερίδα, με τίτλο: «50 Χρόνια Εισβολής – Η Αμετακίνητη Αντίσταση Απέναντι στα Τετελεσμένα Συνεχίζεται – Ώρα Αναστοχασμού για τους Τρόπους Επίτευξης της Αποκατάστασης της Διεθνούς Νομιμότητας στην Κύπρο», πραγματοποιήθηκε σε μια από τις κρισιμότερες φάσεις του Κυπριακού, και με τις περιφερειακές και διεθνείς εξελίξεις να καταδεικνύουν την αδήριτη ανάγκη για μια βιώσιμη και λειτουργική επίλυση του Κυπριακού, χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση.

Το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, και η Νομική Σχολή, ειδικότερα, έθεσαν το δικό τους λιθαράκι σε αυτή την πανεθνική προσπάθεια, μέσω αυτής της Ημερίδας, η οποία συγκέντρωσε εξαιρετικούς Πολιτικούς και Ακαδημαϊκούς, σε μια προσπάθεια να επισημανθούν οι βέλτιστες δυνατές προσεγγίσεις, ώστε να σπάσουν τα αδιέξοδα και η παγίωση των τετελεσμένων της τουρκικής εισβολής και κατοχής.

Οι εισηγήσεις όλων των εκλεκτών Ομιλητών, πραγματεύθηκαν διαφορετικές πτυχές του Κυπριακού, καταλήγοντας σε επιστημονικές εισηγήσεις, που θα μπορούσαν αξιοποιηθούν, στην προσπάθεια επίτευξης της αποκατάστασης της Διεθνούς Νομιμότητας στην Κύπρο.

Το μήνυμα που αποστάληκε από την Ημερίδα προς κάθε κατεύθυνση είναι ότι, η μόνη αποδεκτή λύση στο Κυπριακό είναι αυτή που θα συνάδει με την Διεθνή Νομιμότητα και τον Σεβασμό των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για κάθε πολίτη της Κύπρου.

1. Η συνεισφορά των εξαιρετικών Ομιλητών για την πολυδιάστατη και επιστημονική ανάλυση των επιμέρους πτυχών του Κυπριακού, καθώς και η υπόδειξη ενδεδειγμένων τρόπων, αποτελεσματικότερης αντιμετώπισής του, τόσο νομικά, όσο και πολιτικά, προκειμένου, επιτέλους, να επιτευχθεί η αποκατάσταση της Διεθνούς Νομιμότητας και στην Κύπρο, αποτέλεσαν τομή στα συναφή Ακαδημαϊκά και Πολιτικά Τεκταινόμενα. Οφείλουν οι Κυβερνήσεις Κυπριακής Δημοκρατίας και Ελλάδας, να μελετήσουν τα πορίσματα και τις επιστημονικές εισηγήσεις, μιας ολιστικής αλύψης των πτυχών του Εθνικού μας Θέματος.

2. Τα επί μέρους συμπεράσματα από τους Χαιρετισμούς και τις Ομιλίες είναι τα ακόλουθα:

α) Μπορεί τα 50 χρόνια από την Εισβολή και την Κατοχή να είναι πολλά, όμως, η αμετακίνητη αντίσταση απέναντι στα τετελεσμένα συνεχίζεται αμείωτη.

β) Ενώ ο παράνομος εισβολέας αποθρασύνεται και τολμά να διεκδικεί νομιμοποίηση των Διεθνών του Εγκλημάτων, επιστημονικές αναλύσεις, όπως αυτές που ακούστηκαν, υποδεικνύουν νομικές και πολιτικές προσεγγίσεις, οι οποίες είναι σε θέση να οδηγήσουν σε αποκατάσταση της Διεθνούς Νομιμότητας στην Κύπρο.

γ) Υπάρχουν υλοποιήσιμες νομικές οδοί, κυρίως μέσω προσφυγών στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, που να τεκμηριώνουν και να καταδικάζουν τα Εγκλήματα Πολέμου και τα Εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας που συνεχίζει να διαπράττει η Τουρκία στην Κύπρο, μέσω της συνεχιζόμενης Κατοχής, αφού πρόκειται για Διαρκή Εγκλήματα. Με τον τρόπο αυτό, αποτρέπεται, εκτός των άλλων, η αναβάθμιση ή και η διεθνής αναγνώριση του ψευδοκράτους, την οποία πλέον μεθοδευμένα επιχειρεί η Τουρκία, τον τελευταίο καιρό.

δ) Η πολιτική βούληση Ελλάδας και Κύπρου για αταλάντευτη προσήλωση σε μια λύση του Κυπριακού, στην βάση των Ψηφισμάτων του ΟΗΕ και την Ευρωπαϊκή Δικαιοταξία, αποτελούν εχέγγυα, για μια βιώσιμη και λειτουργική λύση.

ε) Η Ιστορία δοκιμάζεται στην Κύπρο και ο Ελληνισμός είναι υποχρεωμένος να μην ανεχθεί περαιτέρω συρρίκνωση της εθνικής του περιμέτρου, αφού ο αδηφάγος γείτονας, δεν γνωρίζει όρια της βουλιμικότητας και της επειτατικότητάς του.

*Συμπεράσματα της
Ημερίδας*

Επικαιρότητα εν συντομία...

στ) Μπορεί ο Διεθνής Παράγοντας να συνέδραμε τους σχεδιασμούς διχοτομικής λύσης, όμως νέα περιφερειακά και διεθνή δεδομένα, με σοφούς χειρισμούς, μπορούν να ανατρέψουν τους αναχρονιστικούς σχεδιασμούς της Τουρκίας.

ζ) Οι προσπάθειες για επίλυση του Κυπριακού δεν απέδωσαν, κυρίως, λόγω της αδιάλλακτης στάσης της τουρκικής πλευράς, αλλά και, της σταδιακής υποχωρητικότητας της ελληνοκυπριακής πλευράς, η οποία οδήγησε την Άγκυρα να θεωρεί ότι, ο τελικός στόχος της νομιμοποίησης των τετελεσμένων, είναι εφικτός. Από την στιγμή που, η ελληνοκυπριακή πλευρά επιδιώκει την επανέναρξη του διαλόγου, από εκεί όπου είχε παραμείνει την προηγούμενη φορά, η, κατά καιρούς, ευθύνη, για μη βελτίωση του διαπραγματευτικού κειτημένου, βαρύνει σοβαρά και την πλευρά μας, είτε, λόγω υποχωρητικότητας, είτε λόγω μη διαπραγμάτευσης.

η) Το δράμα των Αγνοουμένων, μια από τις πλέον απάνθρωπες συνέπειες της τουρκικής επιθετικότητας, πρέπει επιτέλους να κλείσει, με άμεση συνεργασία της Τουρκίας, ώστε μέσω των στρατιωτικών της αρχείων, να δοθεί ένα τέλος σε ένα καθαρά ανθρωπιστικό ζήτημα, που βασανίζει 50 χρόνια μετά, τους συγγενείς τους και ολόκληρη την κοινωνία.

θ) Μπορεί το Σύνταγμα του 1960, με την τουρκική εισβολή και την συνεχιζόμενη κατοχή, να κλονίστηκε συθέμελα, όμως, τόσο το Δίκαιο της Ανάγκης, όσο και η διεθνής αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας από όλους τους Διεθνείς Οργανισμούς, το διατηρούν αλώβητο, ενώ οι λυσσαλέες προσπάθειες αποαναγνώρισης της Άγκυρας, πέφτουν στο κενό.

ι) Ναι, είναι πάρα πολλές οι προκλήσεις, νομικής και πολιτικής υφής, που αντιμετωπίζει η Κυπριακή Δημοκρατία, στην προσπάθεια επιβίωσης, όμως το ακαταμάχητο φρόνημα, καθώς και η αξιοποίηση των επιστημονικών προσεγγίσεων εξόδου από τα ασφυκτικά αδιέξοδα των τετελεσμένων, όπως αυτά που παρουσιάστηκαν στην Ημερίδα, ενισχύουν την πεποίθησή ότι, μια βιώσιμη και λειτουργική λύση είναι εφικτή και επιτεύξιμη.

κ) Η παρουσία μεγάλου αριθμού ατόμων που παρακολούθησαν την Ημερίδα, στέλνει το μήνυμα ότι, όσα χρόνια και να περάσουν, ο Ελληνισμός δεν συμβιβάζεται με την Κατοχή και θα συνεχίσει να αγωνίζεται μέχρι την τελική δικαίωση.

Μιχάλης Σταυρινός, Διοργανωτής της Ημερίδας

Η συγκεκριμένη υπόθεση έχει απασχολήσει έντονα την κυπριακή κοινωνία για σχεδόν δύο δεκαετίες, με τρεις διαδοχικές Θανατικές Ανακρίσεις, ειταφή της σορού, πορίσματα ιδιωτών ποινικών ανακριτών και προσφυγή της οικογένειας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ο αιτητής, ιατροδικαστής διορισμένος από την Κυπριακή Δημοκρατία, επιδιώκει την ακύρωση του Πορίσματος της τρίτης Θανατικής Ανάκρισης για τον θάνατο του Αθανάσιου Νικολάου, που εκδόθηκε στις 10/05/2024 από το Επαρχιακό Δικαστήριο Λεμεσού. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι το Πόρισμα, το οποίο εκδόθηκε καθ' υπέρβαση δικαιοδοσίας και κατά παράβαση των αρχών της φυσικής δικαιοσύνης, καθώς δεν του επιτράπη να καταθέσει ως μάρτυρας, παρά την ενεργό του συμμετοχή στις προηγούμενες ανακρίσεις και τη διενέργεια της νεκροτομής στη σορό του αποθανόντος. Επισημαίνει ότι σημαντικοί μάρτυρες και στοιχεία αγνοήθηκαν, καθιστώντας τη διαδικασία θνησιγενή και άκυρη. Η Θανατική Ανακρίτρια, σύμφωνα με τον αιτητή, υπερέβη τις εξουσίες της, μετατρέποντας τη διαδικασία σε αντιπαραθετική και αναζητώντας ευθύνες από τον ίδιο και το κράτος. Επίσης, λόγω της σημασίας και του δημόσιου ενδιαφέροντος, η ευπαίδευτη συνήγορος του αιτητή ζητά η αίτηση να εξεταστεί από την Πλήρη Ολομέλεια του Ανώτατου Δικαστηρίου, πιστεύοντας ότι η συλλογική κρίση θα εξυπηρετήσει το συμφέρον της δικαιοσύνης. Με δεδομένη τη δημόσια απήχηση και την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου είχε ειτεταμένες επιπτώσεις στην απονομή δικαιοσύνης και στην εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου στο δικαστικό σύστημα.

Μαρία Ελευθερίου

Η υπόθεση αναφορικά με την αίτηση του Δρ. Πανίκου Α. Σταυριανού για προνομιακό ένταλμα Certiorari κατά του πορίσματος της Θανατικής Ανάκρισης αρ. 104/2005 του Επαρχιακού Δικαστηρίου Λεμεσού

Επικαιρότητα εν συντομία...

Σε μια πρωτοπόρα και επίκαιρη απόφαση του, το Έυρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) καταδίκασε την Κυπριακή Δημοκρατία, για την παρεμπόδιση αποβίβασης στην Κύπρο προσφύγων, αιτούντων ασύλου και άμεση επιστροφή τους στο Λίβανο, ενέργειες που χαρακτηρίζονται από πολλαπλές παραβιάσεις της «Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, (ΕΣΔΑ)». Ουσιαστικά, οι κυπριακές αρχές συνέλαβαν Σύριους πρόσφυγες εντός των χωρικών υδάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας τους οποίους και επέστρεψαν αμέσως στον Λίβανο, παρά το γεγονός ότι είχαν διαφύγει από τη Συρία λόγω του εμφυλίου πολέμου και της στοχοποίησης αμάχων. Οι πρόσφυγες υποστήριξαν ότι ήθελαν να ζητήσουν άσυλο στην Κύπρο, όμως επεστράφησαν χωρίς να εξεταστούν οι αιτήσεις τους. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) έκρινε ότι οι κυπριακές αρχές παραβίασαν πολλαπλά άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συγκεκριμένα, παραβίασαν το άρθρο 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης), το άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου (απαγόρευση συλλογικής απέλασης αλλοδαπών) και το άρθρο 13 (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής). Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι οι εθνικές αρχές δεν εξέτασαν τις αιτήσεις ασύλου, ούτε αξιολόγησαν τον κίνδυνο επαναπροώθησης και βίαιης επιστροφής των προσφευγόντων σε χώρα όπου ενδέχεται να υποστούν διώξεις. Το ΕΔΑΔ επιδίκασε 22.000 ευρώ σε κάθε προσφεύγοντα για ηθική βλάβη και 4.700 ευρώ συνολικά για έξοδα και δαπάνες. Εν κατακλείδι, η απόφαση αυτή υπογραμμίζει τη σημασία της τήρησης των διεθνών υποχρεώσεων των κρατών μελών και τη δικαιοσύνη για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Αναμένεται λοιπόν, ότι η απόφαση θα οδηγήσει σε αναθεώρηση των πρακτικών των κρατικών αρχών, εξασφαλίζοντας σεβασμό και προστασία των δικαιωμάτων των προσφύγων σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

Μαρία Ελευθερίου

Στην συγκεκριμένη περίπτωση, το Επαρχιακό Δικαστήριο Λευκωσίας εξέδωσε πρόσφατα απόφαση υπέρ των Ελληνοκυπρίων και κατά της Τουρκίας, επιδικάζοντας αποζημιώσεις άνω των 20 εκατομμυρίων ευρώ ως ενοίκιο χρήσης για ελληνοκυπριακές περιουσίες στα κατεχόμενα από το 1974 και μετά. Αρκετές είναι οι περιπτώσεις όπου Ελληνοκύπριοι προσφεύγουν στα δικαστήρια της Κυπριακής Δημοκρατίας για να διεκδικήσουν αποζημιώσεις από την Τουρκία λόγω της απώλειας χρήσης της περιουσίας τους. Σε όλες τις περιπτώσεις, η αγωγή επιδόθηκε στην Τουρκία, η οποία δεν εμφανίστηκε στα δικαστήρια. Ως εκ τούτου, οι αποφάσεις μπορούν να εκτελεστούν σε οποιαδήποτε χώρα της Ε.Ε. Τέσσερις δικαστικές αποφάσεις αξίωσαν νουν συνολικά πάνω από 220 εκατομμύρια ευρώ, συν τόκους, από την Τουρκία. Στην πρώτη υπόθεση του 2020, οι τέσσερις ενάγοντες ζήτησαν αποζημιώσεις λόγω απώλειας χρήσης και επιβεβαίωση της ιδιοκτησίας τους. Επίσης, δύο άλλοι ενάγοντες δικαιώθηκαν με αποζημιώσεις άνω των 70 εκατομμυρίων ευρώ. Ωστόσο, η εκτέλεση αυτών των αποφάσεων παραμένει κρίσιμη και πρόκειται να ζητηθούν διατάγματα για την εκτέλεσή τους εναντίον περιουσιακών στοιχείων της Τουρκίας στο εξωτερικό, που δεν καλύπτονται από ασυλία, όπως οι Πρεσβείες. Αυτές οι αποφάσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πολιτικό εργαλείο για άσκηση πιέσεων. Εν τέλει, μέσα από την απόφαση της υπόθεσης Orams, υπογραμμίζεται η νομική βαρύτητα, αφού επιβεβαιώθηκε η κυριότητα της περιουσίας και επιδικάστηκε αποζημίωση, φέροντας την βούλα της Ε.Ε και του βρετανικού εφετείου.

Μαρία Ελευθερίου

••••

Μια υπόθεση σχετικά με την αποτροπή αποβίβασης προσφύγων που ζήτησαν άσυλο στην Κύπρο και άμεση επιστροφή τους στον Λίβανο - Καταδίκη για παραβιάσεις της ΕΣΔΑ

Οι αποζημιώσεις που επιδικάστηκαν από Επαρχιακά Δικαστήρια της Κύπρου σε βάρος του κράτους της Τουρκίας, για την απώλεια χρησιμοποίησης της περιουσίας προσφύγων

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα,

Ο νόμος 5094/2024 υπό το φως του Συντάγματος και του Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Μηνάς-Κοσμάς (Μίνως) Καλογερομήτρος, Διονύσιος Κουκουβίνος-Κωστόπουλος, προπτυχιακοί φοιτητές Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Στόχο του παρόντος πονήματος αποτελεί η ανάλυση του άρθρου 16 του Συντάγματος εις ό,τι αφορά την δυνατότητα εγκατάστασης παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων στην Ελλάδα. Το εξαιρετικής σημασίας ερώτημα, που έχει εγερθεί ως απόρροια του νόμου 5094/2024, άπτεται της συμβατότητας ή μη της λειτουργίας ιδιωτικών, μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης με τον ελληνικό συνταγματικό χάρτη. Προς αναζήτηση τεκμηριωμένων απαντήσεων στην θεμελιώδη αυτή σύγκρουση νομικών επιχειρημάτων γίνεται προσπάθεια αποτίμησης της νομολογίας και κριτικής και συγκριτικής ανασκόπησης βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας, δια της παράθεσης επιχειρημάτων από επιστήμονες του Δικαίου, αφενός μεν ως προς την νομική αναγκαιότητα της εναρμόνισης του άρθρου 16 με το κοινοτικό δίκαιο, αφετέρου δε ως προς την ενδεχόμενη σύγκρουση της ελληνικής με την ενωσιακή έννομη τάξη. Τα προαναφερθέντα ζητήματα βαίνουν στον πυρήνα της συζήτησης περί της ιεράρχησης που διέπει την σχέση ευρωπαϊκού δικαίου και εθνικών συνταγμάτων, συνεπώς είναι ανεξάντλητα. Καταβάλλεται προσπάθεια συστηματικής και συνεκτικής εξέτασης σειράς νομικών θεωρήσεων, οι οποίες έχουν διατυπωθεί από υπεργμάχους και πολέμιους της νομοθετικής ρύθμισης για τα μη κρατικά πανεπιστήμια προκειμένου να διαφωτιστεί, έστω και περιορισμένα, η σύγχρονη λειτουργία της ελληνικής έννομης τάξης. Η κρισιμότητα των απολήξεων του όποιου συμπεράσματος καθιστά περισσότερο διαυγείς τους νομικούς προβληματισμούς που συνθέτουν τον επιστημονικό διάλογο και καταδεικνύει την ολοένα και αυξανόμενη αναγκαιότητα των πολύπλευρων προσεγγίσεων ως προς τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.

« Η δημόσια συζήτηση περί ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα επί δεκαετίες είχε βυθιστεί στο τέλμα μιας εντόνως ιδεολογικής αντιπαράθεσης »

Η δημόσια συζήτηση περί ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα επί δεκαετίες είχε βυθιστεί στο τέλμα μιας εντόνως ιδεολογικής αντιπαράθεσης για την σκοπιμότητα μίας συνταγματικής αναθεώρησης με πυρήνα την τροποποίηση του άρθρου 16, το οποίο *prima facie*, τουλάχιστον, απέκλειε την όποια προοπτική ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών πανεπιστημίων. Παρά ταύτα, πρέπει να αναγνωριστεί ότι στην χρονική περίοδο, που μεσολάβησε μεταξύ της αρχικής κορύφωσης των πολιτικών διαξιφισμών για την περαιτέρω απελευθέρωση της εκπαιδευτικής αγοράς ως προς την ανώτατη βαθμίδα της και της πρόσφατης ψήφισης του νομοσχεδίου που προβλέπει, κατά περιοριστικό βέβαια τρόπο, την λειτουργία μη κρατικών πανεπιστημίων, χώρες, όπως η Κύπρος,

προέβησαν σε σχετικές ρυθμίσεις αδειοδότησης ιδιωτικών πανεπιστημίων, με αποτέλεσμα και τη σταδιακή μεταστροφή της κοινής γνώμης υπέρ της προοπτικής ίδρυσης ιδιωτικών ιδρυμάτων, ενώ, ουσιαδέστερα, ως προς τα σοβαρά νομικά ερωτήματα που εγείρονται και αποτελούν το αντικείμενο του εν λόγω δοκιμίου, καταξιωμένοι Πανεπιστημιακοί με ειδικευση στο Δημόσιο Δίκαιο, όπως οι κ. Βενιζέλος, Μανιτάκης και Σκουρής, έβαλλαν κατά της κυρίαρχης πεποίθησης περί προσωρινώς ανυπέρβλητης συνταγματικής απαγόρευσης των μη κρατικών πανεπιστημίων, τεκμηριώνοντες, παραλλήλως, την συμβατότητα της άρσης του περιορισμού (από το Κοινοβούλιο δια απλής πλειοψηφίας χωρίς να προηγηθεί αναθεώρηση του Συντάγματος, όπως και, τελικώς, συνέβη) με το Ευρωπαϊκό

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

Δίκαιο. Οι ισχυρισμοί αυτοί, βέβαια, προσέκρουσαν σε δριμεία, επιστημονική κριτική με αποτέλεσμα το νομικό τοπίο να παραμένει νεφελώδες, μέχρι τουλάχιστον την άσκηση των ενδίκων βοηθημάτων ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων και την αναμενόμενη, οριστική απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, για την συνταγματικότητα ή μη του επίμαχου νομοθετήματος και για τον ευρύτερο, θεωρητικό προβληματισμό για την σύνομη διάρθρωση της ανώτατης εκπαίδευσης εν Ελλάδι.

Η πολυπλοκότητα του επίμαχου θέματος της λειτουργίας παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων εντός ελληνικής επικράτειας, καινοτομίας, η οποία εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη με τον νόμο 5094/2024 υπό τον τίτλο «Ενίσχυση του Δημόσιου Πανεπιστημίου—Πλαίσιο λειτουργίας μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων» επιτάσσει, γενικότερα, μία διεπιστημονική ανάλυση, υπό την έννοια ότι η ανώτατη εκπαίδευση και ο ρόλος που διαδραματίζει στην δημόσια ζωή έχει πολλαπλές εκφάνσεις. Η εκπαίδευση αποτελεί δημόσια αγαθό του οποίου η αποτελεσματική παροχή συνιστά θεμελιώδη υποχρέωση του Κράτους, τροφοδοτεί την ατμομηχανή κάθε σύγχρονης, παραγωγικής οικονομίας εφόσον συντείνει στην διάρθρωση της εθνικής οικονομίας επί τη βάση συγκριμένων δεξιοτήτων, ενισχύει την κοινωνική κινητικότητα, διευρύνει την ισότητα των ευκαιριών και επεκτείνει τους πνευματικούς ορίζοντες και τους διανοητικούς προβληματισμούς της εκάστοτε κοινωνίας. Από την δεοντοκρατική αντιπαράθεση που αναπτύχθηκε για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια συγκρατούμε επιγραμματικά ορισμένα βασικά επιχειρήματα. Κατά πρώτον, η απαγόρευση ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα αποτελεί παγκοσμίως μοναδική θεσμική ανωμαλία. Η μονοπώληση της ανώτατης εκπαίδευσης από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου πρόκειται για μια πρωτοφανή περίπτωση απαγόρευσης του ανταγωνισμού που, μάλιστα, στοχεύει μονομερώς στην τρίτη βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Επακόλουθο της απαγόρευσης είναι η δημιουργία στρεβλώσεων, καθώς δεν εξασφαλίζεται ένα ισχυρό, θεσμικό πλαίσιο για την συγκρότηση της αρρhythμιστής κολεγιακής αγοράς, στην οποία έχει κριθεί επιβεβλημένη η

αναγνώριση επαγγελματιών, αλλά όχι ακαδημαϊκών δικαιωμάτων εντός της χώρας μας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υποδαυλίζεται η ελλιπής διαφάνεια και υπονομεύεται η προστασία των φοιτητών, καθώς η αγορά δεν ευθυγραμμίζεται στο σύνολό της με ενιαία, ακαδημαϊκά *minima*. Παράλληλα, η χώρα οδηγείται σε απώλεια σημαντικού ανθρωπίνου κεφαλαίου, καθώς χιλιάδες Έλληνες εξωθούνται στην ακαδημαϊκή μετανάστευση, της οποίας οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες οικονομικές συνέπειες είναι αυτόδηλες. Τέλος, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το έλλειμα ανταγωνισμού τροφοδοτεί έτι περαιτέρω ευρέως γνωστές παθογένειες, διακωλύοντας την αρνητική εικόνα που πολλάκις εκπέμπει το ελληνικό δημόσιο πανεπιστήμιο, παρά τις πανθομολογούμενες δυνατότητές του και την πλήρη ακαδημαϊκή επάρκεια που καλλιεργεί σε μεγάλο αριθμό φοιτητών του. Σε ένα πλαίσιο υγειούς ανταγωνισμού υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις της κρατικής επόπτευσης και της αποτελεσματικής, νομοθετικής ρύθμισης, είναι νοητή, αν όχι νομοτελειακή, η εμβάθυνση της οργανικής διασύνδεσης του πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας και η ταυτόχρονη αναβάθμιση των δημοσίων ακαδημαϊκών ιδρυμάτων. Οι προαναφερθείσες ωφέλειες τελούν υπό το *caveat* ενδεχόμενης άνισης πρόσβασης σε μη κρατικά πανεπιστήμια, η φοίτηση στα οποία προϋποθέτει την καταβολή διδάκτρων. Επομένως, η ψηλάφηση των κύριων, νομικών πτυχών της διαμάχης για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια κρίνεται ως σημαντική, όχι μόνον εξαιτίας αφηρημένου, διανοητικού ενδιαφέροντος, παρότι αυτή άπτεται ορισμένων ουσιωδών ερωτημάτων της Επιστήμης του Δικαίου περί της δεούσης μεθοδολογίας για την ερμηνεία των συνταγματικών κανόνων, καθώς και της συσχέτισης και αλληλεπίδρασης κοινοτικού και εθνικού δικαίου, αλλά και για την πραγματική της διάσταση.

Ι. Το άρθρο 16 και ο νόμος 5094/2024

Ως προαναφέρθηκε, η πρόσφατη ρύθμιση για την ίδρυση και λειτουργία παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων εγείρει ερωτήματα συνταγματικότητας εν σχέσει με τις προβλέψεις του άρθρου 16 του ελληνικού Συντάγματος. Τα εμπόδια αυτά ανακύπτουν πρωτίστως από

« Η εκπαίδευση αποτελεί δημόσια αγαθό του οποίου η αποτελεσματική παροχή συνιστά θεμελιώδη υποχρέωση του Κράτους »

Συνταγματικό Δίκαιο

την ρητή γλωσσική διατύπωση των παραγράφων 5 και 8, οι οποίες θα αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω εμβάθυνσης, αλλά κρίνεται χρήσιμη η επισκόπηση του άρθρου *in toto* προς εντοπισμό των κρίσιμων νομικών εννοιών και ευκρινέστερη κατανόηση του σκοπού του συνταγματικού νομοθέτη.

Συνταγματικώς προσδιορίζονται ως υποχρεώσεις του κράτους η προαγωγή και ανάπτυξη τέχνης και επιστήμης, έρευνας και διδασκαλίας. Μία τέτοιου είδους πρόβλεψη δεν άπτεται άμεσα της συνταγματικότητας ή μη των ιδιωτικών πανεπιστημίων, καθώς μπορεί να αποτελέσει εξίσου έρεισμα αμφοτέρων των αντιμαχόμενων πλευρών. Βέβαια, η παιδεία τίθεται ρητώς ως αποστολή του κράτους, με στόχο την αγωγή του πνεύματος και την δημιουργία ελεύθερων υποκειμένων δικαίου. Η αναγωγή της διάπλασης ελεύθερων πολιτών σε υψηλή αξία και υποχρέωση του κράτους φαίνεται να δημιουργεί ένα προστατευτικό πέπλο γύρω από την ελευθερία υπό ευρεία έννοια, εγκιβωτίζοντας και την ακαδημαϊκή ελευθερία. Σε αυτό το σημείο, οι πολέμιοι των μη κρατικών πανεπιστημίων εκφράζουν επιφυλάξεις ως προς το κατά πόσο η προτεραιότητα της ακαδημαϊκής ελευθερίας είναι συμβατή με την ιδιωτική πρωτοβουλία και τις απώτατες συνέπειές της, υπό την έννοια ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος άμεσων ή έμμεσων παρεμβάσεων από ιδιώτες στο ερευνητικό και, ευρύτερο, ακαδημαϊκό έργο ενός ΑΕΙ, εξαιτίας της σχέσεως εξαρτημένης εργασίας που, αναπόδραστα, διέπει την λειτουργία του. Στην κατεύθυνση της κατοχύρωσης της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η παράγραφος 5 δεν αναφέρεται μόνον, στο πλέον επίμαχο σημείο της, σε αποκλειστική παροχή ανώτατης εκπαίδευσης από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, αλλά προσθέτει ως αναγκαία συνθήκη την πλήρη αυτοδιοίκηση των οντοτήτων αυτών, στοιχείο που προσιδιάζει στις συνταγματικές εγγυήσεις της ανεξαρτησίας των τακτικών διδασκόντων. Εξ αυτού του λόγου καθίσταται αντιληπτός ο κεντρικός ρόλος που διαδραματίζει η επιδίωξη της προάσπισης της ακαδημαϊκής ελευθερίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως αυτή αποτυπώνεται στο συνταγματικό κείμενο. Αρρηχίτως συνυφασμένη με

το περιεχόμενο της πέμπτης παραγράφου είναι η απονομή της ιδιότητας του δημοσίου λειτουργού στους καθηγητές των ΑΕΙ στην παράγραφο που ακολουθεί, η οποία ενισχύει περαιτέρω τις συνθήκες προώθησης της ακαδημαϊκής ελευθερίας, μέσω της διαζούσης μονιμότητας την οποία εισάγει. Τέλος, στην παράγραφο 8 τίθεται ρητή απαγόρευση «σύστασης ανωτάτων σχολών από ιδιώτες».

Στην βάση των προαναφερθέντων, προκύπτουν σε πρώτη ανάγνωση τα κάτωθι. Κατά πρώτον, ως προς το ζήτημα αμέσου ενδιαφέροντος της εγκατάστασης μη κρατικών παραρτημάτων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων του εξωτερικού, αναδεικνύεται η συνταγματική δυσκολία του εγχειρήματος, εξαιτίας των παραγράφων 5, 6 και 8, οι οποίες φαίνεται να διαμορφώνουν μία συνεκτική θεώρηση για τον σκοπό και τον τρόπο λειτουργίας της ανώτατης εκπαίδευσης στην χώρα μας, με απόδοση ισχυρής έμφασης στην αξία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, η οποία αποτελεί και την κύρια, υποβόσκουσα δικαιολογητική βάση της απαγόρευσης της ιδιωτικής εκπαίδευσης στην ανώτατη βαθμίδα. Οι εισαγόμενοι περιορισμοί πιθανώς καλλιεργούν την εντύπωση ενός υπερβολικού παρεμβατισμού του συνταγματικού νομοθέτη, κατά τρόπο υπονομευτικό της ελευθερίας του ανταγωνισμού. Παρά ταύτα, μάλλον θα ήταν αδόκιμος ο χαρακτηρισμός της ρύθμισης ως πατερναλιστικής και ορθότερη θα ήταν η κατανόησή του συνταγματικού κανόνα ως αποβλέποντος στην κατοχύρωση του θετικού δικαιώματος της δημόσιας και δωρεάν παιδείας και του κοινωνικού της χαρακτήρα για όλους τους πολίτες [1]. Το κοινωνικό αυτό δικαίωμα δεν μπορεί, βέβαια, να συνεπάγεται την πλήρη απαγκίστρωση της ρύθμισης από τις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, καθώς το σύνολο των θετικών αξιώσεων στην προαγωγή των οποίων τείνουν τα δικαιώματα αυτά, εδράζονται σε ορισμένες υλικές προϋποθέσεις, εν τη απουσία των οποίων οι νομοθετικές δεσμεύσεις αποτελούν κενό γράμμα. Σε αυτή την λογική έγινε αποδεκτή η επιβολή διδάκτρων στα μεταπτυχιακά προγράμματα των κρατικών πανεπιστημίων, στο πλαίσιο της σχετικής συσταλτικής ερμηνείας του Συμβουλίου της Επικρατείας [2].

« Το κοινωνικό από δικαίωμα δεν μπορεί, βέβαια, να συνεπάγεται την πλήρη απαγκίστρωση της ρύθμισης από τις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες »

[1] Χρυσόγονος και Βλαχόπουλος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2017.

[2] ΣτΕ 2411/2012.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

Η κυβερνητική παρέμβαση μέσω του νόμου 5094/2024 παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον ως προς το Μέρος Δ', με σκοπό την «ρύθμιση της αδειοδότησης της εγκατάστασης και λειτουργίας στην Ελλάδα παραρτημάτων μητρικών ιδρυμάτων» του εξωτερικού. Με αυτή την στόχευση εισάγεται η ιδιομορφία των Νομικών Προσώπων Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης (Ν.Π.Π.Ε.), η σύννομη εγκατάσταση και λειτουργία των οποίων συναρτάται με την «υπαγωγή του παραρτήματος μητρικού ιδρύματος υπό τη μορφή Ν.Π.Π.Ε. σε καθεστώς αδειοδότησης κατόπιν αξιολόγησης, πιστοποίησης και αδιάλειπτης εποπτείας των δομών, των Σχολών και των προγραμμάτων σπουδών τους από τα αρμόδια όργανα της Ελληνικής Πολιτείας με γνώμονα το γενικό συμφέρον και τις επιταγές του Συντάγματος.» Ο ρηξικέλευθος αυτός θεσμός εξειδικεύεται ως «νομικό πρόσωπο ειδικού σκοπού με νομική προσωπικότητα, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με αποκλειστικό σκοπό την παροχή υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης.» Για την ακαδημαϊκή ελευθερία γίνεται λόγος στο άρθρο 150 με την ρητή κατοχύρωσή της, ενώ, ως προς το μητρικό ίδρυμα, τίθεται η εύλογη προϋπόθεση της ισότιμης αναγνώρισης των παρεχόμενων ακαδημαϊκών τίτλων από τον Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π (άρθρο 132).

Βασίζόμενοι στα παραπάνω, ένα θεμελιώδες ζήτημα προς προβληματισμό αφορά τον όρο «δημόσια υπηρεσία», υπό την ουσιαστική του έννοια, δηλαδή την οργάνωση των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου τα οποία έχουν επιφορτιστεί με την εκπλήρωση συγκεκριμένων σιολών δια της άσκησης δημόσιας εξουσίας^[3]. Το άρθρο 16 κάνει μνεία σε αποκλειστική παροχή ανώτατης εκπαίδευσης από ιδρύματα με οργάνωση και χαρακτήρα Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.). Ως τέτοια αναγνωρίζονται τα νομικά πρόσωπα, των οποίων οι ενέργειες διέπονται από τις διατάξεις του διοικητικού δικαίου. Έτσι, αποκλείονται τα νομικά πρόσωπα με επιχειρηματική δραστηριότητα, τα οποία εντάσσονται καταρχήν στο κανονιστικό

πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου^[4]. Στην κατηγορία των Ν.Π.Δ.Δ. εμπίπτουν, ασφαλώς, τα νομικά πρόσωπα στα οποία ρητώς αποδίδεται αυτή η υπόσταση^[5], όπως στην συνταγματική πρόβλεψη του άρθρου 16, παρ. 5. Το ζήτημα της συμβατότητας με το ελληνικό Σύνταγμα της ίδρυσης και λειτουργίας παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων συνδέεται αρρήτως με τον νεοεισαχθέντα θεσμό των Ν.Π.Π.Ε., που προστίθεται στην μέχρι πρότινος διάκριση ανάμεσα σε Ν.Π.Δ.Δ. και Ν.Π.Ι.Δ. Λόγω της έλλειψης ρητής πρόβλεψης για τον χαρακτηρισμό τους ως Ν.Π.Δ.Δ. ή Ν.Π.Ι.Δ. και της υπαγωγής τους στους κανόνες του Ιδιωτικού Δικαίου μπορούν να θεωρηθούν *sui generis* Ν.Π.Ι.Δ., χαρακτηρισμό που υιοθέτησε και η επιστημονική υπηρεσία της Βουλής^[6].

II. Επιχειρήματα υπέρ της νομιμότητας της ίδρυσης των παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων: Η σύμφωνη με το ευρωπαϊκό δίκαιο ερμηνεία του Συντάγματος

Η επιστημονική τεκμηρίωση της νομιμότητας του ν. 5094/2024 εδράζεται στην πεποίθηση ότι η εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί αδήριτη ανάγκη. Εμφορείται από την σύγχρονη θεωρία του «Ζωντανού» Συνταγματισμού, βάσει της οποίας ανελαστικές, ιστορικοβουλευτικές ερμηνείες συνταγματικών διατάξεων ενδέχεται να ισοδυναμούν με πρόσκρουση σε νέα, πραγματικά και νομικά δεδομένα, των οποίων η ανάδυση καθιστά αναχρονιστική την προσκόλληση σε παλαιότερα εργαλεία. Η πολυπλοκότητα της διάρθρωσης των σημερινών έννομων τάξεων και η αλληλεπίδραση τους καθιστούν απαραίτητη, σύμφωνα με αυτή την θέση, την προσέγγιση των κανόνων δικαίου υπό το πρίσμα της συστηματικής ερμηνείας. Σε αυτό το πλαίσιο, το νόημα του κανόνα δικαίου διαφωτίζεται περαιτέρω βάσει της θέσεως του και της λειτουργίας του εντός του

« η εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί αδήριτη ανάγκη »

^[3] Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 2017.

^[4] *Ibidem*.

^[5] Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 2017.

^[6] έκθεση επί του νομοσχεδίου «Ενίσχυση του Δημοσίου Πανεπιστημίου – Πλαίσιο λειτουργίας μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων».

Συνταγματικό Δίκαιο

ευρύτερου συστήματος δικαίου [7]. Θεωρείται αναγκαίο σε τούτο το σημείο να αποσαφηνιστούν οι τέσσερις πτυχές της συστηματικής ερμηνείας. Σε αυτές συγκαταλέγονται: η ανάγκη άρσης των αντιφάσεων, που μπορεί να αναπτυχθούν εντός ενός συστήματος δικαίου, η ιεραρχική δομή της εκάστοτε έννομης τάξης που οδηγεί στην προτεραιότητα των κανόνων ανώτερης τυπικής ισχύος (εν προκειμένω το ερώτημα αφορά το κατά πόσο υπερέχει το δίκαιο της ΕΕ έναντι του εθνικού δικαίου), η σχέση γενικού προς ειδικό που υπηρετούν οι διατάξεις μεταξύ τους με αποτέλεσμα να προτάσσονται οι ειδικοί νόμοι, με τους γενικούς να καλύπτουν τα κενά των ειδικότερων ρυθμίσεων, και η γενική παραδοχή ότι η εύρεση του αληθούς περιεχομένου ενός κανόνα δικαίου γίνεται δυνατή μόνον υπό το φως του συνόλου [8]. Με αυτά κατά νου γίνεται αντιληπτή και η κεφαλαιώδης σημασία της ενσωμάτωσης στην ερμηνευτική προσπάθεια των θεμελιωδών αρχών, που διέπουν το δίκαιο [9]. Το ειδοποιό πλεονέκτημα της συστηματικής ερμηνείας πηγάζει από την πολυεπίπεδη σύνθεση των σύγχρονων έννομων τάξεων, ιδιαίτερα εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου. Συγκεκριμένα, ο νομικός έλεγχος της εκάστοτε ρύθμισης δεν μπορεί να περιοριστεί στην ελληνική έννομη τάξη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή δεν διαρθρώνεται συστηματικά, αλλά πρέπει να επιτύχει έναν συγκρατισμό με την ταυτόχρονη μελέτη διεθνών και ενωσιακών κανόνων, διαμορφώνοντας έτσι συνθήκες ενός «επαυξημένου Συντάγματος» [10], ως αναπόδραστου επακόλουθου της σημερινής συνθήκης «διαμοιρασμένης κυριαρχίας» [11]. Το πλήθος των αξιολογικών αρχών, που συγκροτούν ένα σύστημα δικαίου επιβεβαιώνει, επιπροσθέτως, την άρρηκτη σχέση της συστηματικής με την τελολογική ερμηνεία. Σύμφωνα με την τελευταία, το κανονιστικό περιεχόμενο του νόμου πηγάζει από

τον στόχο, που επιδιώκει και τον σκοπό που επιτελεί [12]. Εν προκειμένω, δεν υφίσταται αναγκαία διασύνδεση με την βούληση και τον υποκειμενικό σκοπό του ιστορικού νομοθέτη, που αναφέρθηκε ανωτέρω, αλλά με τον σκοπό ως αντικειμενική κατευθυντήρια γραμμή και λανθάνουσα λογική του κανόνα δικαίου. Έτσι, αποκλείονται τυχόν τυχοδιωκτικές σκοπιμότητες, όπως η εξυπηρέτηση ειδικών συμφερόντων, και εξάγεται μία γενικεύσιμη ρύθμιση της συμπεριφοράς των υποκειμένων δικαίου [13]. Βάσει της συστηματικής ερμηνείας και λόγω της πολυεπίπεδης διάρθρωσης του δικαίου, διαμορφώθηκε η πεποίθηση ότι το άρθρο 16 επιβάλλεται να εναρμονιστεί ερμηνευτικά με το κοινοτικό δίκαιο [14].

Το ευρωπαϊκό δίκαιο παρουσιάζει ορισμένα θεμελιώδη χαρακτηριστικά, ήτοι την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης και την υπεροχή της, ιδιαίτερα στον βαθμό, που άπτεται δικαιωμάτων των ευρωπαίων πολιτών και θεμελιωδών ελευθεριών με άμεση και δεσμευτική δράση [15]. Τούτη η υπεροχή έχει αναγνωριστεί από τα κράτη μέλη μέσω της εκχώρησης κυριαρχίας στο πλαίσιο της Συνθήκης της Λισαβόνας, δια της οποίας τα κράτη απέδωσαν στην Ένωση σημαντικές αρμοδιότητες και δημοκρατική νομιμοποίηση [16]. Το συνακόλουθο ζήτημα της πολυεπίπεδης διάρθρωσης της έννομης τάξης μας εφιστά την προσοχή στο σύστημα της κατανομής αρμοδιοτήτων ανάμεσα στα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο διέπεται θεμελιακά από την αρχή της δοτής αρμοδιότητας (άρθρο 5, παράγραφος 1 ΣΕΕ). Το όραμα της Ένωσης, δηλαδή η προαγωγή της ειρήνης, η διάχυση και κατίσχυση των ευρωπαϊκών αξιών και η προώθηση της ευημερίας των Ευρωπαίων πολιτών, εξυπηρετείται διαδικαστικά μέσω του τρόπου αυτού κατανομής των αρμοδιοτήτων, οι οποίες τριχοτομούνται στην σφαίρα αποκλειστικής αρμοδιότητας της ΕΕ

« το άρθρο 16 επιβάλλεται να εναρμονιστεί ερμηνευτικά με το κοινοτικό δίκαιο»

[7] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[8] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[9] Σταμάτης, Μεθοδολογία του Δικαίου: Θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 2019.

[10] Βενιζέλος και Σκουρής, Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 του Συντάγματος, 2024.

[11] Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

[12] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[13] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[14] Βενιζέλος και Σκουρής, Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 του Συντάγματος, 2024.

[15] Μεταξάς, Σκέψεις για την ποιοτική ιδιαιτερότητα της ενωσιακής έννομης τάξης, 2016.

[16] Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2021.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

(άρθρα 2, 3 ΣΛΕΕ), σε αυτή των συντρεχουσών αρμοδιοτήτων κρατών-μελών και ΕΕ (άρθρα 2, 4 ΣΛΕΕ) και, τέλος, σε αυτή των υποστηρικτικών αρμοδιοτήτων της Ένωσης ή αποκλειστικών αρμοδιοτήτων των κρατών μελών (άρθρα 2, 6 ΣΛΕΕ), εντός της οποίας η πρωτοκαθεδρία διατηρείται στο έθνος-κράτος, το οποίο, υπό προϋποθέσεις, μπορεί να χρειαστεί ή να ζητήσει την συνδρομή του ενωσιακού μορφώματος για την επίτευξη πιο ποιοτικών και άμεσων αποτελεσμάτων^[17]. Το επίδικο πρόβλημα των μη κρατικών Πανεπιστημίων υπάγεται και στις τρεις κατηγορίες αρμοδιοτήτων: υπό μία οπτική επηρεάζει την κοινή εμπορική πολιτική, πεδίο αποκλειστικής αρμοδιότητας της Ένωσης, υπό μία δεύτερη, εις ό,τι αφορά την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, αποτελεί συντρέχουσα αρμοδιότητα Ένωσης και κρατών μελών και, τέλος, ως στοιχείο εκπαιδευτικής πολιτικής διαφεύγει από την άμεση εποπτεία της ενωσιακής έννομης τάξης^[18].

Με αυτή την ευρεία θεώρηση κατά νου, είναι κρίσιμα, πρωτογενώς, τα κατωθί. Κατά πρώτον, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ κατοχυρώνει την ακαδημαϊκή ελευθερία (άρθρο 13), την ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (άρθρο 14, παράγραφος 3), καθώς και την επιχειρηματική ελευθερία (άρθρο 16). Μάλιστα, η ακαδημαϊκή ελευθερία, βάσει της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης^[19], συμβαδίζει με την επιχειρηματική, υπό την μορφή της απρόσκοπτης ίδρυσης και εγκατάστασης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εντός της Ένωσης^[20]. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κεντρική κατευθυντήρια γραμμή του άρθρου 16 του εθνικού μας Συντάγματος, η θωράκιση δηλαδή της ακαδημαϊκής ελευθερίας, συνδέεται άμεσα με την δυνατότητα ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων^[21]. Παρά ταύτα, αναφαίρετο στοιχείο προς καλύτερη κατανόηση του κανονιστικού εύρους των διατάξεων του Χάρτη είναι το άρθρο 51, το οποίο αποκλείει την γέννηση νέων αρμοδιοτήτων για την Ένωση και περιστέλλει

την ισχύ του Χάρτη σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες είναι ήδη εφαρμοστέο το κοινοτικό δίκαιο^[22].

Αντιστοίχως, στην Συνθήκη για την Λειτουργία της ΕΕ προστατεύεται η ελεύθερη εγκατάσταση και παροχή υπηρεσιών (άρθρα 49 και 56), η δέουσα νομική θωράκιση των οποίων συνιστά υποχρέωση όλων των κρατών μελών ακόμα και για τις συντρέχουσες αρμοδιότητες της Ένωσης. Το δυσεπίλυτο πρόβλημα, που συγκροτούν οι προαναφερθείσες προβλέψεις του ενωσιακού δικαίου αφορά τις αξιώσεις, που αυτές δημιουργούν για τις εθνικές έννομες τάξεις, καθώς η απλή γραμματική ερμηνεία των παραπάνω ευρωπαϊκών διατάξεων κατατείνει στο συμπέρασμα ότι η συνταγματική απαγόρευση του άρθρου 16 πλήττει τον πυρήνα των εν λόγω ελευθεριών.

Ειδικότερα, ως προς την χώρα μας και το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στις παραπάνω ελευθερίες και το Σύνταγμα, μεγάλη σημασία είχε προσλάβει η υπόθεση του βασικού μετόχου^[23]. Μετά την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, το ΔΕΚ διαπίστωσε (C-213/07) μη συμμόρφωση της Ελλάδος με το δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ (οδηγία 93/37) και καταπάτηση της αρχής της αναλογικότητας ως προς την «προσθήκη λόγων αποκλεισμού», με τελικό αποτέλεσμα την έκδοση από το Συμβούλιο της Επικρατείας της μνημιώδους αποφάσεως 3470-72/2011, μέσω της οποίας το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση του ΔΕΕ περί καταστρατήγησης της αρχής της αναλογικότητας και ερμήνευσε το άρθρο 28 του Συντάγματος ως συστατικό υποχρέωσης εναρμόνισης των εθνικών, συνταγματικών διατάξεων με τους κανόνες του κοινοτικού δικαίου. Η απόφαση του ΣτΕ, σύμφωνα με τον καθηγητή Μανιτάκη, έχει καθοριστική σημασία διότι δημιουργεί «δεσμευτικό νομολογιακό προηγούμενο άξιο μνείας, προορισμένο να έχει διάρκεια και συνέχεια για κάθε όμοια υπόθεση», του οποίου η συσχέτιση με το συνταγματικό δίλλημα για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια είναι άμεση, εφόσον

«η συνταγματική απαγόρευση του άρθρου 16 πλήττει τον πυρήνα των εν λόγω ελευθεριών»

[17] Σαχπενίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2021.

[18] Σκουρής, Συνθήκη της Λισσαβώνας. Ερμηνεία κατ' άρθρον, 2020.

[19] ΔΕΕ C-66/18.

[20] Μανιτάκης, Ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β) Σ εναρμονισμένη με το Δίκαιο της ΕΕ, ενόψει

της εγκατάστασης παραρτημάτων αλλοδαπών μη κρατικών πανεπιστημίων, 2023.

[21] Μανιτάκης, Η διάτρητη, συνταγματικά, απαγόρευση του άρθρου 16, 2023.

[22] Σαρμάς, Η ελευθερία ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων ως ενωσιακό θεμελιώδες δικαίωμα, 2018.

[23] ΔΕΚ C-213/07 και ΣτΕ 3470-72/2011.

Συνταγματικό Δίκαιο

και στην περίπτωση του βασικού μετόχου προέκυπτε, εκ πρώτης όψεως, σύγκρουση ή τουλάχιστον δυσαρμονία της ενάτης παραγράφου του άρθρου 14 του Συντάγματος (η οποία προσετέθη μέσω της αναθεωρητικής διαδικασίας του 2001) με το κοινοτικό δίκαιο, εμπόδιο το οποίο ερμηνευτικά παρακάμφθηκε χωρίς να θιγεί η εθνική έννομη τάξη, καθότι το «αληθές νόημα» του συνταγματικού κανόνα εκρίθη, τελικώς, συμβατό με το δίκαιο της ΕΕ^[24]. Υπό αυτό το πρίσμα, η προσήκουσα ερμηνευτική μέθοδος του δικαστηρίου για το άρθρο 16, ερειδόμενη στην δικαιολογητική βάση της απόφασης για τον βασικό μέτοχο, θα εκκινούσε από μία προσπάθεια εναρμόνισης του ευρωπαϊκού με το εθνικό δίκαιο στη βάση της αρχής της αναλογικότητας προκειμένου να προασπιστούν οι ελευθερίες του Χάρτη και της ΣΛΕΕ, με αποτέλεσμα την παράκαμψη των πλέον δύσκαμπτων συμπερασμάτων για το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 16. Σύμφωνα με τους συνταγματολόγους Βενιζέλο και Σκουρή, η παραπάνω προσέγγιση συναρμόζεται με την ανάγκη της μέγιστης δυνατής διάσωσης του «οριζιναλιστικού» νοήματος και σκοπού του συνταγματικού κανόνα, συλλογιστική, που προδήλως έλαβε υπόψιν ο κοινός νομοθέτης κατά την εκπόνηση του υπό εξέταση νόμου για τα πανεπιστήμια, καθότι αυτός αφορά μόνον την εγκατάσταση ήδη αναγνωρισμένων ιδρυμάτων του εξωτερικού στον εσωτερικό ακαδημαϊκό χώρο^[25]. Υπό αυτό το πρίσμα, η συνταγματικότητα της λειτουργίας παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων στην Ελλάδα βασίζεται απλώς σε μία συσταλτική ερμηνεία του άρθρου 16^[26], ενόψει νομικού κενού.

Εις επίρρωση του σκεπτικού αυτού, θα μπορούσε στην πλέον ακραία μορφή του επιχειρήματος να υποστηριχθεί ότι δεν υφίσταται η παραμικρή αντίθεση μεταξύ του νόμου 5094/2024 και του συνταγματικού κειμένου, το οποίο ουδέποτε ρύθμιζε το επίμαχο ζή-

τημα της εγκατάστασης και λειτουργίας παραρτημάτων πανεπιστημίων της αλλοδαπής, αλλά αφορούσε μόνο την πρωτογενή ίδρυση ακαδημαϊκών ιδρυμάτων στην Ελλάδα από ιδιώτες^[27]. Στην απόφαση 3457/98 του ΣτΕ η αριθμητικά σημαντική μειοψηφία υιοθέτησε αυτή την επιχειρηματολογία, βασιζόμενη στις κοινοτικές ελευθερίες των οποίων η κατοχύρωση και ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη ακολούθησαν, χρονικά, την κύρωση του Συντάγματος του 1975 (η Ελλάδα δεν ήταν καν μέλος της ΕΟΚ), συμπεραίνοντας ότι η απαγόρευση δεν περιλαμβάνει τις περιπτώσεις των ιδρυμάτων με έδρα στην αλλοδαπή^[28] (σε κράτος-μέλος εν προκειμένω). Ο νομικός συλλογισμός αυτός δεν ευδοκώθη, αλλά παρυσιάζει λογική, καθώς η αντίθετη άποψη βασίζεται σε ένα άτοπο πρωθύστερο λόγω της έλλειψης γνώσης του ιστορικού νομοθέτη για αυτό το ενδεχόμενο, η οποία μάλλον στοιχειοθετεί την ύπαρξη ενός κανονιστικού κενού. Οι Βενιζέλος και Σκουρή τονίζουν, επιπλέον, ότι η καμπύλη της νομολογίας μετά από αυτή την απόφαση του ΣτΕ έχει σαφώς επηρεαστεί από το κοινοτικό δίκαιο στην κατεύθυνση της απελευθέρωσης της ακαδημαϊκής αγοράς, γεγονός ενδεικτικό της δυσκολίας του επιχειρήματος συγκερασμού μίας απόλυτης απαγόρευσης με την προστασία των κοινοτικών ελευθεριών^[29]. Εξ αυτού του λόγου, έχει κριθεί επιβεβλημένη η εξίσωση των κολλεγιακών τίτλων με τους δημόσιους ως προς την πρόσβαση στα συναφή επαγγελματικά δικαιώματα με βάση ορισμένα κριτήρια, αλλά όχι ως προς την ακαδημαϊκή τους υπόσταση^[30].

Επιπροσθέτως, ο τομέας της κοινής εμπορικής πολιτικής θέτει, μεταξύ άλλων, τις εκπαιδευτικές υπηρεσίες υπό την αρμοδιότητα του Συμβουλίου, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος διατάραξης παροχής των υπηρεσιών αυτών με ευθύνη των κρατών μελών. Εντός του πλαισίου αυτού, δρουν δεσμευτικώς και οι ρυθμίσεις της Γενικής Συμφωνίας για Συναλλαγές

«αφορά μόνον την εγκατάσταση ήδη αναγνωρισμένων ιδρυμάτων του εξωτερικού στον εσωτερικό ακαδημαϊκό χώρο»

^[24] Μανιτάκης, Αναχρονιστική και αντίθετη στην ακαδημαϊκή ελευθερία, 2024.

^[25] Βενιζέλος και Σκουρή, Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 του Συντάγματος, 2024.

^[26] Μανιτάκης, Ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β) Σ εναρμονισμένη με το Δίκαιο της ΕΕ, ενόψει

της εγκατάστασης παραρτημάτων αλλοδαπών μη κρατικών πανεπιστημίων, 2023.

^[27] ΣτΕ 3457/98.

^[28] ΣτΕ 3457/98.

^[29] Βενιζέλος και Σκουρή, Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 του Συντάγματος, 2024.

^[30] ΣτΕ 960/2020.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

στις Υπηρεσίες (GATS). Το 1994 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα συνολογούσε την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) και, ακολούθως, προσεχώρησε στην συνθήκη της GATS, με επακόλουθη την ενσωμάτωση των διατάξεων της στο ευρωπαϊκό δίκαιο [31]. Τα κράτη μέλη της GATS αναλαμβάνουν την υποχρέωση παροχής πρόσβασης στην αγορά τους, με στόχο την οποία το κείμενο της συμφωνίας απαγορεύει την ανέγερση ποσοτικών εμποδίων (λόγου χάριν η επιβολή κλειστού αριθμού παρόχων υπηρεσιών) ή ποιοτικών περιορισμών (όπως ο αυστηρός καθορισμός της νομικής μορφής των παρόχων) στο άρθρο 16 [32]. Επιπλέον, αποκλείεται η ασύμμετρη αντιμετώπιση ημεδαπών και αλλοδαπών παρόχων, καθώς τα κράτη οφείλουν να «μεταχειρίζονται εθνικά» τους αλλοδαπούς παρόχους, οι χώρες των οποίων έχουν προσχωρήσει στην GATS, όπως ορίζει το άρθρο 17 [33].

Κομβικό είναι το γεγονός ότι το ΔΕΕ αναγνωρίζει την ενσωμάτωσή της GATS στο ενωσιακό δίκαιο [34], αφής στιγμής έχει προσχωρήσει σε αυτήν κράτος-μέλος, πράγμα που ισχύει και στην περίπτωση της Ελλάδος, με επακόλουθη την διααστική αντιμετώπιση της παράβασης των διατάξεων της ως ταυτόσημης της παράβασης του κοινοτικού δικαίου [35]. Το Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο καθίσταται, έτσι, αναπόσπαστο τμήμα του Ευρωπαϊκού Δικαίου. Λογική απόληξη της προσέγγισης αυτής του ΔΕΕ είναι η ενδυνάμωση του άρθρου 28 του Συντάγματος. Οι διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες καταρχήν βρίσκονται σε ιεραρχικά κατώτερη σχέση, ως προς την τυπική τους ισχύ, σε σχέση με τις συνταγματικές διατάξεις, περιβάλλονται έτσι τον μανδύα του ενωσιακού δικαίου, το οποίο υπερέχει του εθνικού Συντάγματος. Βάσει των παραπάνω, φαντάζουν σημαντικά τα ακόλουθα σε αρχική ανάγνωση: πρώτον, σε περίπτωση υιοθέτησης του σκεπτικού της μειοψηφίας της απόφασης 3457/98 από το ΣτΕ, η δυνατότητα εγκατάστασης παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων

στην χώρα μας μάλλον θα πρέπει να επεξεργαστεί και σε παρόχους κρατών μερών της GATS (σε βρετανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, παραδείγματος χάριν) και, δεύτερον, η παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών μετά βεβαιότητας μπορεί να τεθεί υπό την προστατευτική ομπρέλα των ρυθμίσεων για την Εσωτερική Αγορά και την Κοινή Εμπορική πολιτική.

Σε αυτό το σημείο έχει διαμορφωθεί πλούσια νομολογία του ΔΕΕ σχετικά με το ζήτημα της εκπαίδευσης και την εφαρμογή της GATS, με χαρακτηριστική την C-66/18 κατά Ουγγαρίας. Η Ουγγαρία είχε προβεί σε νομοθετική ρύθμιση της δυνατότητας εγκατάστασης αλλοδαπών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με δύο τρόπους που, σύμφωνα με την κρίση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συνέκρουαν με το άρθρο 17 της GATS περί εθνικής μεταχείρισης, με το άρθρο 16 της οδηγίας 2006/123/ΕΚ και με τις προβλέψεις των άρθρων 49 και 56 της ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, η ουγγρική νομοθεσία έθετε ως προϋποθέσεις για την λειτουργία παραρτημάτων αλλοδαπών πανεπιστημίων την σύναψη ειδικής, διεθνούς σύμβασης για τις εκπαιδευτικές υπηρεσίες (απαίτηση η οποία θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να ικανοποιηθεί για αμερικανικά ιδρύματα) και την ανάλογη παροχή υπηρεσιών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην χώρα λειτουργίας του μητρικού ιδρύματος [36]. Το δικαστήριο απεφάνθη ότι η Ουγγαρία καταπάτησε τις υποχρεώσεις, που απορρέουν από την GATS, υπονομεύοντας τον ελεύθερο ανταγωνισμό και δημιουργώντας αδικαιολόγητα και άσκοπα κανονιστικά εμπόδια, τα οποία καταστρατήγησαν το άρθρο 7 περί «εθνικής μεταχείρισης» [37]. Διαπιστώθηκε, επίσης, παράβαση, εκ μέρους της Ουγγαρίας, των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ΣΛΕΕ για την ελευθερία εγκατάστασης προσώπων και υπηρεσιών [38]. Ο καθηγητής Μανιτάκης θεωρεί την απόφαση αυτή του ΔΕΕ ριζοσπαστική λόγω της ρητής αναγνώρισης ότι εθνικοί περιορισμοί θεμελιωδών, Ενωσιακών ελευθεριών εμπίπτουν στο κανονιστικό

«Οι διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες καταρχήν βρίσκονται σε ιεραρχικά κατώτερη σχέση, ως προς την τυπική τους ισχύ, σε σχέση με τις συνταγματικές διατάξεις, περιβάλλονται έτσι τον μανδύα του ενωσιακού δικαίου, το οποίο υπερέχει του εθνικού Συντάγματος »

[31] Μανιτάκης, Ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β) Σ εναρμονισμένη με το Δίκαιο της ΕΕ, ενόψει της εγκατάστασης παραρτημάτων αλλοδαπών μη κρατικών πανεπιστημίων, 2023.

[32] Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, η GATS και η Ελληνική Αγορά Υπηρεσιών.

[33] *Ibidem*.

[34] ΔΕΕ C-66/18.

[35] *Ibidem*.

[36] ΔΕΕ C-66/18.

[37] *Ibidem*.

[38] Τζέμος, Ιδιωτικά Πανεπιστήμια, Σύνταγμα και Ενωσιακό Δίκαιο, 2024.

Συνταγματικό Δίκαιο

πεδίο του ευρωπαϊκού δικαίου και πρέπει να σέβονται τα δικαιώματα του Χάρτη, στα οποία περιλαμβάνεται η «δυνατότητα ίδρυσης εκπαιδευτηρίων με τη μορφή μιας επιχείρησης» [39].

Μολαταύτα, ειδικά ως προς τις απορρέουσες από την GATS υποχρεώσεις, πρέπει να υπογραμμιστεί η ύπαρξη ισχυρού αντιλόγου στην ερμηνεία της απόφασης του ΔΕΕ κατά τρόπο που να της προσδίδει υπερσυνταγματική ισχύ. Οι Γιαννακόπουλος και Χατζόπουλος επισημαίνουν ότι η χώρα μας έχει εξαιρέσει την ανώτατη εκπαίδευση από τις υποχρεώσεις παροχής ελεύθερης πρόσβασης στην αγορά και, κατά συνέπεια, δεν δεσμεύεται ως προς την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων [40]. Αναφέρεται, επιπλέον, ότι η κρίση του ΔΕΕ δεν επηρεάζει σε κάθε περίπτωση το ελληνικό παράδειγμα λόγω της συνταγματικής απαγόρευσης ιδιωτικών πανεπιστημίων, ενώπιον της οποίας οι διεθνείς συμβάσεις υποχωρούν [41].

Πέραν της απόφασης C-66/18, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η C-391/20 εις ανταπόκριση στην προδικαστική παραπομπή του λεττονικού συνταγματικού δικαστηρίου. Απαντώντας στο προδικαστικό ερώτημα της λεττονικής πλευράς, το ΔΕΕ συνδύασε την αποκλειστική αρμοδιότητα που αναλογεί στα κράτη μέλη ως προς την οργάνωση του εκπαιδευτικού τους συστήματος με την υποχρέωση σεβασμού του ευρωπαϊκού δικαίου και, ιδιαίτερα, της ελευθερίας εγκατάστασης [42]. Το Δικαστήριο δεν εξέφρασε κάποια απόλυτη κρίση βάσει της οποίας το εκπαιδευτικό πλαίσιο εντός της Ένωσης θα έπρεπε να ομογενοποιηθεί, αγνοώντας τις τοπικές ιδιαιτερότητες και εκτιμήσεις, αλλά έθεσε τον πήχη της ισχυρής δικαιολογητικής βάσης ενός υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος [43]. Σε αυτό το πλαίσιο και στις δύο αποφάσεις δεν αμφισβητήθηκε η αρμοδιότητα των κρατών-μελών να καθορίζουν την οργάνωση του εκπαιδευτικού τους συστήματος, αλλά αυτή οριοθετήθηκε με βάση τις επιταγές του Ενωσιακού δικαίου.

Πηγή αμφιβολίας, ως προς την δοκιμότητα της εφαρμογής αντίστοιχων συλλογισμών στην ελληνική περίπτωση, παραμένει το γεγονός ότι τόσο η Ουγγαρία όσο και η Λεττονία είχαν ήδη προβεί σε απελευθέρωση της ιδιωτικής, εκπαιδευτικής αγοράς και, κατά συνέπεια, δεν είναι απολύτως ασφαλής η εξαγωγή συμπερασμάτων για την Ελλάδα, δεδομένης της συνταγματικής της ιδιαιτερότητας [44]. Η διαφοροποίηση, όμως, αυτή θα μπορούσε να εκληφθεί και ως ενισχυτική της σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του Συντάγματος, καθώς οι περιορισμοί, που επέβαλαν οι δύο αυτές χώρες στην λειτουργία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ήταν σαφώς λιγότερο επαχθείς από την καθολική απαγόρευση και, επομένως, φαντάζει εξαιρετικά αδύναμος ο ισχυρισμός ότι η κοινοτική ελευθερία εγκατάστασης μένει ανέγγιχτη από μια αυστηρά γραμματική ερμηνεία του άρθρου 16.

III. Επιχειρήματα Αντισυνταγματικότητας

Στον αντίποδα των προαναφερθέντων ισχυρισμών, σθεναρής υποστήριξης χαίρει και η επιστημονική τεκμηρίωση της αντισυνταγματικότητας των ιδιωτικών πανεπιστημίων. Η άποψη περί αντισυνταγματικότητας έχει ως λογικό εφαλτήριο την γραμματική ερμηνεία του άρθρου 16. Σε θεωρητικό επίπεδο είναι σκόπιμη η διερεύνηση της βασιμότητας της απαρέγκλιτης ευθυγράμμισης της εικάστοτε έννομης τάξης με την γραμματική ερμηνεία του του Συντάγματος (εν προκειμένω του άρθρου 16 και των παραγράφων 5 και 8 στις οποίες εκφέρεται ρητώς και αδιαστίκτως ο δημόσιος χαρακτήρας της ανώτατης εκπαίδευσης στην ελληνική επικράτεια και η απαγόρευση ίδρυσης ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από ιδιώτες). Απαραίτητη είναι η επισήμανση ότι σε πολλές περιπτώσεις το γλωσσικό ένδυμα ορισμένου κανόνα δικαίου, παρότι πάντοτε κρίσιμο, δεν εξαντλεί το νόημα του, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις ασάφειας, αοριστίας

«δεν αμφισβητήθηκε η αρμοδιότητα των κρατών-μελών να καθορίζουν την οργάνωση του εκπαιδευτικού τους συστήματος, αλλά αυτή οριοθετήθηκε με βάση τις επιταγές του Ενωσιακού δικαίου»

[39] Μανιτάκης, Ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β) Σ εναρμονισμένη με το Δίκαιο της ΕΕ, ενόψει της εγκατάστασης παραρτημάτων αλλοδαπών μη κρατικών πανεπιστημίων, 2023.

[40] Χατζόπουλος, Μη Δημόσια Πανεπιστήμια, 2023. Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

[41] Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

[42] ΔΕΕ C-391/20.

[43] Έκθεση επί του νομοσχεδίου «Ενίσχυση του Δημοσίου Πανεπιστημίου – Πλαίσιο λειτουργίας μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων».

[44] *Ibidem*.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

αλλά και ενόψει ουσιωδών παραμέτρων, οι οποίες ενδέχεται να παραγνωρίζονται από την μεμονωμένη, γλωσσική ανάλυση [45]. Ο απαρσάλευτος θετικιστικός φορμαλισμός αποτελεί την ακραία λογική συνέπεια μίας μηχανιστικής αντίληψης περί το δίκαιο, η οποία, στην αναζήτηση βεβαιοτήτων, παρακάμπτει την περιπλοκότητα των πραγματικών καταστάσεων στην οργανωμένη και ομαλή ρύθμιση των οποίων στοχεύει κάθε έννομη τάξη. Παρά ταύτα, κάθε προσπάθεια πλήρους αγνώστης της γραμματικής ερμηνείας ισοδυναμεί με κατάλυση του δικαίου, υπό την έννοια ότι θα ήταν νοητή η κατά το δοκούν ερμηνεία προς εξυπηρέτηση μη δικαιοσύνης σκοπιμοτήτων. Εδώ έχει σημασία να υπογραμμιστεί το εξής: η εμπέδωση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων ως καλύτερου τρόπου οργάνωσης των φιλελεύθερων δημοκρατιών συνεπάγεται την αυξημένη ευθύνη της δικαστικής εξουσίας να μην διαφεύγει από τα όρια που έχουν τεθεί από τον νομοθέτη, με τυχόν αυθαίρετες ή ακροβατικές ερμηνείες. Η προσκόλληση στην γλωσσική διατύπωση («επί των σαφών δεν χωρεί ερμηνεία») χωρίς περαιτέρω έρευνα μπορεί να αποτελεί *ipso facto* μυωπική προσέγγιση, αλλά παραμένει θεμέλιος λίθος κάθε δόκιμης ερμηνείας. Ο καθηγητής Γιαννακόπουλος επισημαίνει, σχετικώς, τον κίνδυνο της ολοκληρωτικής κυριαρχίας ενός «νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού» αν επικρατήσει η λογική της πάση θυσία εναρμόνισης (και υποχώρησης) του συντάγματος με το ενωσιακό δίκαιο, όπως αυτό αποκρυσταλλώνεται στην ΣΛΕΕ ή στον Χάρτη [46].

Υπό το φως της παρεμβάσεως αυτής, είναι απολύτως αναμενόμενη η σφοδρή εναντίωση μερίδας της ακαδημαϊκής κοινότητας στον νόμο 5094/2024. Πιο συγκεκριμένα, στην αίτηση ακυρώσεως του καθηγητή Λαζαράτου, η αντισυνταγματικότητα του τυπικού νόμου και η συνακόλουθη ακυρότητα των κανονιστικών διοικητικών πράξεων, που βασίζονται σε

αυτόν, θεμελιώνεται στον ισχυρισμό κατάδηλης παραβίασης του συνταγματικού κανόνα υπό το πρίσμα κάθε μεθοδολογικά στέρεου ερμηνευτικού μέσου [47]. Κατά πρώτον, η στείρα γραμματική ερμηνεία καταδεικνύει την σύγκρουση του νόμου με το άρθρο 16 ως προς την παράγραφο 4, καθώς φαλιιδεύεται ο δωρεάν χαρακτήρας της εκπαίδευσης (ως προς αυτό, βέβαια, έχει ανακύψει αντίθετη νομολογία ως προς την επιβολή διδάκτρων για μεταπτυχιακά προγράμματα), ως προς την παράγραφο 5, εφόσον τα Ν.Π.Π.Ε δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των Ν.Π.Δ.Δ με πλήρη αυτοδιοίκηση, ως προς την πρόβλεψη της παραγράφου 6, βάσει της οποίας οι καθηγητές είναι δημόσιοι λειτουργοί, και ως προς την παράγραφο 8, η οποία αποκλείει την σύσταση ΑΕΙ από ιδιώτες [48]. Αντιστοίχως, η τελολογική ερμηνεία επιτάσσει, σύμφωνα με τον Λαζαράτο, την παγίωση της καθολικής απαγόρευσης λειτουργίας ιδιωτικών ιδρυμάτων των οποίων οι τίτλοι θα αναγνωρίζονται ως ακαδημαϊκά ισότιμοι, συμπέρασμα που συνάγεται από την συμπληρωματική λειτουργία των παραγράφων 5 και 8 οι οποίες καλύπτουν το σύνολο του φάσματος των ιδιωτικών σχολών, όσο και από την διαχρονική κατανόηση του σκοπού τους η οποία συνέτεινε αποφασιστικά στην άποψη περί αντισυνταγματικότητας [49]. Εδώ υπεισέρχεται και το βάρος της ιστορικής ερμηνείας, με τον καθηγητή Λαζαράτο να αναφέρει τις επανειλημμένες, ατελέσφορες προσπάθειες υπαγωγής του άρθρου 16 στην διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, οι οποίες είναι δηλωτικές της μέχει πρότινος απόλυτης σύμπτωσης των απόψεων για το πραγματικό κανονιστικό περιεχόμενο των σχετικών διατάξεων [50].

Γενικότερα ως προς την ιστορική ή «πρωταρχική» ερμηνεία, η οποία αντίκειται στην προαναφερθείσα, θεωρητική σχολή του «ζωντανού» συντάγματος και στην δυναμική, ιστορικό-εξελικτική ερμηνεία που αυτή προωθεί, αυτή θεωρείται σημαντική για την κατανόηση

«κάθε προσπάθεια πλήρους αγνώστης της γραμματικής ερμηνείας ισοδυναμεί με κατάλυση του δικαίου»

[45] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[46] Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

[47] <https://www.bankingnews.gr/index.php?id=773538>

[48] <https://www.bankingnews.gr/nomiko-bima/articles/775291/ixiri-paremvasi-lazaratou-kata-ton-kollegion-gia-tin-epektasi-ton-idiotikon-panepistimion-i-aitisi-akyroseos-sto-ste>

[49] <https://www.bankingnews.gr/index.php?id=773538>

[50] *Ibidem*.

Συνταγματικό Δίκαιο

της κοινωνικής και ιστορικής χροιάς των θεσμών μέσω της ανάδειξης των συνθηκών, οι οποίες οδήγησαν στην θέσπισή τους, καθώς και για την διαπίστωση της προσαρμογής τους στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες, οι οποίες αναδεικνύουν τις δέουσες αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου [51]. Η γενεαλογία ή το ιστορικό υπόβαθρο κάθε κανόνα δικαίου φέρνει στο προσκήνιο την βούληση του ιστορικού νομοθέτη, όχι αναγκαιώς εξαιτίας κάποιας διάθεσης αταβισμού, αλλά προκειμένου να καταστεί ακριβέστερη η ερμηνεία του περιεχομένου των διατάξεων, με απώτερο σκοπό την εφαρμογή της κρίσιμης ρύθμισης με εύλογο τρόπο στο ιστορικό παρόν. Πρέπει να σημειωθεί πως η συναγωγή της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη δεν συνεπάγεται το τέλος της ερμηνευτικής διερεύνησης, καθώς αυτή μπορεί σαφώς να ξεπεραστεί, εάν δεν ανταποκρίνεται στις σημερινές ανάγκες και οπτικές.

Δεδομένου του φόρτου της θεωρητικής ανάλυσης, ιδιαίτερα στο εξωτερικό, υπέρ της ιστορικής ερμηνείας, αλλά και της σύγχρονης τάσης απομάκρυνσης από αυτήν και περιορισμού της, αξίζει να καταγραφούν ορισμένες γενικότερες παρατηρήσεις ως προς τον τρόπο ερμηνείας του δικαίου και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ιστορικής αναζήτησης. Στο αμερικανικό συνταγματικό δίκαιο, μεταξύ των μελετητών του οποίου απαριθμούνται πολλοί υποστηρικτές της ιστορικοβουλευτικής ερμηνείας, χαρακτηριστική είναι η αντιπαράθεση περί της όγδοης συνταγματικής τροποποίησης, βάσει της οποίας απαγορεύεται η «βάνουση και ασυνήθης τιμωρία». Η προοδευτική πτέρυγα της ακαδημαϊκής και νομικής κοινότητας, βασιζόμενη στο πνεύμα της διατάξεως και τις δικαιοσύνη αρχές που την διαπνέουν, θεωρεί ενδεδειγμένη την διασταλτική ερμηνεία για την κατάργηση της θανατικής ποινής [52], ενώ οι συντηρητικοί εμμένουν στο γεγονός ότι κατά την περίοδο υιοθέτησης και εφαρμογής της συγκεκριμένης τροποποίησης ουδείς την χρησιμοποιούσε με σημείο αναφοράς τις σημερινές, ποινικές αντιλήψεις [53]. Ένα άλλο ενδιαφέρον, ως προς την

προσθήκωσα ερμηνευτική μεθοδολογία, παράδειγμα από την αμερικανική έννομη τάξη αντλείται από την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην υπόθεση *Bostock v. Clayton County*, στην οποία αποκρυσταλλώθηκε η πλέον ακραία εκδοχή της γραμματικής ερμηνείας, καθώς θεωρήθηκε ότι η σύγχρονη επέκταση της έννοιας του φύλου, κατά τρόπο ώστε να περιλαμβάνονται και οι μη βιολογικές πτυχές του, καθιστούσε απαραίτητη την ερμηνεία των νόμων, που απαγορεύουν την διάκριση βάσει φύλου διασταλτικά, προκειμένου να καλυφθούν και οι διακρίσεις επί τη βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού [54]. Συμπερασματικά, η ιστορική ερμηνεία είναι περισσότερο συμβατή με την χρηστική κατανόηση της γλώσσας και τοποθετεί στον πυρήνα του δικαίου την προσπάθεια διαίωνισης ενός τρόπου ζωής, το περιγράμμα μόνο του οποίου αποτυπώνεται στον συνταγματικό χάρτη. Για το ελληνικό πλαίσιο περί ιδιωτικών πανεπιστημίων, έχει σημασία το γεγονός ότι επί δεκαετίες καταβλήθηκαν προσπάθειες, με σημαντικότερη την αποτυχημένη αναθεώρηση του 2008, προκειμένου να τροποποιηθεί το άρθρο 16 για να επιτραπεί η λειτουργία μη κρατικών ΑΕΙ. Από την άλλη, όμως, όπως τονίζεται παραπάνω, είναι εξαιρετικά πειστική και η άποψη βάσει της οποίας το άρθρο 16 διέπεται από μία αδιαπέραστη, βάσει των ιστορικών συνθηκών της περιόδου, ασάφεια, ως απόρροια της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ και της νομικής και πολιτικής της μετεξέλιξης της στην ΕΕ.

Επανερχόμενοι στο κεντρικό ζητούμενο της δικής μας έρευνας, ο καθηγητής Λαζαράτος εστιάζει στην νομική φύση του *sui generis* θεσμού των Ν.Π.Π.Ε., λαμβάνοντας την θέση ότι, εξαιτίας του γεγονότος ότι η βασική σχέση εποπτείας της λειτουργίας των ιδρυμάτων αυτών διαμορφώνεται στο πλαίσιο του νόμου 5094/2024 μεταξύ των ιδίων και του κράτους, με ελάχιστη εμπλοκή των μητρικών ιδρυμάτων ως προς την αναγνώριση των ακαδημαϊκών τίτλων, και της λειτουργικής τους αυτοτέλειας, η λειτουργία τους προσκρούει ευθέως στην παράγραφο 8 περί σύστασης ΑΕΙ από ιδιώτες και δεν πρόκειται για απλή

«επί δεκαετίες καταβλήθηκαν προσπάθειες, με σημαντικότερη την αποτυχημένη αναθεώρηση του 2008, προκειμένου να τροποποιηθεί το άρθρο 16 για να επιτραπεί η λειτουργία μη κρατικών ΑΕΙ»

[51] Γεωργιάδης, Εισαγωγή στη Νομική Επιστήμη, 2020.

[52] Baker, Constitutionalizing the harm principle, 2008.

[53] *Sinneford*, The Original Meaning of 'Unusual': The Eight Amendment as a Bar to Cruel Innovation, 2008.

[54] SCOTUS *Bostock v. Clayton County*.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

εγκατάσταση [55]. Ως προς αυτό, σημειώνει ο καθηγητής Μποτόπουλος ότι, ακόμα και εάν γίνει δεκτή η εγκατάσταση παραρτήματος ξένου πανεπιστημίου στην Ελλάδα, η λειτουργία του θα πρέπει να διέπεται από την νομοθεσία της χώρας προέλευσης και οι ακαδημαϊκοί του τίτλοι θα πρέπει να αναγνωρίζονται από το ελληνικό κράτος με την ίδια διαδικασία που εφαρμόζεται για τα πτυχία του μητρικού ιδρύματος [56]. Τέλος, λογίζεται ως λογικό άλμα η επίκληση νομολογίας του ΔΕΕ από την στιγμή που, σύμφωνα με τον Λαζαράτο, η υπέρ της συνταγματικότητας θέση απαιτεί μία *contra legem* (εν προκειμένω *contra constitutionem*) ερμηνεία, μέθοδος που ουδέποτε έχει υιοθετηθεί από τα ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα [57].

Ως προς την υποστηρικτική νομολογία, αναφερόμαστε ήδη στην μειοψηφική άποψη της απόφασης 3457/1998, στην οποία η πλειοψηφία έλαβε την κρατούσα, κατά την περίοδο εκείνη, θέση περί απόλυτης απαγόρευσης. Παρά το γεγονός ότι το ΣτΕ έχει εξωθηθεί στην αναγνώριση επαγγελματικής ισοδυναμίας τίτλων σπουδών από ιδιωτικές σχολές στην Ελλάδα, οι οποίες τελούσαν υπό το καθεστώς συνεργασίας με πανεπιστήμια του εξωτερικού [58], έχει επανειλημμένως επιμείνει στην απόδοση χαρακτηριστικών δημόσιας υπηρεσίας στην ανώτατη εκπαίδευση, λογική που παρεμπόδιζε την κατοχύρωση ακαδημαϊκής ισοδυναμίας, η οποία ασφαλώς και θα υπήρχε στην περίπτωση των Ν.Π.Π.Ε. Το ΔΕΚ έκρινε, άλλωστε, ότι η αρχική νομολογία ήταν θεσμικώς διαστρεβλωτική, καθώς η θεσμική απαγόρευση από ένα κράτος μέλος, όπως είναι η Ελλάδα, αναγνώρισης τίτλων σπουδών, οι οποίοι έχουν χορηγηθεί από άλλο κράτος μέλος της Ε.Ε. αποτελεί υπέρμετρο περιορισμό, εφόσον πιστοποιούνται επαγγελματικά προσόντα και δεξιότητες [59]. Κατά παραπλήσιο τρόπο τεκμηριώνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η θέση ότι δεν πλήττεται το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

με την παράλληλη αναγνώριση επαγγελματικής εκπαίδευσης [60]. Ενισχυτική για το σκεπτικό της αντισυνταγματικότητας, ακριβώς υπό το πρίσμα της ευστάθειας της διάκρισης μεταξύ ΑΕΙ και εκπαιδευτηρίων επαγγελματικής κατάρτισης, είναι και η απόφαση 922/2023 του ΣτΕ, στην οποία διευκρινίζεται ότι δεν προβλέπεται συγκεκριμένη νομική μορφή και υπηρεσιακό καθεστώς του διδακτικού προσωπικού για την δεύτερη κατηγορία εκπαιδευτικών υπηρεσιών [61], διατύπωση η οποία *ex contrario* τείνει στην γνώμη ότι τα ΑΕΙ μπορούν να λάβουν αποκλειστικά την μορφή Ν.Π.Δ.Δ.

Τούτο συμβαίνει λόγω της έλλειψης πρόβλεψης για τον χαρακτηρισμό των Ν.Π.Π.Ε ως Ν.Π.Δ.Δ και της υπαγωγής τους στο ιδιωτικό δίκαιο, βάσει των οποίων η επιστημονική υπηρεσία της βουλής τα χαρακτήρισε *sui generis* Ν.Π.Ι.Δ. Υπό αυτό το πρίσμα, προκύπτει ασυμβατότητα του συνταγματικού κανόνα με τον νόμο περί λειτουργίας παραρτημάτων ξένων πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ιδίως από την στιγμή που η αποκλειστική παροχή ανώτατης εκπαίδευσης από Ν.Π.Δ.Δ. είναι ρητώς διατυπωμένη, περιστελλούσα τα περιθώρια για ερμηνεία της τοιουτοτρόπως [62]. Για την απόπειρα αυτή συμβιβασμού της ελληνικής κατάστασης με την ενωσιακή νομολογία έχει εκφραστεί με αυστηρότητα ο καθηγητής Μανιτάκης, χαρακτηρίζοντάς την «απροκάλυπτο συνταγματικό στρουθοκαμηλισμό», καθώς αφέθηκε αρρυθμιστή η λειτουργία πανεπιστημιακών ιδρυμάτων του εξωτερικού, ως δήθεν αναγκαία συνέπεια της δικαιόχρησης (franchising), χωρίς την παραμικρή παραδοχή ως προς τα προβλήματα της απόλυτης ερμηνείας του άρθρου 16, παρά τις εξόφθαλμες δυσλειτουργίες που αυτή επέφερε [63].

Για την νομολογία του ΔΕΕ, η πλευρά της αντισυνταγματικότητας κομίζει συγκεκριμένα επιχειρήματα. Πρώτον, υποστηρίζεται ότι οι πρόσφατες αποφάσεις του δικαιοδοτικού οργάνου οι οποίες βασίστηκαν, μεταξύ άλλων,

«η αποκλειστική παροχή ανώτατης εκπαίδευσης από Ν.Π.Δ.Δ. είναι ρητώς διατυπωμένη»

[55] <https://www.bankingnews.gr/index.php?id=773538>

[56] Μποτόπουλος, Διάλογος με το Δάσκαλο Αντώνη Μανιτάκη.

[57] <https://www.bankingnews.gr/index.php?id=773538>

[58] ΣτΕ 180-1/2023.

[59] ΔΕΚ C-153/02.

[60] ΔΕΚ C-274/05.

[61] ΣτΕ 922/2023.

[62] ΔΕΕ C-441/14.

[63] Μανιτάκης, Η διάτρητη, συνταγματικά, απαγόρευση του άρθρου 16, 2023.

Συνταγματικό Δίκαιο

στην ελευθερία εγκατάστασης και τυχόν παραβιάσεις της, δεν διαφωτίζουν την ελληνική περίπτωση λόγω της συνταγματικής μας ιδιαιτερότητας^[64]. Δεύτερον, ως προς την Γενική Συμφωνία για Συναλλαγές στις Υπηρεσίες (GATS) υπογραμμίζεται ότι η Ελλάδα έχει επιφυλαχθεί ρητώς ως προς την αγορά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εξαιτίας της συνταγματικής απαγόρευσης^[65]. Τρίτον αμφισβητείται εντόνως το κανονιστικό πεδίο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης και, κατά συνέπεια, η σημασία της επίκλησης των ελευθεριών που αυτός κατοχυρώνει στην διεξαγόμενη νομική συζήτηση^[66]. Όμως, η πιο ριζοσπαστική κριτική στην πλευρά της εναρμόνισης εθνικού συντάγματος και Ενωσιακού δικαίου εκφέρεται από τον καθηγητή Γιαννακόπουλο, ο οποίος κάνει λόγο για «ιδιωτικοποίηση των συνταγματικών προτύπων» και «ρευστοποίηση του συνταγματικού δικαίου», καθώς οι νέες αυτές, δυναμικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις αποτελούν, κατά την αντίληψή του, μία ουσιώδη υποχώρηση από κεφαλαιώδη νομικά κερτιμμένα της νεωτερικότητας, με σημαντικότερα την απαρέγκλιτη προσήλωση στον νόμο και την εφαρμογή του ομοιόμορφα^[67].

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η γνώμη ότι, ανεξαρτήτως της *ipso facto* συνταγματικότητας του νόμου 5094/2024, αυτός συγκρούεται ευθέως με το κοινοτικό δίκαιο και είναι δεδομένα διάτρητος. Στην προσπάθεια προσαρμογής του νόμου στην δυσμενή ελληνική συνταγματική πραγματικότητα εισήχθησαν δυσανάλογοι περιορισμοί στην ακαδημαϊκή και επιχειρηματική ελευθερία, με αποτέλεσμα να συγκροτείται ένα ιδιαίτερο καθεστώς διακρίσεων, οι οποίες, σύμφωνα με αυτή την πεποίθηση, δεν μπορούν να συμβαδίσουν με τις εγγυήσεις του κοινοτικού δικαίου^[68]. Θεωρείται αναγκαία εις επίρρωση του ισχυρισμού αυτού, η ενδεικτική απαρίθμηση των περιορισμών, που εισάγονται, καθώς και η θέση της νομολογίας επί αυτών. Κατά πρώτον, ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας των Ν.Π.Π.Ε.,

πέραν του ότι αντίκειται στις θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες, αφαιρώντας το πλέον βασικό στοιχείο της οικονομικής δράσης, το κίνητρο του κέρδους, περιορίζει εκ των πραγμάτων την ικανότητα εγκατάστασης αλλοδαπών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην χώρα. Έτσι, δημιουργεί αδυναμία πρόσβασης στην ελληνική αγορά για πλήθος αλλοδαπών εκπαιδευτηρίων, ενώ ταυτόχρονα ευνοούνται, λόγω μικρότερου ανταγωνισμού, οι πάροχοι υπηρεσιών εκπαίδευσης, οι οποίοι δύνανται να υποταχθούν στο κανονιστικό πλαίσιο. Πρέπει να αναφερθεί το γεγονός ότι τούτοι οι περιορισμοί μπορούν να γίνουν αποδεκτοί, εάν το επιτάσσουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος, συμβατοί με την *stricto sensu* αναλογικότητα και αν, πράγματι, διευκολύνουν την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού^[69]. Πρόσθετοι περιορισμοί εντοπίζονται στις γενικές προϋποθέσεις του νομοσχεδίου για την εγκατάσταση των αλλοδαπών παραρτημάτων, όπως η εισαγωγή σε αυτά μέσω Πανελλαδικών, στοιχείο που δεν προβλέπεται για ιδιωτικά πανεπιστήμια του εξωτερικού (το κράτος παρεμβαίνει άμεσα, εν προκειμένω, στον τρόπο επιλογής των φοιτητών), ο αποκλεισμός μελών ΔΕΠ των δημόσιων πανεπιστημίων και οι δυσανάλογες εγγυήσεις. Επομένως, κρίνεται τουλάχιστον απαραίτητη η ενδελεχής τεκμηρίωση επιτακτικού λόγου δημοσίου οφέλους και η προσφορότητα και αναγκαιότητά των συγκεκριμένων κανόνων προς προώθησή του, προκειμένου να παρακαμφθεί η παραβίαση του δευτερογενούς δικαίου της Ε.Ε., όπως έχει αποκρυσταλλωθεί παγίως στην νομολογία (βλ. υπόθεση Gebhard, C-55/94). Η πολυεπίπεδη διάρθρωση των έννομων τάξεων (εθνικές, ευρωπαϊκή και διεθνής), σε περίπτωση κατά την οποία οδηγεί στην παράβλεψη πραγματικών διακρίσεων, που δύνανται να δημιουργηθούν, υπονομεύει την προοπτική της πλήρους απόλαυσης δικαιωμάτων σε κατοίκους κρατών μελών. Η συγκεκριμένη παρατήρηση καθίσταται πιο επίκαιρη από ποτέ, καθώς ο ν. 5094/2024 κάνει ρητή ανα-

«ως προς την Γενική Συμφωνία για Συναλλαγές στις Υπηρεσίες (GATS) υπογραμμίζεται ότι η Ελλάδα έχει επιφυλαχθεί ρητώς ως προς την αγορά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης»

^[64] Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

^[65] *Ibidem*.

^[66] *Ibidem*.

^[67] Γιαννακόπουλος, Το άρθρο 16 του Συντάγματος στη δίνη του νεοφεουδαρχικού συνταγματισμού, 2023.

^[68] ΕΚΘΕΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ «Επίσχυση του Δημόσιου Πανεπιστημίου – Πλαίσιο λειτουργίας

μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων».

^[69] ΔΕΚ C-55/94.

Η ίδρυση παραρτημάτων ιδιωτικών πανεπιστημίων στην Ελλάδα

φορά σε «πλαίσιο λειτουργίας ξένων πανεπιστημίων», αποκλείοντας, λόγω της λανθανούσης πεποίθησης ότι διατηρείται η απαγόρευση για πρωτογενή ίδρυση ΑΕΙ, τους ημεδαπούς ιδιώτες από την δυνατότητα άσκησης των δικαιωμάτων τους και την ελεύθερη συμμετοχή τους στην αγορά ως επακόλουθο της επιχειρηματικής ελευθερίας.

Τέλος, εξεχούσης σημασίας θεωρείται το ζήτημα της συνταγματικής και εθνικής ταυτότητας, των οποίων η προστασία αναγνωρίζεται από το πρωτογενές και το δευτερογενές ενωσιακό δίκαιο [70]. Ουσιαστικά, πρόκειται για περιθώριο ανοχής ασυμφωνίας κοινοτικού και εθνικού νομικού πολιτισμού από μέρους του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, δια του σεβασμού της συνταγματικής ιδιαιτερότητας του εκάστοτε κράτους μέλους [71]. Τούτο το επιχείρημα είναι λογικό να επεκταθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εμπεριέχεται και ο τρόπος δόμησης του εκπαιδευτικού συστήματος λόγω της ιδιαίτερης συνταγματικής δικλείδας του άρθρου 16, της πρόβλεψης για τον περιορισμένο ρόλο της Ε.Ε. όσον αφορά θέματα εκπαίδευσης της ΣΛΕΕ [72], καθώς και εξαιτίας της πεποίθησης ιστορικών και νομικών ότι η εθνική παιδεία αποτελεί γενεσιουργό παράγοντα του ελληνικού κράτους και έθνους και διαμορφώνει τον πυρήνα της πολιτιστικής και εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων πολιτών. Ασφαλώς υποστηρίζονται και αντίθετες απόψεις, οι οποίες αμφισβητούν τον ρόλο του άρθρου 16 και της αντίληψης που το διαπνέει περί δημόσιας παιδείας στην συγκρότηση της ελληνικότητας, με την σχετική επιχειρηματολογία να απορρίπτει την ένταξη του ά. 16, ως προς την πλήρη απαγόρευση ίδρυσης ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από ιδιώτες, στον σιληρό πυρήνα των συνταγματικών ρυθμίσεων [73].

Συμπεράσματα

Από την ανωτέρω ανάλυση αναδεικνύεται η πεποίθηση ότι νομοθετικές προβλέψεις περί εγκατάστασης παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων στην ελληνική επικράτεια και λει-

τουργίας τους, με σκοπό την παροχή ακαδημαϊκών τίτλων ισότιμης βαρύτητας με αυτούς των κρατικών ΑΕΙ, θα χαίρουν ανεμπόδιστης εφαρμογής από την στιγμή, που ο Έλληνας συνταγματικός νομοθέτης θα προχωρήσει στην κατοχυρωμένη αναθεωρητική διαδικασία προς μεταβολή του γράμματος και πνεύματος του άρθρου 16. Έως τότε η βασική οδός, που επιτρέπει την ακώλυτη εφαρμογή της ρύθμισης για τα εν λόγω παραρτήματα, είναι η εναρμονισμένη ερμηνεία σε σχέση με το κοινοτικό δίκαιο, η οποία ερείδεται σε θεμελιώδεις υποχρεώσεις προάσπισης ελευθεριών της ενωσιακής έννομης τάξης. Η δυσκολία εύρεσης οριστικών απαντήσεων στα ερωτήματα αυτά επιτείνεται από την έλλειψη νομολογίας του ΔΕΕ, η οποία να αντιμετώπιζε μετωπικά την μοναδικότητα αυτή του ελληνικού καταστατικού χάρτη. Σε αυτό το πλαίσιο, οι επιστήμονες του Δικαίου προβαίνουν καθαρά σε υποθέσεις ως προς την επικάλυψη ή μη πρότερων αποφάσεων με τις ελληνικές συνθήκες. Το γεγονός αυτό, βέβαια, δεν αναιρεί την αντικειμενικώς μεταβεβλημένη οικονομική και κοινωνική κατάσταση η οποία πιθανώς τροφοδοτεί την προσπάθεια επίτευξης γρήγορων αλλαγών. Η απαγόρευση των ιδιωτικών πανεπιστημίων έχει αναντιρρήτως οδηγήσει σε σοβαρές στρεβλώσεις, οι οποίες έχουν παρακαμφθεί με παράδοξους τρόπους, καθώς, εν τη απουσία ισχυρού, θεσμικού πλαισίου, κερδίζει έδαφος μία αρρυθμιστή κολεγιακή αγορά, στην οποία έχει κριθεί επιβεβλημένη η αναγνώριση επαγγελματιών, αλλά όχι ακαδημαϊκών δικαιωμάτων εντός της χώρας μας. Οι πρακτικοί αυτοί συλλογισμοί έχουν αυτοτελή πολιτική σημασία, αλλά το μόνον βέβαιο είναι ότι, έως ότου κριθεί οριστικά από τη νομολογία ο επίμαχος νόμος, δεν μπορεί να θεωρηθεί σαφές το κατά πόσο η ίδρυση και η λειτουργία παραρτημάτων πανεπιστημίων της αλλοδαπής είναι νομικά ανεκτή. Η σχετική νομολογία θα έχει καταλυτική σημασία, επίσης, καθώς θα καταπιαστεί με το ερώτημα ενδεχόμενης υπερχοχής του ενωσιακού δικαίου έναντι εθνικών συνταγμάτων. Ως προς αυτό, θα είχε νόημα και μία ευρύτερη

«Η δυσκολία εύρεσης οριστικών απαντήσεων στα ερωτήματα αυτά επιτείνεται από την έλλειψη νομολογίας του ΔΕΕ »

[70] Άρθρο 18 ΣΛΕΕ και ΔΕΚ C-274/05.

[71] Παπαδοπούλου, Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το Ζήτημα της Υπερχοχής», 2009.

[72] Σκουρής, Συνθήκη της Λισσαβώνας. Ερμηνεία κατ'άρθρον, 2020.

[73] Βενιζέλος και Σκουρής, Η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 του Συντάγματος, 2024.

Συνταγματικό Δίκαιο

μελέτη του σημερινού ρόλου των εθνικών τυπικών Συνταγμάτων, διότι αυτού του είδους τα συμπεράσματα θα μπορούσαν να διευκολύνουν την δημόσια συζήτηση περί ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τέλος, θα έχει ενδιαφέρον το κατά πόσο ο δικαστής θα λάβει θέση και περι

του εθνικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης και των απολήξεων που, ενδεχομένως, αυτός έχει σε ζητήματα αρμοδιότητας.

.....

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

υπό το φως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

Παρασκευή Βαϊου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη σχέση μεταξύ του Δικαίου του Ανταγωνισμού και της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, με έμφαση στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Αναλύεται η ιστορική εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού και της ενέργειας, καθώς και η ανάγκη προσαρμογής του πρώτου ώστε να συμβάλλει στην πράσινη μετάβαση. Η μελέτη επισημαίνει τα εμπόδια που δημιουργούνται από την αυστηρή εφαρμογή του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ σε περιβαλλοντικές συμφωνίες, οι οποίες μπορεί να περιορίζουν τον ανταγωνισμό αλλά να προάγουν βιωσιμότητα. Επιπλέον, εξετάζονται οι νέες Κατευθυντήριες Γραμμές του 2023, οι οποίες στοχεύουν στην εξαίρεση τέτοιων συμφωνιών από το απαγορευτικό πλαίσιο του άρθρου 101 παρ.1, υπό προϋποθέσεις. Η μελέτη καταλήγει ότι η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων για περιβαλλοντικούς σκοπούς είναι κρίσιμη, αλλά απαιτεί περαιτέρω νομική σαφήνεια και ενεργό ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Μέχρι πρόσφατα η επιτυχία του δικαίου του ανταγωνισμού ως εργαλείου επίτευξης της ενιαίας αγοράς βασιζόταν στο αυστηρό και σταθερό νομικό πλαίσιο των επιβαλλόμενων κανόνων, οι οποίοι παρείχαν ασφάλεια δικαίου και προβλεψιμότητα τόσο στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις όσο και τους καταναλωτές. Ωστόσο, με γνώμονα τις τρέχουσες γεωπολιτικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές εξελίξεις, υπό την έννοια των υψηλών τιμών ενέργειας, του πολέμου στην Ουκρανία, των ολοένα και αυξανόμενων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και της συνακόλουθης ανάγκης για επίτευξη μιας απανθρακοποιημένης οικονομίας, καθώς και της ανάγκης διασφάλισης του ενεργειακού εφοδιασμού με ανταγωνιστικό κόστος, διαφαίνεται πλέον εντόνως η ανάγκη για περαιτέρω εκσυγχρονισμό του εργαλείου του δικαίου του ανταγωνισμού προς μια κατεύθυνση περισσότερο «πράσινη» και την, υπό προϋποθέσεις, «εγκατάλειψη» της αυστηρής εφαρμογής των κανόνων του προαναφερθέντος, με στόχο τόσο την περαιτέρω ενίσχυση της ανθεκτικότητας της ενιαίας αγοράς, λόγω των υπαρχόντων προκλήσεων όσο και την ανάπτυξη μιας βιώσιμης ενεργειακής πολιτικής με σεβασμό

στο περιβάλλον δεδομένων τόσο των εξαγγελιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της παρουσίας εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της λεγόμενης «Πράσινης Συμφωνίας» το 2019.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα εξεταστούν οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να κατορθώσει η πολιτική ανταγωνισμού να συμβάλει στους στόχους εξοικονόμησης ενέργειας και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης του συνόλου των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην ανάγκη ευνοϊότερης αντιμετώπισης των κατ' αρ.101 παρ.1 ΣΛΕΕ συμφωνιών – συμπράξεων μεταξύ ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, οι οποίες δεν έχουν ως στόχο να περιορίσουν τον ανταγωνισμό, αλλά διαθέτουν περιβαλλοντικό πρόσημο και μπορούν να συνεισφέρουν αποτελεσματικά στην εμπίδωση των στόχων της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά και στα μέχρι τώρα υφιστάμενα εμπόδια στην πραγματοποίηση των κάτωθι αναλυτικά αναφερομένων περιβαλλοντικών στόχων. Εντούτοις, δεδομένης και της έιτασης της εν λόγω εργασίας, η τελευταία θα επικεντρωθεί μόνο στο

«διαφαίνεται πλέον εντόνως η ανάγκη για περαιτέρω εκσυγχρονισμό του εργαλείου του δικαίου του ανταγωνισμού προς μια κατεύθυνση περισσότερο 'πράσινη'»

Δίκαιο ανταγωνισμού

ζήτημα της ανάγκης ηπιότερης αντιμετώπισης των συμφωνιών του ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ και δε θα γίνει αναφορά στο κατά πόσον τα μέτρα που έχουν ληφθεί για τις κρατικές ενισχύσεις του ά.107 ΣΛΕΕ στον τομέα του περιβάλλοντος έχουν θέσει όρια στο αυστηρό πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού και έχουν συνεισφέρει δυναμικά στην προάσπιση των στόχων της Ένωσης.

Η εν λόγω μελέτη διακρίνεται διαιρείται σε τέσσερα κεφάλαια, εντός των οποίων θα επιχειρηθεί να απαντηθεί το ως άνω ερευνητικό ερώτημα. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο θα αναζητηθούν οι αφετηρίες των δύο αυτών τομέων του δικαίου, δηλαδή του ανταγωνισμού και της ενέργειας αντίστοιχα καθώς και εξέλιξή τους, στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξεταστούν οι πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί έως και σήμερα από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον εκσυγχρονισμό του δικαίου του ανταγωνισμού, με γνώμονα την επίτευξη των στόχων της πράσινης μετάβασης, στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούν τα υπάρχοντα προβλήματα που θέτουν εμπόδια στην αποτελεσματική σύμπλευση του δικαίου του ανταγωνισμού και των στόχων της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, αναφέροντας και παραδείγματα από σχετική νομολογία, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την υιοθέτηση των νέων κατευθυντήριων γραμμών του 2023 εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίες στοχεύουν να καλύψουν τα όποια ρυθμιστικά κενά, ενώ στο τρίτο μέρος της εργασίας θα εκτεθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ανωτέρω, καθώς και η προσωπική άποψη της γραφούσας για την ανάγκη ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των ήδη ληφθέντων μέτρων.

I. Ιστορική αφετηρία και εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού και του δικαίου ενέργειας και περιβάλλοντος.

Εκ της ιδρύσεως της Ε.Ε (τότε ΕΟΚ) το 1957, ο ελεύθερος ανταγωνισμός υπό την έννοια του ανόθευτου ανταγωνισμού με την απαγόρευση των συμπράξεων, την απαγόρευση της κατάχρησης της δεσπόζουσας θέσης και των κρατικών ενισχύσεων υπήρξε ζητούμενο,

έννομο αγαθό υπό προστασία σε επίπεδο ευρωπαϊκής έννομης τάξης από το πρωτογενές δίκαιο, διότι, μετά τις αλληπάλληλες ένοπλες συγκρούσεις, έχοντας ως αποτέλεσμα, μεταξύ των άλλων, την παγκόσμια οικονομική εξάθλιωση, θεωρήθηκε ως το πιο κατάλληλο μέσο για την ανόρθωση της οικονομίας, τη βελτίωση της παραγωγικότητας και την ενίσχυση της απασχόλησης και του βιοτικού επιπέδου εντός της Ε.Ε. Η προστασία του, ειδικότερα, αναφέρεται σε δύο επίπεδα, σε επίπεδο διακρατικού εμπορίου μεταξύ κρατών μελών της Ε.Ε και σε επίπεδο εθνικού εμπορίου εντός κάθε κράτους μέλους της Ένωσης^[1], ενώ το δίκαιο ανταγωνισμού διατρέχει οριζόντια όλες τις πολιτικές της Ε.Ε και αποβλέπει στην αύξηση της ευημερίας του καταναλωτή μέσω της συνεχούς προσφοράς αγαθών και υπηρεσιών υπό τους ευνοϊκότερους όρους και στη διατήρηση ανταγωνιστικών αγορών σε κάθε τομέα της οικονομικής δραστηριότητας, προκειμένου οι επιχειρήσεις να ανταγωνίζονται επί ίσοις όροις ανεξαρτήτως του κράτους μέλους από το οποίο προέρχονται.

Στον αντίποδα, το δίκαιο της ενέργειας άρχισε να διαπλάθεται από τη δεκαετία του 1990, μέσω του παραγωγού κοινοτικού δικαίου, με κύριο άξονά του, όχι αρχικά τουλάχιστον, την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, αλλά την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας με την κατάργηση των μέχρι τότε κρατικών κρατικών μονοπωλίων, με στόχο τη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και τη διευκόλυνση της παροχής του δικαιώματος πρόσβασης στα φυσικά μονοπώλια σε τρίτους, ενώ συνεχίστηκε με το νομικό διαχωρισμό της διαχείρισης των δικτύων μεταφοράς από τη δραστηριότητα της προμήθειας και την εδραίωση και ενίσχυση του ρόλου των ρυθμιστικών αγορών ενέργειας.

Ωστόσο, με την πάροδο των ετών, λόγω της αναγνώρισης του ότι ο τομέας της ενέργειας ευθύνεται σε σημαντικό ποσοστό (περίπου 75%) για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής εξαιτίας των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου προερχόμενα κυρίως από την καύση ορυκτών καυσίμων, παρατηρήθηκε μία τάση μεταστροφής του βασικού άξονα του δικαίου

«ο τομέας της ενέργειας ευθύνεται σε σημαντικό ποσοστό (περίπου 75%) για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής»

^[1] Βλ. Χ. Σταμέλος, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ανταγωνισμού με εφαρμογή στην Ελλάδα και την Κύπρο, σελ.2 επ, Ν.Β., 2020.

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

της ενέργειας προς την επίτευξη στόχων περιβαλλοντικής προστασίας μέσω της εγκατάλειψης των ορυκτών καυσίμων και επιλογής φιλικότερων προς το περιβάλλον τεχνολογιών και εξοικονόμησης ενέργειας. Ενδεικτικά, μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας με την οποία καθιερώθηκε για πρώτη φορά ειδική συντρέχουσα αρμοδιότητα στην Ε.Ε για τη διαμόρφωση πολιτικής στον τομέα της ενέργειας, υπό την πρόβλεψη ότι θα ασκείται σε άμεση σχέση με τις αρμοδιότητες για τον τομέα του περιβάλλοντος (α 191 ΣΛΕΕ) και την αναγνώριση της αρχής της ενεργειακής αλληλεγγύης^[2], άρχισε πλέον να διαφαίνεται με εμφανικό τρόπο η ανάγκη αλλαγής του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται το παράγωγο δικαίο της ενέργειας ιδίως σε σχέση με τη χρεία εγκατάλειψης των πηγών ορυκτού άνθρακα και τη μετάβαση σε μία οικονομία χαμηλού άνθρακα, ασφαλή και ανταγωνιστική^[3], γεγονός, που οδήγησε και στην υιοθέτηση του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1999 για τη διακυβέρνηση της ενεργειακής ένωσης και της δράσης για το κλίμα στο πλαίσιο του οποίου συνοπτικά προβλέφθηκε η συστηματοποίηση-ενοποίηση των επιμέρους στρατηγικών των κρατών μελών για το κλίμα, ενώ παράλληλα προβλέφθηκε και η αρμοδιότητα της Επιτροπής να προβαίνει σε συστάσεις έναντι εκείνων των μελών των οποίων οι στόχοι δεν ήταν ακριβώς φιλόδοξοι^[4].

Εντούτοις, παρά τις ανωτέρω, ομολογούμενες συστηματικές και φιλόδοξες, προσπάθειες, τα ανωτέρω εγχειρήματα δεν μπορούσαν από μόνα τους να σταθούν ικανά να αντιμετωπίσουν τις ενεργειακές-περιβαλλοντικές προκλήσεις, που προέκυψαν τόσο κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19 όσο και μετά την πολεμική σύρραξη στην Ουκρανία, κατόπιν της εισβολής της Ρωσίας, οι οποίες προκλήσεις προκάλεσαν αμφότερες τόσο αλματώδη αύξηση των τιμών ενέργειας όσο και ανεπάρκεια στη διαθεσιμότητα πρώτων υλών, θέτοντας σε κίνδυνο την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού σχεδόν στο σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ. Προς αντιμετώπιση εν προκειμένω των ανωτέρω κινδύνων με γνώμονα πάντοτε την εξάλειψη της ε-

ξάρτησης της ΕΕ από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα, κρίθηκε αναγκαία η πιο συντονισμένη εκ μέρους των κρατών μελών, μεταστροφή της οικονομίας εντός Ε.Ε σε μία οικονομία μηδενικών εκπομπών με την ταχύτερη εξάπλωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού, εγχείρημα, το οποίο δε μπορούσε να αρχειστεί πλέον μόνο σε συστάσεις, αλλά απαιτούσε να λάβει μία πιο ολοκληρωμένη μορφή με την κατάργηση του μέχρι τότε κατακερατισμένου συστήματος, χαρακτηριστικά του οποίου ήταν οι ασυντόνιστες εθνικές πολιτικές, οι φραγμοί στην αγορά και οι απομονωμένες από ενεργειακή άποψη περιοχές και της μετεξέλιξης του δικαίου ανταγωνισμού σε ένα εργαλείο υλοποίησης των ανωτέρω στοχεύσεων.

II. Η μέχρι τώρα επανεξέταση της πολιτικής ανταγωνισμού εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με στόχο μία «πράσινη», ανθεκτική και ενιαία αγορά υπό το πρίσμα της παρούσας της «Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας».

Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω οι ως άνω στόχοι της Ε.Ε απαιτούσαν συστημικές και άμεσες λύσεις και έτσι, τον Δεκέμβριο του 2019 η Επιτροπή ανταποκρινόμενη στις άνω προκλήσεις παρουσίασε τη λεγόμενη «Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία», η οποία αποτελεί ουσιαστικά έναν χάρτη-οδηγό στο πώς η ευρωπαϊκή οικονομία θα γίνει περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητοποιημένη και βιώσιμη, μετατρέποντας τις υπάρχουσες περιβαλλοντικές «προκλήσεις» σε ευκαιρίες ανάπτυξης μίας σύγχρονης στρατηγικής για όλα τα κράτη μέλη και θα αναπτύξει ένα νέο οικονομικό μοντέλο, αυτό της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης σε συνδυασμό με την προστασία του φυσικού μας περιβάλλοντος, δηλαδή μίας οικονομίας ταυτόχρονα αποδοτικής ως προς τη χρήση πόρων, ώστε να επιτευχθεί και ο στόχος της «carbon -neutrality», δηλαδή της κλιματικής ουδετερότητας μέσω της μη χρήσης ορυκτών μεταλλευμάτων μέχρι το 2050, αλλά παράλληλα και ανταγωνιστικής, με γνώμονα

«Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί ουσιαστικά έναν χάρτη-οδηγό στο πώς η ευρωπαϊκή οικονομία θα γίνει περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητοποιημένη και βιώσιμη»

^[2] ΓενΔΕΕ T-883/16 Πολωνία/Επιτροπή (ECLI:EU:T:2019:567)σ.69.

^[3] COM/2015/080 final.

^[4] Λικ.Ηλιάδου, Κλιματική Αλλαγή και Ευρωπαϊκή Νομοθεσία για την πράσινη ενεργειακή μετάβαση, ΠερΔικ ,2/2023, σελ 179-182, ΤΝΠ Quallex.

Δίκαιο ανταγωνισμού

τη δημιουργία μίας δίκαιης και ευημερούσας κοινωνίας. Περαιτέρω, για την πιο αποτελεσματική εμπέδωσή του στόχου της ανωτέρω Συμφωνίας, ο τελευταίος κατέστη νομικά δεσμευτική υποχρέωση με τη θέση σε ισχύ του ευρωπαϊκού νόμου για το κλίμα ^[5] (EE 2021/1119) και της Ανακοίνωσης «REPowerEU». Πιο συγκεκριμένα, μέσω του προαναφερθέντος Κανονισμού κατέστη νομικά δεσμευτικός ο στόχος της Πράσινης Συμφωνίας για την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας από την Ένωση έως το 2050, ενώ εγκρίθηκε και ο εξίσου νομικά δεσμευτικός κλιματικός στόχος για το 2030 για τη μείωση των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε ποσοστό τουλάχιστον κατά 55% λιγότερο σε σχέση με το 1990, ενώ τέλος αναγνωρίστηκε κι η ανάγκη υιοθέτησης μίας δέσμης μέτρων αναθεώρησης και προσαρμογής της ήδη υφιστάμενης ευρωπαϊκής νομοθεσίας ώστε να ευθυγραμμιστεί με τους κλιματικούς στόχους που είχαν τεθεί. Για το λόγο αυτό δημοσιεύτηκε και η πρόταση δέσμης μέτρων «Fit for 55», έχοντας ως στόχο να κινητοποιήσει τη νομοθετική πρωτοβουλία για την εναρμόνιση των ανωτέρω ^[6].

Για την επίτευξη του ανωτέρω εγχειρήματος διεφάνη από πολύ νωρίς η ανάγκη το δίκαιο του ανταγωνισμού να περιορίσει, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, το αυστηρό πρόσημό του και να συνεισφέρει δυναμικά στην πραγμάτωση των άνω στόχων. Τη σημαντική συμβολή της πολιτικής ανταγωνισμού στην επίτευξη των ως άνω προεπιτεθέντων επισήμανε και η Επίτροπος για τον Ανταγωνισμό και Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Μαργκερέτ Φεσάγκερ στο πλαίσιο της ομιλίας της στις 2 Μαρτίου του 2020, κατά την οποία επισημάνθηκε, μεταξύ άλλων, η ανάγκη η μέχρι τότε οικονομική στρατηγική της Έ-

νωσης να μην είναι αποκλειστικά κερδοσκοπική και να μετασχηματιστεί σε ψηφιακή και «πράσινη» μέσω της αναθεώρησης των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού και της σύμπλευσής του με τους κανόνες του δικαίου της ενέργειας ^[7], ιδίως αναφορικά με την ανάγκη συμφωνίας των όποιων επιχειρηματικών συμφωνιών συνεργασίας με περιβαλλοντικό πρόσημο, είτε καθέτων είτε οριζοντίων, με τους αντιμονοπωλιακούς κανόνες. Ειδικά, εάν αυτές οι συμφωνίες κριθεί ότι παράγουν σημαντικά οφέλη για τους καταναλωτές τόσο από την άποψη παραγωγής ενός καινοτόμου, ποιοτικού και βιώσιμου προϊόντος όσο και από την άποψη της εν γένει ευεργέτησης του κοινωνικού συνόλου μέσω μίας συμφωνίας για παράδειγμα μείωσης των εκπομπών ρύπων του διοξειδίου του άνθρακα, που προκαλούνται από την παραγωγή κάποιου προϊόντος ^[8]. Ακολούθως, στο πλαίσιο της από 18.11.2021 Ανακοίνωσης της Επιτροπής ^[9] για μία πολιτική ανταγωνισμού ανταποκρινόμενη στις τρέχουσες εξελίξεις και δη στη στήριξη της «Πράσινης Μετάβασης» μνημονεύεται ότι το δίκαιο του ανταγωνισμού, ανταποκρινόμενο στις σύγχρονες προκλήσεις και διαθέτοντας εγγενή προσαρμοστικότητα δύναται να συμπληρώσει το υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο της πράσινης μετάβασης μέσω της διασφάλισης ύπαρξης ισχυρών και ανταγωνιστικών αγορών, της παροχής των κατάλληλων κινήτρων στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις για αποδοτική χρήση των πόρων και εξεύρεση καινοτόμων και βιώσιμων διαδικασιών παραγωγής. Εξάλλου, ως προς την απαίτηση της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας για παροχή πιο «καθαρών» προϊόντων στους καταναλωτές και πάλι, σύμφωνα με την εν λόγω Ανακοίνωση, η πολιτική ανταγωνισμού μπορεί να συμβάλει στην «περαιτέρω υποκίνηση της ζήτησης των καταναλωτών» για τέτοιου είδους

«η πολιτική ανταγωνισμού μπορεί να συμβάλει στην περαιτέρω υποκίνηση της ζήτησης των καταναλωτών» για τέτοιου είδους βιώσιμα προϊόντα. »

^[5]Κανονισμός (ΕΕ) 2021/1119 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ής Ιουνίου 2021 για τη θέσπιση πλαισίου με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας και για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 401/2009 και (ΕΕ) 2018/1999 («ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα») <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj?locale=el>.

^[6] Αιχ.Ηλιάδου, ο.π., σελ.179.

^[7] Βλ. Ντέκα Λ., Η αγορά της Ενέργειας σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, Ν.Β,2022, σελ.179.

^[8] Executive Vice-President Vestager's keynote speech at the 25th IBA Competition Conference,

Competition policy in support of the Green Deal https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_7754.

^[9] Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions a competition policy fit for new challenges (COM/2021/713 final) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52021DC0713>.

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

βιώσιμα προϊόντα. Ακόμη, η επανεξέταση του απαγορευτικού πλαισίου του ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, για το οποίο θα γίνει αναλυτικά λόγος κατωτέρω, μέσω της εξαίρεσης, ακόμα και περιοριστικών του ανταγωνισμού συμφωνιών, υπό τον όρο πως θα προκύψουν τέτοια οφέλη για τους καταναλωτές θεωρούμενα ως αντιστάθμισμα της όποιας βλάβης, μπορεί να συμβάλει περαιτέρω στους στόχους της Πράσινης Μετάβασης μέσω της παροχής κινήτρων στις όποιες ενδιαφερόμενες εταιρείες να συνεργαστούν για την επίτευξη από κοινού «πραγματικά πράσινων πρωτοβουλιών», αποτρέποντας παράλληλα την προβολή ψευδοοικολογικής ταυτότητας, που θα έβλαπτε τους καταναλωτές».

III. Υφιστάμενα εμπόδια εκ μέρους του Δικαίου του Ανταγωνισμού στη λεγόμενη «Πράσινη Μετάβαση» Περιβαλλοντικές συμφωνίες υπό το πρίσμα του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ

α. Η ανωτέρω διαπίστωση περί ανάγκης μεταστροφής των υπαρχόντων εργαλείων του δικαίου του Ανταγωνισμού, με γνώμονα όχι αποκλειστικά την κήρυξη ως άκυρων των όποιων εκ πρώτης όψης αντιανταγωνιστικών συμφωνιών, αλλά την αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη, μόνο τυχαία δεν είναι, διότι η εξακολούθηση της χρήσης ενός δικαίου ανταγωνισμού αγριστρωμένου σε παραδοσιακές έννοιες και όρια, όπως αυτά που περιγράφονται στα ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ και α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ, είναι βέβαιο ότι δε θα οδηγήσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα της ενεργειακής μετάβασης. Η μέχρι τώρα στάση της Ε.Ε, και δη του ΔΕΕ, αλλά και των Επιτροπών Ανταγωνισμού έναντι τέτοιων συμφωνιών είχε ως φυσικό επακόλουθο τη δικαιολογημένη διστακτικότητα των όποιων ενδιαφερομένων επιχειρήσεων να προχωρήσουν στη σύναψη συμφωνιών με το οιοδήποτε πρόσημο βιωσιμότητας και συνάμα την καθυστέρηση στη μετάβαση σε μία πιο «πράσινη» οικονομία.

Ειδικότερα, «...Το άρθρο 101 παρ 1 της ΣΛΕΕ απευθύνεται στις διμερείς/πολυμερείς πρακτικές των επιχειρήσεων, απαγορεύοντας

το σύνολο των συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων ή αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένης πρακτικής, που ενδέχεται να επηρεάσει το ενδοενοσιακό εμπόριο ή έχει ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς^[10]». Ωστόσο, για να αξιολογηθεί μία συμφωνία εάν περιορίζει τον ανταγωνισμό πρέπει να εξεταστούν συνολικά η φύση και το περιεχόμενο της συμφωνίας, το οικονομικό και νομικό πλαίσιο της, η φύση των πληττόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών, οι πραγματικές συνθήκες λειτουργίας και η δομή της σχετικής αγοράς, η έκταση απόκτησης ισχύος στη σχετική αγορά από τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις και η εκμετάλλευση αυτής της ισχύος, υπό τον όρο πάντοτε ότι τα όποια περιοριστικά αποτελέσματα αφορούν τον υπαρκτό ή δυνητικό ανταγωνισμό και είναι υπαρκτά. Οι απαγορευμένες συμφωνίες θα πρέπει να οδηγούν δυνητικά στον περιορισμό του ανταγωνισμού, στον αποκλεισμό τρίτων από τη σχετική αγορά ή ακόμη και στην αύξηση του κόστους, με αποτέλεσμα και πάλι τη νόθευση του ανταγωνισμού είτε εκκείνου, που ήδη υφίσταται είτε εκείνου, που θα αναπτυχθεί άμεσα ή μελλοντικά^[11].

Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά τη σχέση της διάταξης με την πράσινη συμφωνία και τις εντάσεις, που παρουσιάζονται στο σχετικό πεδίο, περιβαλλοντικές συμφωνίες, που αντιβαίνουν στο περιεχόμενο του προαναφερθέντος άρθρου είναι εκείνες που, σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία, περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατ' αντικείμενο μέσω του καθορισμού τιμών, μείωσης της παραγωγής ή κατανομής αγορών, ακόμα και, εάν ο επιδιωκόμενος σκοπός τους είναι φιλικός προς το περιβάλλον, ενώ νομολογιακά μέχρι στιγμής δεν έχουν αντιμετωπιστεί ευνοϊκά ούτε οι συμφωνίες μεταξύ ανταγωνιστών, που συχνά περιλαμβάνουν υποχρεώσεις μείωσης της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων και καθορισμού των τιμών νέων βιώσιμων φιλικών^[12] προς το περιβάλλον προϊόντων με εφαρμογή της εξαίρεσης του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ ούτε οι συγκεντρώσεις μεταξύ ανταγωνιστών με επί-

«περιβαλλοντικές συμφωνίες, που αντιβαίνουν στο περιεχόμενο του προαναφερθέντος άρθρου είναι εκείνες που, σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία, περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατ' αντικείμενο μέσω του καθορισμού τιμών, μείωσης της παραγωγής ή κατανομής αγορών»

^[10] Βλ. Γ. Διαμαντοπούλου, Πράσινος Ανταγωνισμός, σελ.21, Ν.Β., 2022.

^[11] Βλ. Α. Πλιάκος, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ενέργειας, σελ. 278-281, Ν.Β., 2022.

^[12] Βλ. Ντένα Λ., ο.π., σελ.184 επ.

Δίκαιο ανταγωνισμού

κλήση εκ μέρους των επιχειρήσεων μελλοντικών ωφελειών για έναν αόριστο κύκλο προσώπων-καταναλωτών^[13].

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των προαναφερθέντων αποτελεί η υπόθεση «CEDED», η οποία αφορούσε τη συμφωνία μεταξύ κατασκευαστών πλυντηρίων, μελών του CEDED, να μην κατασκευάζουν ή να μην εισάγουν πλέον πλυντήρια που δεν ικανοποιούν τα συμφωνημένα μεταξύ τους κριτήρια περί ενεργειακής αποτελεσματικότητας^[14]. Σύμφωνα με την εκτίμηση της Επιτροπής, η συμφωνία αυτή περιόριζε τις επιλογές των καταναλωτών στην επίμαχη σχετική αγορά, την τεχνική ποιότητα και την παραγωγή των μέχρι τότε πλυντηρίων, οδηγώντας σε αναπόφευκτη αύξηση του κόστους παραγωγής για εκείνους τους κατασκευαστές πλυντηρίων τα οποία πλέον δεν πληρούσαν τα τιθέμενα πρότυπα, καθώς και σε εν γένει αύξηση τιμών για τους τελικούς καταναλωτές. Συνεπώς, η συμφωνία αυτή κρίθηκε ότι περιορίζει και νοθεύει τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 παράγραφος 1 της συμφωνίας ΕΟΧ (νυν α.101 ΣΛΑΕΕ).

IV. Αναθεώρηση των α.101 αρ.1 και α.101 παρ.3 ΣΛΑΕΕ εν σχέσει με τη συμβατότητα των περιβαλλοντικών συμφωνιών με το δίκαιο του Ανταγωνισμού υπό το φως των νέων Κατευθυντηρίων Γραμμών για τις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας του 2023

Προς αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων ανελαστικότητας εκ μέρους του δικαίου ανταγωνισμού προέκυψε η ανάγκη επανεξέτασης του περιεχομένου των α.101 παρ.1 και παρ.3, ώστε να εξαιρούνται από το αυστηρό πλαίσιο τους εκείνες οι συμφωνίες βιωσιμότητας, που έχουν πράγματι πρόσημο φιλικό προς το περιβάλλον και το καταναλωτικό κοινό υπό την

έννοια ότι οι όποιες περιοριστικές του ανταγωνισμού συμφωνίες ή συμπράξεις είναι αναγκαίες για την επιδίωξη δημόσιων πολιτικών, εθνικών ή ενωσιακών στόχων^[15]. Ουσιαστικά, αυτό που προτάθηκε είναι η ερμηνεία των κανόνων ανταγωνισμού με βάση το περιεχόμενο του α.11 της ΣΛΑΕΕ «Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη», δηλαδή οι όποιες αρχικά αντιανταγωνιστικές συμφωνίες να ερμηνεύονται με γνώμονα την προώθηση της βιωσιμότητας. Προκειμένου να πραγματοποιηθούν τα ανωτέρω κρίθηκε αναγκαίο να τροποποιηθούν οι κατευθυντήριες γραμμές για τις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας εκ μέρους της Επιτροπής του 2011 με τη συμπερίληψη μίας πιο εκτεταμένης ανάλυσης για τις λεγόμενες συμφωνίες βιωσιμότητας, ώστε οι τελευταίες να μη συναντούν ως πρόσκομμα το αυστηρό πλαίσιο των α.101 παρ.1 και παρ.3, όπως αναφέραμε ανωτέρω, αλλά και να συνεχίζουν να αποκλείονται εκείνες οι συμφωνίες, που σκοπός τους δεν είναι η προώθηση γνήσιων περιβαλλοντικών στόχων, αλλά αποτελούν κεκαλυμμένες απαγορευμένες συμπράξεις^[16], υπό την προϋπόθεση και ότι οι εν λόγω περιβαλλοντικές συμφωνίες θα περιορίζονται αυστηρά στους απαραίτητους όρους για την επίτευξή τους και ότι τα εμπλεκόμενα μέρη θα είναι ελεύθερα να ανταγωνίζονται σε όλες τις άλλες παραμέτρους του ανταγωνισμού^[17].

Κατόπιν των ανωτέρω, τον Ιούλιο του 2023 εκδόθηκαν οι νέες κατευθυντήριες γραμμές, στο πλαίσιο των οποίων αναδείχθηκε η ιδιαίτερη σημασία σύναψης περιβαλλοντικών συμφωνιών εκ μέρους ανταγωνιστικών επιχειρήσεων για την μετάβαση σε μία πράσινη, ψηφιακή, αλλά και ανταγωνιστική οικονομία. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και στο πλαίσιο

«Χαρακτηριστικό παράδειγμα των προαναφερθέντων αποτελεί η υπόθεση ‘CEDED’»

^[13] Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις της Ε. επιτροπής της 18.5.1994 στην υπόθεση IV/33.640-Exxon/Shell, της 21.12.1994 στην υπόθεση IV/34.252-Philips/Osram.

^[14] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0475>.

^[15] Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ, C-309/99, Wouters κ.α, τ.διδως σκ.97, C-1/12, Ordem dos Tecnicos Oficiais de Contas.

^[16] Βλ. Υπόθεση COMP/39.579 — Consumer detergents <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:193:0014:0016:EN:PDF>. Βλ. περισσότερο σε Κατευθυντήριες για την εφαρμογή του α.101 παρ.1 ΣΛΑΕΕ στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας, της Επιτροπής, (2011/C11/01), σκ.188.

^[17] Βλ. Γ. Διαμαντοπούλου, ο.π., σελ.57.

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

των σιέψεων 518-522 των εν λόγω κατευθυντηρίων γραμμών, όπου αναφέρεται ότι οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες που πραγματώνονται δια μέσω των συμφωνιών συνεργασίας είναι αναγκαίες, ακόμη και, εάν φαινομενικά υπάρχουν οι αντίστοιχες κανονιστικές ρυθμίσεις, διότι δεν είναι δυνατόν μόνο μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων να καλύπτεται το σύνολο του εύρους των απαιτήσεων της αγοράς. Εντούτοις, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι αυτές οι συμφωνίες θα διαθέτουν κάποιο πρόσημο βιωσιμότητας δεν θα συνιστά το μόνο κριτήριο για την εξαίρεση τους από το απαγορευτικό πλαίσιο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ περί αντιανταγωνιστικών συμφωνιών. Χωρίς αυτό, βέβαια, να σημαίνει ότι συμφωνίες, που εμπίπτουν στο προαναφερθέν απαγορευτικό πλαίσιο δε θα δύνανται να εξαιρεθούν σε μεταγενέστερο στάδιο βάσει του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση της σωρευτικής πλήρωσης των τεσσάρων προϋποθέσεων, που τίθενται εκεί και θα αναλύσουμε στη συνέχεια^[18].

Παράλληλα, εξειδικεύτηκαν για πρώτη φορά τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία: α) περιβαλλοντικές συμφωνίες, που δεν προσκρούουν σε καμία περίπτωση στο α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, β) συμφωνίες, που, αν και έχουν περιβαλλοντικό πρόσημο, εμπίπτουν εντούτοις στο απαγορευτικό πεδίο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, γ) συμφωνίες, που, αν και εμπίπτουν στο α.101 παρ.1, τυγχάνουν απαλλαγής βάσει του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ και δ) Συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας .

Ειδικότερα:

α) Περιβαλλοντικές συμφωνίες, που δεν προσκρούουν σε καμία περίπτωση στο α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ

Στο πλαίσιο των εν λόγω Κατευθυντηρίων Γραμμών περιλαμβάνεται για πρώτη φορά, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, και η κατηγορία εκείνων των συμφωνιών βιωσιμότητας, που είναι «απίθανο να προκαλέσουν προβλήματα ανταγωνισμού», όπως για παράδειγμα οι συμφωνίες συνεργασίας, που δεν επηρεάζουν αρνητικά τις τιμές των προϊόντων, την ποσότητα, τη δυνατότητα επιλογής ή την καινοτο-

μία. Πιο συγκεκριμένα, εάν πρόκειται για σύναψη συμφωνιών, που απλώς αποτελούν πιστή αντιγραφή απαιτήσεων ή απαγορεύσεων περιεχομένων σε νομικά δεσμευτικές συνθήκες, συμφωνίες ή συμβάσεις, δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι διαθέτουν αντιανταγωνιστικό περιεχόμενο, αλλά μάλλον η συμμόρφωση σε αυτές αποτελεί απόρροια της αρχής της δέουσας επιμέλειας εν σχέσει με τη βιωσιμότητα, που οφείλουν οι επιχειρήσεις να υπέχουν βάσει εθνικού, ενωσιακού ή και διεθνούς δικαίου. Ακόμη, σύμφωνα με το σκεπτικό των εν λόγω Κατευθυντηρίων Γραμμών, δεν μπορούν να θεωρούνται αντιανταγωνιστικές εκείνες οι συμφωνίες, που υιοθετούνται από επιχειρήσεις με μοναδικό σκοπό τους την τόνωση του προφίλ της εταιρικής υπευθυνότητάς τους για λόγους πολλαπλασιασμού της καλής τους φήμης, όπως και οι συμφωνίες εκείνες, που, αν και περιέχουν ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ επιχειρήσεων, αυτές οι πληροφορίες αφορούν τυπικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα προμηθευτές ή παραγωγούς, που δεν τηρούν τα ευρωπαϊκά αξιακά πρότυπα και τις απαιτήσεις βιωσιμότητας. Στην ίδια κατηγορία περί μη αντίθεσης με το α.101 παρ.1 εμπίπτουν και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης των καταναλωτών για περιβαλλοντικά ζητήματα, που συνδιοργανώνονται από ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, υπό τον όρο, βέβαια, της μη έμμεσης διαφήμισης των προϊόντων της εκάστοτε επιχείρησης.

β) Συμφωνίες, που, αν και έχουν περιβαλλοντικό πρόσημο, εμπίπτουν εντούτοις στο απαγορευτικό πεδίο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ

Στον αντίποδα των όσων ειπώθηκαν ανωτέρω, σε περίπτωση που υπάρχουν συμφωνίες συνεργασίας με εμφανείς επιδιώξεις βιωσιμότητας επηρεάζουσες, ωστόσο, αρνητικά τις κατώτερω παραμέτρους του ανταγωνισμού, αυτό που θα εξεταστεί, προκειμένου να τύχουν εξαίρεσης από το α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, είναι εάν οι πιθανές επιπτώσεις θα θεωρηθούν αρκούντως επιζήμιες για τον ανταγωνισμό ή όχι. Προκειμένου να γίνει ορθή αξιολόγηση πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθοι παράγοντες: «η ισχύς στην αγορά των μερών που

«δεν μπορούν να θεωρούνται αντιανταγωνιστικές εκείνες οι συμφωνίες, που υιοθετούνται από επιχειρήσεις με μοναδικό σκοπό τους την τόνωση του προφίλ της εταιρικής υπευθυνότητάς τους»

^[18][https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)) .

Δίκαιο ανταγωνισμού

συμμετέχουν στη συμφωνία, ο βαθμός στον οποίο η συμφωνία περιορίζει την ανεξαρτησία λήψης αποφάσεων των μερών σε σχέση με τις κύριες παραμέτρους του ανταγωνισμού: η κάλυψη της αγοράς από τη συμφωνία: ο βαθμός στον οποίο ανταλλάσσονται εμπορικά ευαίσθητες πληροφορίες στο πλαίσιο της συμφωνίας και αν η συμφωνία συνεπάγεται αισθητή αύξηση της τιμής ή αισθητή μείωση της παραγωγής, της ποικιλίας, της ποιότητας ή της καινοτομίας»^[19].

γ) Συμφωνίες, που, αν και εμπίπτουν στο ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, τυγχάνουν απαλλαγής βάσει του ά.101 παρ.3 ΣΛΕΕ

Όπως αναφέραμε ανωτέρω, μία συμφωνία συνεργασίας ενδέχεται να μπορεί να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, παρόλο, που περιορίζει τον ανταγωνισμό, σύμφωνα με το ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση της σωρευτικής πλήρωσης τεσσάρων προϋποθέσεων. Πρώτον, η ελάχιστη συμφωνία απαιτείται να συμβάλλει στην αντικειμενική βελτίωση της αποτελεσματικότητας, υπό την έννοια ότι πρέπει να συνεισφέρει και στη μείωση του κόστους παραγωγής ή διανομής και στην αύξηση της ποικιλίας, της ποιότητας και της καινοτομίας των προϊόντων με στοιχεία μετρήσιμα, αντικειμενικά και επαληθεύσιμα και όχι με χρήση εικασιών.

Δεύτερον, η περιοριστική συμφωνία θα πρέπει τόσο η ίδια όσο και το σύνολο των περιορισμών της να είναι απολύτως αναγκαία για την υλοποίηση των εικαζόμενων οφελών βιωσιμότητας, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι δεν υπήρχαν άλλα λιγότερο επαχθή τόσο από οικονομική όσο και από περιοριστική άποψη μέτρα για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Ακόμη και εάν υπάρχουν κανονιστικές ρυθμίσεις για την επίτευξη των προαναφερθέντων, θα πρέπει οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να αποδεικνύουν ότι υφίσταται ανεπάρκεια στην ελάχιστη σχετική αγορά, ώστε να δικαιολογείται η σύναψη τέτοιων περιοριστικών συμφωνιών.

Τρίτον, προκειμένου να εμπίπτει η όποια αρχικά περιοριστική συμφωνία στο πεδίο εξαιρέσεως του ά.101 παρ.3, θα πρέπει το σύνολο

των άμεσων και έμμεσων πελατών των προϊόντων να λαμβάνουν δίκαιο τμήμα των υπερτερούντων οφελών, ώστε οι τελικές επιπτώσεις της συμφωνίας για τους προαναφερθέντες να είναι σχεδόν ουδέτερες. Τα οφέλη αυτά θα μπορούν να σχετίζονται ενδεχομένως με τη βελτίωση της ποιότητας του ιδίου του προϊόντος ή με την μείωση του κόστους αυτού, ακόμα και με τις εν γένει θετικές εξωτερικές επιπτώσεις, που συνεπάγεται η χρήση ενός βιώσιμου προϊόντος σε αντίθεση με ένα μη βιώσιμο στο φυσικό ή και στο κοινωνικό περιβάλλον. Έτσι, είναι πιθανόν ακόμα και, εάν η τιμή του προϊόντος αυξηθεί, το καταναλωτικό κοινό να είναι πρόθυμο να καταβάλει τη διαφορά αυτή. Ωστόσο, ακόμα, και εάν οι καταναλωτές δεν είναι πρόθυμοι να πληρώσουν για ένα προϊόν το οποίο έχει κατασκευαστεί με «πράσινη» τεχνολογία, αυτό που θα εκτιμηθεί εν τέλει, ώστε μία συμφωνία να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, είναι τα συλλογικά οφέλη που θα προκύψουν για ένα μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας και όχι για μεμονωμένους καταναλωτές, που ανήκουν σε μία δεδομένη σχετική αγορά. Η υπεροχή αυτή σχετίζεται με το ότι, συνήθως, οι καταναλωτές, που ανήκουν σε μία σχετική αγορά περιλαμβάνονται στο «ευνοούμενο» κοινωνικό σύνολο και προκύπτει εν τέλει αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των δύο αυτών ομάδων. Επιπλέον, ακόμη, και, εάν απαιτείται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για την υλοποίηση των οφελών, τούτο δεν συνεπάγεται τον αποκλεισμό της απαλλαγής του ά.101 παρ.3 ΣΛΕΕ. Αντίθετα, αυτό, που θα πρέπει να αποδεικνύεται εκ μέρους των επιχειρήσεων, είναι ότι όσο μεγάλη είναι η ελάχιστη χρονική καθυστέρηση τόσο αντίστοιχα σημαντική είναι και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας για τους καταναλωτές, ώστε να αντισταθμίζεται η όποια ζημία προκύπτει για τους προαναφερθέντες. Τέλος, η όποια περιοριστική συμφωνία θα πρέπει να «διασφαλίζει ότι διατηρείται κάποιος βαθμός εναπομένου ανταγωνισμού στη σχετική ή στις σχετικές αγορές, ανεξάρτητα από την έκταση των οφελών», δηλαδή τα εμπλεκόμενα μέρη, ακόμη και εάν η περιοριστική συμφωνία καλύπτει το

«αυτό που θα εκτιμηθεί εν τέλει, ώστε μία συμφωνία να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, είναι τα συλλογικά οφέλη που θα προκύψουν για ένα μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας»

^[19][https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 535.

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

σύνολο του εκάστοτε κλάδου ή έχει ως περιεχόμενο τη μη χρήση μίας συγκεκριμένης ρυπογόνου τεχνολογίας, θα πρέπει να ανταγωνίζονται μεταξύ τους π.χ ως προς την τιμή, την ποιότητα, την ποικιλία των προϊόντων, ώστε να μην εξαιρεθεί ο ανταγωνισμός επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων [20]. Στο παρόν σημείο, άξιο μνείας, κατά την άποψη της γραφούσας είναι η παράθεση μίας απόφασης, που, εάν και πρώιμη, του 1994 καταδεικνύει εμφατικά με ποιόν τρόπο μία απόφαση για ίδρυση μίας κοινής επιχείρησης μεταξύ δύο ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, της Exxon και της Shell, με κύριο στόχο την παραγωγή γραμμικού πολυαιθυλενίου χαμηλής πυκνότητας, κατόρθωσε, λόγω του σημαντικού περιβαλλοντικού της αποτυπώματος, να τύχει της εξαίρεσης του τότε ά.85 παρ.3 (νυν α.101 παρ.3), καθώς η εν λόγω συμφωνία οδήγησε σε μείωση της χρήσης πρώτων υλών και του όγκου των πλαστικών απορριμμάτων. Ειδικότερα, παρόλο που η Επιτροπή έκρινε αρχικά ότι η ως άνω συμφωνία περιορίζει τον ανταγωνισμό, εντούτοις, όπως αποτυπώνεται και στη σκέψη 65, οι συμφωνίες μεταξύ των δύο αυτών επιχειρήσεων συμβάλλουν «στη βελτίωση της παραγωγής αγαθών και στην προώθηση της τεχνικής και οικονομικής πρόοδου, εξασφαλίζοντας για τους καταναλωτές δίκαιο μερίδιο από το προκύπτον όφελος» από τη στιγμή, που τα προϊόντα, που εν τέλει παράγονται είναι ποιοτικότερα για τους καταναλωτές και συμβάλλουν στην αποφυγή των περιβαλλοντικών κινδύνων, που ενέχει η μεταφορά αιθυλενίου (σκέψη 71) [21].

δ) Συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας

Μία ακόμη κατηγορία συμφωνιών συνεργασίας μεταξύ ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, όπως αποτυπώνονται στο πλαίσιο των επίμαχων Κατευθυντηρίων Γραμμών, είναι οι προαναφερθείσες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στην υιοθέτηση προτύπων βιωσιμότη-

τας, κωδίκων δεοντολογίας, σημάτων, σχετιζόμενων είτε με συμφωνίες αντικατάστασης μη βιώσιμων προϊόντων είτε υλικών συσκευασίας και διαδικασιών παραγωγής με πιο βιώσιμα, δηλαδή πιο φιλικά προς το περιβάλλον χαρακτηριστικά, χωρίς, ωστόσο, να επιβάλλουν συγκεκριμένη τεχνολογία ή μέθοδο παραγωγής για τα εν λόγω προϊόντα. Εν γένει, οι εν λόγω συμφωνίες μπορούν να έχουν θετικές συνέπειες στον ανταγωνισμό, αλλά και στη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων, δημιουργίας νέων αγορών, ποιοτικότερων αγαθών, αλλά και «εξασφάλισης ισότιμων όρων ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών που υπόκεινται σε διαφορετικές κανονιστικές απαιτήσεις [22]». Εντούτοις, οι συμφωνίες αυτές, σε περίπτωση που έχουν ως περιεχόμενο τον άμεσο καθορισμό των τιμών, την κατανομή της αγοράς ή της πελατείας, τη μετακύλιση του αυξανόμενου κόστους παραγωγής, που προκύπτει από την υιοθέτηση προτύπων βιωσιμότητας στους καταναλωτές, την άσκηση έμμεσης πίεσης σε ανταγωνιστές τρίτους, που δεν έχουν υιοθετήσει το εκάστοτε πρότυπο, παραβιάζουν ευθέως, εξ αντικειμένου τον ανταγωνισμό.

Ωστόσο, η Επιτροπή, σε μία προσπάθειά της μάλλον να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω συμφωνιών, επισημαίνει ότι οι ως άνω περιγραφόμενες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας ενδέχεται να μη θεωρηθεί και πάλι ότι περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό υπό τον όρο της πλήρωσης έξι σωρευτικά προϋποθέσεων: α) διαφανής και προσβάσιμη σε όλους διαδικασίας παραγωγής του εκάστοτε προτύπου και του τελικού αποτελέσματος του, β) μη επιβολή άμεσης ή έμμεσης πίεσης συμμόρφωσης των τρίτων ανταγωνιστών, γ) επιβολή δεσμευτικών απαιτήσεων στις συμμετέχουσες επιχειρήσεις, δ) παράλληλη χορήγηση ελευθερίας εφαρμογής υψηλότερου προτύπου βιωσιμότητας, ε) μη ανταλλαγή ευαίσθητων εμπορικών πληροφοριών μεταξύ των επιχειρήσεων, που υπερβαίνουν το αναγκαίο της ανάπτυξης, εφαρμογής,

«η Επιτροπή, σε μία προσπάθειά της μάλλον να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω συμφωνιών, επισημαίνει ότι οι ως άνω περιγραφόμενες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας ενδέχεται να μη θεωρηθεί και πάλι ότι περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό υπό τον όρο της πλήρωσης έξι σωρευτικά προϋποθέσεων»

[20] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 556-596.

[21] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994D0322>.

[22] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 545.

Δίκαιο ανταγωνισμού

έγκρισης ή τροποποίησης του ελάχιστου προτύπου και στ) ανάγκη είτε το πρότυπο να μην οδηγεί σε σημαντική αύξηση της τιμής ή μείωση της ποιότητας των ελάχιστων προϊόντων είτε το συνδυασμένο μερίδιο αγοράς των συμμετεχουσών επιχειρήσεων να μην υπερβαίνει το 20 % σε οποιαδήποτε σχετική αγορά που επηρεάζεται από το ελάχιστο πρότυπο^[23].

Η εξειδίκευση αυτών των κριτηρίων μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αποτελεσματικό βήμα στην προαγωγή και την εμπέδωση της ασφάλειας δικαίου, αφού, πλέον, οι επιχειρήσεις, που επιθυμούν να συνάπτουν τέτοιου είδους περιβαλλοντικές συμφωνίες θα διαθέτουν έναν χρήσιμο οδηγό, ώστε να μην αντιμετωπίζουν σε μεταγενέστερο στάδιο τις επιπτώσεις της ευθείας αντίθεσης των εν λόγω συμφωνιών με το δίκαιο του Ανταγωνισμού.

Συμπεράσματα

Υπό το φως των ανωτέρω, αυτό που κρίνεται κρίσιμο στη δεδομένη χρονική στιγμή είναι, επομένως, η ανάπτυξη μίας συμβιωτικής σχέσης μεταξύ των δύο αυτών τομέων του δικαίου, η οποία θα οδηγήσει τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις να επιδιώξουν αυθεντικά βιώσιμες από κοινού, δηλαδή «πράσινες» πρωτοβουλίες.

Είναι γεγονός ότι κατά την παραγωγή, την επένδυση, την καινοτομία οι περισσότερες επιχειρήσεις τείνουν να δρουν αυτόνομα με σκοπό τη βραχυπρόθεσμη μεγιστοποίηση των κερδών τους, χωρίς να υπολογίζουν ότι οι συντονισμένες προσπάθειες μεταξύ τους, ακόμα και, εάν είναι ανταγωνιστές, θα οδηγήσουν σε μακροπρόθεσμα οφέλη για το περιβάλλον και την οικονομία, δημιουργώντας και νέες οικονομίες κλίμακος, στις οποίες θα πρωταγωνιστούν οι βιώσιμες εναλλακτικές πηγές ενέργειας. Αυτή τους η στάση μέχρι το πρόσφατο παρελθόν ήταν έως ένα βαθμό δικαιολογημένη, διότι οι επιχειρήσεις δίσταζαν να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν βιώσιμες πρακτικές εξαιτίας του φόβου παραβίασης του δικαίου ανταγωνισμού, όπως αναφέραμε και ανωτέρω^[24]. Ωστόσο, πλέον, μετά και την

αναθεώρηση των κατευθυντηρίων γραμμών για τις οριζόντιες συμφωνίες βιωσιμότητας παρέχεται, στις επιχειρήσεις ένα ασφαλέστερο πλαίσιο αναφοράς και συνεπακόλουθα δυνατότητας συνεργασίας μεταξύ τους χωρίς το φόβο κυρώσεων εις μέρους της Επιτροπής Ανταγωνισμού, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι, κατά την άποψη της γράφουσας, δεν εγχυμονούν κίνδυνοι συμπαιγνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, ιδίως από τη στιγμή που καλούνται μόνοι τους να αυτορρυθμιστούν και να περιοριστούν, λαμβάνοντας υπόψη πάντοτε ότι οι επιμαχες, φιλόδοξες, πλην όμως, γενικόλογες Κατευθυντήριες Γραμμές παρέχουν μόνο μία γενική καθοδήγηση σχετικά με την αξιολόγηση όσον αφορά τον ανταγωνισμό των συμφωνιών μεταξύ ανταγωνιστών που επιδιώκουν στόχους βιωσιμότητας.

Το γεγονός ότι η Επιτροπή στο πλαίσιο αυτών των Κατευθυντηρίων δεσμεύτηκε να παρέχει επιπρόσθετα άτυπη καθοδήγηση στις επιχειρήσεις δε φαίνεται από μόνο του να είναι ικανό, κατά την άποψη της γράφουσας, να οριοθετήσει το πεδίο δράσης μεταξύ των ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, ώστε με προκάλυμμα τη βιώσιμη ανάπτυξη, να «θυσιάζονται» οι κανόνες του δικαίου ανταγωνισμού. Για παράδειγμα, στην προσπάθεια απόδειξης ότι προκύπτουν συλλογικά οφέλη για το καταναλωτικό κοινό από μία περιοριστική συμφωνία, ώστε να εξαιρεθεί βάσει του άρθρου 101 παρ.3 ΣΛΕΕ, δε νοείται με τη συλλογή αυτών των αποδεικτικών στοιχείων- τα οποία πρέπει να καταδεικνύουν σαφώς προσδιορισμοί και θετικό αντίτυπο- να επιφορτίζονται μόνο οι επιχειρήσεις, ενώ η Επιτροπή να μένει αμέτοχη, διότι, σύμφωνα με την ίδια, στο πλαίσιο της σκέψης 589 των Κατευθυντηρίων Γραμμών «...η Επιτροπή σιοπεύει να παράσχει περαιτέρω καθοδήγηση σχετικά με το ζήτημα αυτό όταν θα έχει συγκεντρώσει επαρκή πείρα στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιπτώσεων, η οποία θα της επιτρέψει ενδεχομένως την ανάπτυξη μεθοδολογιών αξιολόγησης».

«η Επιτροπή στο πλαίσιο αυτών των Κατευθυντηρίων δεσμεύτηκε να παρέχει επιπρόσθετα άτυπη καθοδήγηση στις επιχειρήσεις»

^[23] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 549.

^[24] T. Fernando και C. Lombardi, EU Competition Law and Sustainability in Food Systems, Fair Trade Advocacy Office, Φεβρουάριος 2019, σελ.32.

<https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/eu-competition-law-and-sustainability-in-food-systems-addressing>.

Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

Το σύνολο των ανωτέρω παρατηρήσεων καταδεικνύουν, κατά την άποψη της γράφουσας, μία ανεπάρκεια του παρόντος νομικού πλαισίου και νομική ανασφάλεια, που δυσχεραίνει το έργο της υλοποίησης της «Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας» σε σχέση με το Δίκαιο Ανταγωνισμού, ειδικά, εάν λάβουμε υπόψη το περιεχόμενο του Κανονισμού του Συμβουλίου (ΕΚ) αρ. 1/2003, στο πλαίσιο του οποίου καθορίστηκε ότι «οι συμφωνίες ανάμεσα σε ανταγωνιστές δεν κοινοποιούνται στην επιτροπή προς έγκριση, αλλά απαιτείται οι επιχειρήσεις να προβαίνουν σε αυτό αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους»^[25]. Η ίδια η Επιτροπή θα έπρεπε να έχει έναν πιο ενεργό ρόλο, που δε θα αναλώνεται μόνο στην παροχή Κατευθυντηρίων Γραμμών και άτυπων

οδηγιών, αλλά αυτό που πρέπει, ίσως, να εξεταστεί είναι η πιθανότητα θεσμοθέτησης ενός ρητού νομικού θεμελίου στο πλαίσιο των ισχυόντων κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, το οποίο να συνδυάζει τις δύο πολιτικές, του ανταγωνισμού δηλαδή και της Πράσινης Μετάβασης, ή ακόμα τη συμπερίληψη των περιβαλλοντικών συμφωνιών σε Κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία, όπως είχε προταθεί και στο πλαίσιο της από 18.11.2021 Ανακοίνωσης της Επιτροπής, για το περιεχόμενο της οποίας έχει γίνει λόγος και ανωτέρω.

∴∴∴

«αυτό που πρέπει, ίσως, να εξεταστεί είναι η πιθανότητα θεσμοθέτησης ενός ρητού νομικού θεμελίου στο πλαίσιο των ισχυόντων κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, το οποίο να συνδυάζει τις δύο πολιτικές, του ανταγωνισμού δηλαδή και της Πράσινης Μετάβασης»

^[25] Βλ. Γ.Διαμαντοπούλου,ο.π., σελ.59.

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

στο αδίκημα της ανθρωποκτονίας με δόλο.

Νικόλαος Μαυρίδης, προπτυχιακός φοιτητής Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Το άρθρο εστιάζει στη διάταξη του άρθρου 299 παρ. 2 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα, που αφορά την ανθρωποκτονία εν βρασμώ ψυχικής ορμής. Αναλύεται η έννοια του «βρασμού ψυχικής ορμής» ως ψυχική υπερδιέγερση που αποκλείει τη νηφάλια σκέψη του δράστη, χωρίς όμως να μειώνεται η καταλογιστική του ικανότητα. Εξετάζεται η ιστορική εξέλιξη, οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις της νομολογίας και θεωρίας, και η σχέση του βρασμού με τις διατάξεις για μειωμένο καταλογισμό (άρθρα 34, 36) και την ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ. Επισημαίνεται η διχογνωμία για την αναγκαιότητα ύπαρξης «δικαιολογημένης αφορμής» και η αλληλεπίδραση των παραπάνω εννοιών στη διαμόρφωση της ποινικής ευθύνης. Το άρθρο καταλήγει πως η κατάργηση της παρ. 2 του άρθρου 299 ΠΚ και η ενσωμάτωση σχετικών περιστατικών στην εφαρμογή του άρθρου 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ θα αντιμετώπιζε ερμηνευτικά ζητήματα και θα ενίσχυε τη σαφήνεια στο ποινικό δίκαιο.

Από τα αρχαία κιόλας χρόνια οι έννομες τάξεις διέκριναν την ανθρωποκτονία σε δύο μορφές. Σε μία βαρύτερη, η οποία μπορούσε να τιμωρηθεί είτε με ισόβια κάθειρξη είτε ακόμη και με την εσχάτη των ποινών, και σε μία ελαφρύτερη, για την οποία προβλεπόταν η ποινή της πρόσκαιρης κάθειρξης. Μάλιστα, η διάκριση αυτή φαίνεται να πρωτοεμφανίζεται στο αρχαίο ελληνικό δίκαιο, σύμφωνα με αναφορές σε αυτήν από τον Αριστοτέλη στα Ηθικά Νικομάχεια και τον Πλάτωνα [1].

Στο ελληνικό κράτος, η διάκριση αυτή εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Ελληνικό Ποινικό Νόμο του 1834, με σαφείς βουαρικτές καταβολές. Παραφράζοντας το άρθρο 288 του τότε Π.Ν. «όποιος αποφάσιζε με προμελέτη ή εκτελούσε εσκεμμένα την από αυτόν διαπραχθείσα ανθρωποκτονία τιμωρείται με θάνατο», ενώ το άρθρο 293 του ίδιου νόμου προέβλεπε πως όποιος απρομελέτητα, σε βρασμό ψυχικής ορμής αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία τιμωρείται ως ένοχος του εγκλήματος της αναιρέσεως με κάθειρξη

από 15 έως 20 έτη, εκτός και αν το θύμα είχε εξοργίσει και ωθήσει με τη συμπεριφορά του τον δράστη της αναιρέσεως, οπότε ο τελευταίος τιμωρείται με κάθειρξη έως 15 έτη, ή με κάθειρξη εάν το θύμα είχε παρασύρει τον δράστη μέσω δυσάρεστων κακολογιών, βαριάς εξύβρισης ή προσβολής. Στις μέρες μας, το έγκλημα της αναιρέσεως επιβιώνει στη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 299 ΠΚ, ως ανθρωποκτονία εν βρασμώ ψυχικής ορμής. Στόχος, λοιπόν, του παρόντος πονήματος είναι η ανάλυση της έννοιας και των συνεπειών του «βρασμού της ψυχικής ορμής», όπως υπάρχει σήμερα στην ελληνική έννομη τάξη. Επιπλέον, θα αναλυθεί η σχέση του με την παρ. 1 του 299 ΠΚ, το πως συνδέεται με τις διατάξεις για τον μειωμένο καταλογισμό και με την ελαφρυντική περίπτωση της διάταξης 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ. Τέλος, θα αξιολογηθεί το κατά πόσον η διάταξη αυτή πρέπει να συνεχίσει να αποτελεί κομμάτι του Ποινικού Δικαίου. Για την επίτευξη των εν λόγω στόχων,

«Στις μέρες μας, το έγκλημα της αναιρέσεως επιβιώνει στη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 299 ΠΚ, ως ανθρωποκτονία εν βρασμώ ψυχικής ορμής»

[1] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 509

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

θα εξεταστούν τόσο απόψεις που έχουν εκφραστεί από τη θεωρία, όσο και από τη νομολογία.

I. Άρθρο 299 ΠΚ: Ανθρωποκτονία με δόλο

Η ανθρωποκτονία με δόλο που προβλέπεται ως έγκλημα από το άρθρο 299 ΠΚ είναι το σημαντικότερο και το βαρύτερο από τα εγκλήματα βλάβης κατά της ζωής του ανθρώπου, δεδομένου ότι καταστρέφει το, κατά γενική ομολογία, πολυτιμότερο έννομο αγαθό. Σύμφωνα με το παραπάνω άρθρο «1. Όποιος σκότωσε άλλον τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη. 2. Αν η πράξη αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής, επιβάλλεται κάθειρξη». Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως για να υφίσταται το έγκλημα του άρθρου 299 ΠΚ πρέπει αντικειμενικά να έχει αφαιρεθεί ξένη ζωή και υποκειμενικά ο δράστης του εγκλήματος να ενήργησε με δόλο, ήτοι γνώση των αντικειμενικών στοιχείων της πράξης του και βούληση επέλευσης του προαναφερθέντος αποτελέσματος. Αναφορικά με την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας με δόλο, οποιαδήποτε από τις τρεις μορφές που μπορεί να λάβει ο δόλος (άμεσος δόλος α' βαθμού, άμεσος δόλος β' βαθμού και ενδεχόμενος δόλος) αρκεί για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος.

Η ανθρωποκτονία με δόλο είναι έγκλημα κοινό, στιγμιαίο, απλό, αποτελέσματος, και βλάβης, καθώς στην αντικειμενική του υπόσταση προβλέπεται ότι μπορεί να τελεστεί από τον καθένα και υποκείμενο (υλικό αντικείμενο του εγκλήματος) της μπορεί να είναι ο κάθε άνθρωπος, τελείται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δύναται να πραγματοποιηθεί με μία πράξη, για τη στοιχειοθέτησή του απαιτείται η επέλευση συγκεκριμένου αποτελέσματος, οπότε τελείται είτε με ενέργεια, είτε με παράλειψη, ως μη γνήσιο έγκλημα παράλειψης σε συνδυασμό με το άρθρο 15 ΠΚ και η αντικειμενική του υπόσταση πληρείται όταν επέρχεται βλάβη στο έννομο αγαθό της ζωής. Επιπροσθέτως, η ανθρωποκτονία με δόλο πρόκειται για κακούργημα, αφού εάν τελεστεί με τον τρόπο που περιγράφεται στην πρώτη

παράγραφο του 299 ΠΚ, τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη, ενώ εάν αποφασιστεί και τελεστεί σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, όπως προβλέπεται στη δεύτερη παράγραφο, τιμωρείται με πρόσκαιρη κάθειρξη. Στην προκειμένη περίπτωση, υποστηρίζεται από την πάγια νομολογία^[2] ότι το υποκειμενικό στοιχείο του δόλου εμφανίζεται σε δύο επίπεδα διαβαθμίσεως και διακρίνεται στον προμελετημένο δόλο, ο οποίος ρυθμίζεται από την πρώτη παράγραφο, και στον απρομελήτητο, σε περίπτωση συνδρομής βρασμού ψυχικής ορμής, που τυποποιείται στη δεύτερη παράγραφο^[3]. Κατά πολλούς η ανθρωποκτονία που τελείται εν βρασμώ ψυχικής ορμής πρόκειται για προνομιούχο έγκλημα τιμωρούμενο με μεγαλύτερη επιείκεια σε σχέση με το βασικό έγκλημα της ανθρωποκτονίας με δόλο^[4]. Εν τούτοις, πρέπει να τονιστεί ότι η πραγματική σχέση μεταξύ των δύο παραγράφων του 299 ΠΚ έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη θεωρία.

Όπως, προαναφέρθηκε, κάποιοι κάνουν λόγο για ένα βασικό έγκλημα και μία προνομιούχο παραλλαγή, άλλοι θεωρούν ότι πρόκειται για ξεχωριστά εγκλήματα, ενώ μια άλλη μερίδα θεωρητικών τάσσεται υπέρ της άποψης ότι οι δύο διατάξεις αποτελούν ισότιμες μορφές ανθρωποκτονίας, οι οποίες συνθέτουν ένα ενιαίο, βασικό έγκλημα ανθρωποκτονίας, το οποίο προβλέπει ένα μεγάλο εύρος ποινής, μέσα στο οποίο ο νομοθέτης προσδιορίζει υποπλάισια ποινής^[5].

Η διάκριση αυτή έχει ιδιαίτερη πρακτική σημασία σε ζητήματα απόδειξης και αιτιολογίας αποφάσεων, καθώς κατά τη Συμεωνίδου – Καστανίδου, η οποία διατύπωσε την τελευταία άποψη, το 299 παρ. 1 ΠΚ ρυθμίζει μονάχα την περίπτωση όπου η ανθρωποκτονία έχει τελεστεί ή αποφασιστεί σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας. Όπως προκύπτει από την παρ. 2 του άρθρου 299 ΠΚ, για να μπορέσει να ευδοκιμήσει ο ισχυρισμός της ύπαρξης βρασμού ψυχικής ορμής, ούτως ώστε ο δράστης να τιμωρηθεί με πρόσκαιρη αντί για ισόβια κάθειρξη, είναι απαραίτητο τόσο η απόφαση της πράξης, όσο και η εκτέλεσή της να τελούνται υπό το κράτος του βρασμού ψυχικής ορμής.

«η πραγματική σχέση μεταξύ των δύο παραγράφων του 299 ΠΚ έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη θεωρία.»

^[2] ΑΠ 657/2010, ΑΠ 360/2020

^[3] Χρ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σελ. 226

^[4] Χρ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σελ. 118

^[5] Αρ. Χαράλαμπάκης, Ποινικός Κώδικας – Ερμηνεία Κατ' Άρθρο, Τόμος Δεύτερος, 2014, σελ. 2242,

Ποινικό Δίκαιο

Τυχόν ψυχική ηρεμία του δράστη, έστω και σε μία από τις προαναφερθείσες στιγμές, ήτοι της απόφασης και της εκτέλεσης του εγκλήματος, αποκλείει τη συνδρομή βρασμού ψυχικής ορμής στο πρόσωπο του δράστη και οδηγεί στην εφαρμογή της πρώτης παραγράφου του 299 ΠΚ. Σύμφωνα με την άποψη που δέχεται δύο ισότιμες ανθρωποκτονίες στο άρθρο 299 ΠΚ, για την κατάφαση της παρ. 1 πρέπει πέραν πάσης αμφιβολίας να έχει αποδειχθεί στο δικαστήριο η ύπαρξη ψυχικής ηρεμίας σε έστω μία από τις δύο αναφερόμενες στην παρ. 2 χρονικές στιγμές. Ειδικά, οι αρχές *in dubio pro reo* και *in dubio pro mitiore* επιβάλλουν την κατάφαση της παρ. 2 [6].

Επιπροσθέτως, τονίζεται ότι η αδυναμία απόδειξης συνδρομής του βρασμού ψυχικής ορμής δεν οδηγεί αυτοδικαία στην εφαρμογή της παρ. 1. Οπότε, δεν τεκμαίρεται ψυχική ηρεμία από την έλλειψη βρασμού ψυχικής ορμής. Πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει εμπεριστατωμένη αιτιολογία που να αποδεικνύει την ψυχική ηρεμία του δράστη. Σε κάθε περίπτωση, το δικαστήριο οφείλει να αναφέρει πάντοτε το αν ο δράστης αποφάσισε και εκτέλεσε την πράξη όντας σε νηφάλια ψυχική κατάσταση ή εν βρασμώ ψυχικής ορμής. Τα παραπάνω αποτελούν και πάγια θέση του Αρείου Πάγου, όπως διαπιστώνεται από πληθώρα αποφάσεων του [7].

Τελευταία απόρροια αυτής της θέσης, κατά τους υποστηρικτές της, είναι πως ο κατηγορούμενος δεν είναι υποχρεωμένος ο ίδιος να επικαλεστεί τη συνδρομή βρασμού [8]. Το δικαστήριο μελετάει το ίδιο τα πραγματικά περιστατικά και σε περίπτωση που υποπέσει στην αντίληψή του ότι ο δράστης βρισκόταν σε νηφάλια ψυχική κατάσταση είτε κατά την απόφαση, είτε κατά την εκτέλεση, εφαρμόζει την παρ. 1. Ειδικά, εφαρμόζει την παρ. 2, τηρώντας τις δύο προαναφερθείσες αρχές.

II. Η έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημαντικά ευνοϊκότερη μεταχείριση του δράστη σε περιπτώσεις

όπου έπραξε «εν βρασμώ ψυχής», εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο νομοθέτης δεν προβαίνει σε αυθεντική ερμηνεία του επίμαχου όρου. Αποτελεί, λοιπόν, μία ασαφή έννοια, η ερμηνεία της οποίας έχει απασχολήσει τη θεωρία και τη νομολογία. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Χωραφά [9], του οποίου η άποψη έχει επικρατήσει τόσο στη νομική θεωρία όσο και στη νομολογία, ο βρασμός ψυχικής ορμής κατανοείται ως αποκλεισμός της σκέψης του δράστη, ήτοι της ικανότητας στάθμισης των λόγων που οδηγούν στην τέλεση της πράξης, ο οποίος οφείλεται σε ψυχική υπερδιέγερση που προκύπτει από την αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους, όπως είναι για παράδειγμα η ζήλεια, η εκδίκηση και το μίσος. Βέβαια, ο αποκλεισμός της σκέψης του δράστη σε περίπτωση συνδρομής βρασμού ψυχικής ορμής δε φτάνει ποτέ στο σημείο της πλήρους, ή έστω της μειωμένης ικανότητας προς καταλογισμό που προσδιορίζονται στα άρθρα 34 και 36 ΠΚ αντίστοιχα [10]. Οπότε, θα ήταν πιο ακριβές να γραφθεί ότι στην περίπτωση του βρασμού ψυχικής ορμής αποκλείεται μονάχα η νηφάλια σκέψη του δράστη κι όχι καθολικά η σκέψη, όπως συμβαίνει στα άρθρα 34 και 36 ΠΚ.

Από τον παραπάνω ορισμό, διακρίνουμε ότι ο βρασμός ψυχικής ορμής έχει τα εξής τρία βασικά χαρακτηριστικά:

- α) αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους
- β) ψυχική υπερδιέγερση
- γ) αποκλεισμός ήρεμης σκέψης

α) Αιφνίδια υπερένταση συναισθήματος ή πάθους

Έχουν αναπτυχθεί διάφορες θεωρίες σχετικά με το παραπάνω χαρακτηριστικό του βρασμού ψυχικής ορμής. Διχογνωμία προκαλεί το κατά πόσον το «αιφνίδιο» στοιχείο της υπερέντασης αυτής είναι ουσιώδες για τη συνδρομή βρασμού ψυχικής ορμής. Κατά τη Συμεωνίδου – Καστανίδου, ο νομοθέτης δεν ενδιαφέρεται για το εάν η υπερδιέγερση του συναισθήματος του δράστη έγινε ξαφνικά. Αυτό

«το δικαστήριο οφείλει να αναφέρει πάντοτε το αν ο δράστης αποφάσισε και εκτέλεσε την πράξη όντας σε νηφάλια ψυχική κατάσταση ή εν βρασμώ ψυχικής ορμής»

[6] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, σελ. 519

[7] ΑΠ 594/79, ΠοινΧρ 1979,695, ΑΠ 857/79, ΠοινΧρ 1980, 71.

[8] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, σελ. 520

[9] Α. Τσάκωνα, Παρατηρήσεις ΑΠ (Ποιν) 1549/2012 (Ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση – έννοια βρασμού ψυχικής ορμής), ΠειρΝομ, 2/2013, σελ. 176

[10] Χρ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, σελ. 228

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

που έχει σημασία είναι η ύπαρξη του συναισθήματος αυτού και η τέλεση του εγκλήματος υπό το κράτος ψυχικής ορμής ^[11]. Την ίδια γνώμη έχει και η Καϊάφα – Γκιμπάντι, η οποία θεωρεί πως η υπερένταση συναισθήματος δεν είναι αναγκαίο να γίνεται απότομα, αλλά δύνανται να παραχθεί και σταδιακά ^[12]. Με την ίδια άποψη φαίνεται να συντάσσεται και ο καθηγητής Σατλάνης, ο οποίος αναφέρει πως «*εκείνο που έχει πρωταρχική σημασία κατά την άποψή μου όχι το υπό ποιες συνθήκες και περιστάσεις παράγεται ο βρασμός ψυχικής ορμής, αλλά η ίδια η ψυχική κατάσταση, η οποία αποκλείει από την στιγμή της απόφασης μέχρι την εκτέλεση του εγκλήματος την ήρεμη σκέψη και κυριαρχεί στην απόφαση και στην εκτέλεση του εγκλήματος*» ^[13]. Από τη γραμματική ερμηνεία της παρ. 2 του άρθ. 299 ΠΚ, φαίνεται να προκύπτει πως η συγκεκριμένη θεώρηση είναι η πλέον ορθή, αφού ουδέποτε γίνεται λόγος για το «καιφνίδιο» του βρασμού ψυχικής ορμής. Αντίθετη ερμηνεία πιθανώς να απέκλειε την εφαρμογή της παρ. 2 σε περιπτώσεις όπου και μεν ανιχνεύεται υπερένταση συναισθήματος, σταδιακά δε, γεγονός όμως που δε συνάδει με τη διατύπωση του άρθρου. Παράλληλα, θα αποκλειόταν και η παρ. 1 του 299 ΠΚ, αφού τόσο κατά την απόφαση όσο και κατά την εκτέλεση της πράξης, ο δράστης ήταν υπό το κράτος ψυχικής υπερδιέγερσης, η οποία ήταν απόρροια υπερέντασης συναισθήματος και που είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της ήρεμης σκέψης του. Ο μόνος τρόπος άρσης της παραπάνω σύγχυσης, διατηρώντας παράλληλα το «καιφνίδιο» του βρασμού θα ήταν η επικράτηση της αντίληψης ότι είναι φύσει αδύνατο για κάποιον να περιέλθει σε κατάσταση βρασμού σταδιακά, παρά μόνο απότομα. Πράγματι, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου ένα άτομο βρίσκεται για μακρά χρονικά διαστήματα σε καταστάσεις που προκαλούν σταδιακή υπερένταση του συναισθήματος και οδηγούν στην απόφαση τέλεσης ανθρωποκτονίας, είναι δύσκολο στην πράξη να γίνει πιστευτό ότι δε μεσολάβησε ούτε μία στιγμή

νηφάλιας σκέψης μέχρι την εκτέλεση του εγκλήματος. Εντούτοις, θα ήταν άδικο να αποκλειστεί καθολικά η, έστω και μικρή, πιθανότητα σε κάποια περιστατικά ο δράστης όντως να αποφάσισε και να τέλεσε ανθρωποκτονία σε βρασμό ψυχικής ορμής και ενώ μεταξύ των δύο σταδίων να είχε παρελθεί σημαντικό χρονικό διάστημα, να μη βρέθηκε για καμία στιγμή σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας.

β) Ψυχική υπερδιέγερση

Η υπερένταση συναισθήματος ή πάθους της προηγούμενης παραγράφου οδηγεί σε ψυχική υπερδιέγερση. Η ψυχική υπερδιέγερση φαίνεται να γίνεται αντιληπτή ως μία μεγάλης έντασης κατάσταση συναισθηματικής έξαψης, η οποία παρακωλύει τη λειτουργία των ανασταλτικών μηχανισμών του υπερεγώ ^[14] του δράστη της ανθρωποκτονίας, ο οποίος αποφασίζει και περνά στην πράξη χωρίς να μπορεί να σταθμίσει τη σημασία της ανθρωποκτονίας, η οποία εκείνη την ώρα εμφανίζεται στη συνείδησή του ως μονόδρομος ^[15].

γ) Αποκλεισμός ήρεμης σκέψης

Τελευταίο στοιχείο του βρασμού ψυχικής ορμής σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό είναι ο αποκλεισμός της ήρεμης σκέψης του δράστη. Η ψυχολογική κατάσταση του, η οποία είναι απόρροια των υπερβολικά έντονων συναισθημάτων του, πρέπει να είναι τέτοια που να του στερεί την ικανότητα να αντιληφθεί τη βαρύτητα των ενεργειών του. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, κατά την κρατούσα άποψη δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει πλήρης απώλεια της ικανότητας σκέψης του δράστη, αλλά μονάχα αποκλεισμός της ήρεμης σκέψης. Η άποψη αυτή φαίνεται να είναι και η ορθή, αφού πλήρης αποκλεισμός της ικανότητας σκέψης του δράστη πιθανότατα θα οδηγούσε σε εφαρμογή των άρθρων 34 ή έστω 36 του ΠΚ, τα οποία αφορούν βαρύτερες περιπτώσεις διατάραξης της συνείδησης και της αντιληπτικής ικανότητας του δράστη.

«είναι φύσει αδύνατο για κάποιον να περιέλθει σε κατάσταση βρασμού σταδιακά, παρά μόνο απότομα»

^[11] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά της ζωής, εκδ. Σάκκουλας, 2001, σελ. 27

^[12] Μ. Καϊάφα – Γκιμπάντι, Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία, εκδ. Σάκκουλα, 2006, σελ. 412

^[13] Χρ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, σελ. 230-231

^[14] Η έννοια του Υπερεγώ είναι μία εκ των τριών συνιστωσών της ψυχής κατά τον Sigmund Freud, μαζί με

το Εκείνο και το Εγώ. Το Υπερεγώ είναι το κομμάτι εκείνο της ανθρώπινης ψυχής που αντιπροσωπεύει τις ηθικές κοινωνικές αξίες ενός ανθρώπου και αναστέλλουν τις παρορμήσεις του ενστίκτου. Είναι, κατά τρόπον τινά, η ηθική συνείδηση του ατόμου.

^[15] Γ. Μπέκας, Η προστασία της ζωής και της υγείας στον Ποινικό Κώδικα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2004, σελ. 139

Ποινικό Δίκαιο

δ) Ύπαρξη δικαιολογημένης ή εξάπτουσας αφορμής

Πέραν των προαναφερθέντων τριών, ένα τέταρτο στοιχείο που σύμφωνα με σημαντική μερίδα της θεωρίας απαιτείται να ανιχνεύεται για την εφαρμογή της παρ. 2 του 299 ΠΚ είναι η ύπαρξη δικαιολογημένης ή εξάπτουσας αφορμής, η οποία φυσικά να διεγείρει το συναίσθημα, να οδηγήσει σε ψυχική υπερδιέγερση, αποκλεισμό της ήρεμης σκέψης και εν τέλει στο έγκλημα. Με λίγα λόγια, απαιτείται μία εξωτερική αφορμή που να καθιστά «συγγνωστό» τον βρασμό ψυχικής ορμής του δράστη. Η εν λόγω εξωτερική αφορμή πρέπει να είναι ιδίως σημαντική. Ένας από τους βασικούς υποστηρικτές της εν λόγω άποψης υπήρξε ο καθηγητής Νίκος Ανδρουλάκης [16]. Το κριτήριο αυτό αναγνωρίζει και η νομολογία, όπως φαίνεται ξεκάθαρα από την ΑΠ 657/2010.

Συγκεκριμένα, από τα πραγματικά περιστατικά που έγιναν δεκτά στο Εφετείο, αποδείχθηκε ότι ο αναιρεσείων, ύστερα από διαπληκτισμό με την κόρη του και τον σύντροφό της σχετικά με τη μόνιμη εγκατάσταση των δύο τελευταίων στην οικεία που, και μεν ο ίδιος διέμενε με τη δεύτερη σύζυγό του, πλην όμως την ψιλή κυριότητα της είχε η κόρη του, αφού την είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του αναιρεσείοντος, πυροβόλησε τον σύντροφο της κόρης του πισώπλατα, με την κνηγετική του καρραμπίνα, σκοτώνοντας τον την ώρα που έφευγε μαζί με τη σύντροφό του από την οικεία. Κατόπιν της εγκληματικής πράξης του, τράπηκε σε φυγή.

Ο ΑΠ διαπίστωσε πως το όλο συμβάν προκλήθηκε από αφορμή ήσσονος σημασίας (μετακίνηση επίπλων συγκεκριμένα), η οποία δε θα μπορούσε να οδηγήσει τον δράστη σε βρασμό ψυχικής ορμής, ιδιαίτερα δεδομένου ότι το θύμα ουδέποτε χειροδίκησε έναντι του δράστη, όπως ο ίδιος ισχυρίστηκε. Οπότε, ο ΑΠ τονίζει τη σημασία της αφορμής που οδήγησε στην ανθρωποκτονία, καθώς καθιστά σαφές πως ασήμαντη για τον μέσο άνθρωπο αφορμή δε δύναται να οδηγήσει σε κα-

τάφαση της παρ. 2 του 299 ΠΚ. Εάν είχε υποθετήσει την άποψη που απορρίπτει τη δικαιολογημένη αφορμή ως αναπόσπαστο κομμάτι του βρασμού ψυχικής ορμής, θα ήταν πολύ πιθανόν να είχε οδηγηθεί σε μία διαφορετική, πιο ευνοϊκή για τον δράστη απόφαση.

Βέβαια, η παραπάνω άποψη έχει δεχθεί ισχυρή κριτική από ένα άλλο μέρος της θεωρίας, που διαφωνεί με το αναγκαίο της εξάπτουσας αφορμής [17]. Σύμφωνα με τους πολέμιους της εξάπτουσας αφορμής, η έννοια του «δικαιολογημένου» εισάγει ένα μη αξιόπιστο, αξιολογικό – δεοντολογικό κριτήριο για την εφαρμογή της παρ. 2, το οποίο δε βρίσκει έρεισμα στο γράμμα του νόμου. Μάλιστα, αντιπαράβαλλοντας την παρ. 2 του 299 με την παρ. 4 του 308 ΠΚ, όπου γίνεται χρήση της έννοιας «δικαιολογημένη αγανάκτηση», γίνεται εμφανές πως εάν η πρόθεση του νομοθέτη ήταν να εισάγει ένα κριτήριο «δικαιολόγησης» του βρασμού ψυχικής ορμής, θα το έπραττε με όμοιο τρόπο με τη διάταξη της παρ. 4 του άρθρου για τη σωματική βλάβη. Επιπροσθέτως, η Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου του Ποινικού Κώδικα του 1933, ρητά αναφέρει πως ο βρασμός ψυχικής ορμής δεν είναι αναγκαίο να προκαλείται από δικαιολογημένη αιτία. Για τη συνδρομή του αρκούν μονάχα τα τρία προαναφερθέντα κριτήρια. Η ίδια άποψη εκφράστηκε και στην Αιτιολογική Έκθεση του Ποινικού Κώδικα του 2019. Συγκεκριμένα, επισημάνθηκε ότι «στην έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής δεν υπάρχει μόνο η αιφνίδια υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους, όπως κατά κανόνα υποστηρίζεται, αλλά κάθε υπερδιέγερση συναισθήματος ή πάθους εφόσον αποκλείει την ήρεμη σκέψη, ανεξαρτήτως του λόγου που την προκαλέσει» [18]. Επίσης, γραμματική ερμηνεία της διάταξης φαίνεται να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι είναι αδιάφορο για τον νόμο το εάν το υλικό αντικείμενο του εγκλήματος «οδήγησε» με δική του συμπεριφορά τον δράστη σε βρασμό ψυχικής ορμής. Επιπροσθέτως, η ερμηνευτική εισαγωγή ενός τέτοιου περιορισμού στην κατάφαση της παρ. 2 του άρθ. 299 ΠΚ θα περιόριζε σημαντικά το εύρος εφαρμογής

«ο ΑΠ τονίζει τη σημασία της αφορμής που οδήγησε στην ανθρωποκτονία»

[16] Ν. Ανδρουλάκης, Ποινικόν Δίκαιον, Ειδικόν Μέρος, εκδ. Α. Σάκουλα, 1974, σελ. 48

[17] Ε. Σιμωνιδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, 5^η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σελ. 32

[18] Κ. Βαθιώτης, Πτυχές του βρασμού ψυχικής ορμής στο ποινικό μικροσκόπιο – Σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 162/2022, Ποινική Δικαιοσύνη, 30/11/2022, σελ. 1492

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

της σε βάρος του κατηγορούμενου, κάτι το οποίο είναι ανεπίτρεπτο στην ελληνική έννομη τάξη. Οπότε, το ορθό με βάση τόσο το πνεύμα όσο και το γράμμα του νόμου είναι να γίνεται σε κάθε περίπτωση δεκτό πως η παρ. 2 του 299 ΠΚ τυγχάνει εφαρμογής και σε περιπτώσεις ανυπαρξίας «σημαντικού» εξωτερικού αιτίου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη που αρνείται την κατάφαση του βρασμού ψυχής όταν ο δράστης με δική του υπαιτιότητα περιήλθε σε αυτήν την κατάσταση [19]. Στην ουσία, πρόκειται για ανάλογη εφαρμογή του άρ. 35 παρ. 1 ΠΚ, η οποία αποτρέπει την άρση του καταλογισμού στις περιπτώσεις των άρ. 34 και 36 ΠΚ. Η άποψη αυτή ερείδεται στη θεώρηση του βρασμού ως μία συνειδησιακή διατάραξη, έστω και ήσσονος βαρύτητας εν συγκρίσει με τις προαναφερθείσες. Ομοιάζει, επίσης, με τη μη κατάφαση άμυνας σε βάρος προσώπου που βρίσκεται ήδη σε άμυνα και με την υπαίτια κατάσταση άμυνας. Δηλαδή, όπως ακριβώς δεν μπορεί να ισχυριστεί επιτυχώς ένας δράστης ότι η προσβολή του σε βάρος ενός ατόμου που αμυνόταν απέναντι στη δική του επίθεση συνιστά άμυνα, έτσι και κάποιος που υπαίτια έθεσε τον εαυτό του υπό το κράτος του βρασμού ψυχικής ορμής, δε δικαιούται επεικέστερης μεταχείρισης. Μολονότι το στοιχείο της υπαιτιότητας είναι λογικό, δε βρίσκει έρεισμα στο γράμμα του νόμου. Πρόκειται, λοιπόν, και αυτό για στοιχείο που περιορίζει την εφαρμογή της διάταξης σε βάρος του κατηγορούμενου, πράγμα ανεπίτρεπτο.

Συνολικά, το ίδιο το άρ. 299 παρ. 2 ΠΚ δεν επιβάλλει κανέναν γενικό περιορισμό ως προς την εφαρμογή του, παρά μόνο τη διαπίστωση ότι η πράξη του δράστη, ήταν αποτέλεσμα υπερέντασης συναισθήματος, το οποίο του προκάλεσε ψυχική υπερδιέγερση, με συνέπεια τον αποκλεισμό της ήρεμης σκέψης του. Εντούτοις, η κατάφαση της ελαφρυντικής περιστασης του βρασμού ψυχικής ορμής ελλείπει δικαιολογημένης αφορμής, τουλάχιστον με αρχικό γνώμονα τον μέσο συνετό άνθρωπο και δευτερευόντως τον ίδιο τον δράστη, πολλώ δε μάλλον όταν ευθύνεται υπαίτια ο ίδιος

για την περιέλευσή του σε αυτήν την κατάσταση, είναι μάλλον επικίνδυνη, διότι θα υποκειμενικοποιούσε σε ανεπίτρεπτο βαθμό την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής, αφού εύκολα θα μπορούσε ο κάθε δράστης ανθρωποκτονίας να ισχυριστεί, επικαλούμενος ασήμαντη για τον μέσο άνθρωπο αφορμή, ότι αποφάσισε και τέλεσε ανθρωποκτονία «εν βρασμώ ψυχής». Κάλτι τέτοιο θα καταστρατηγούσε το νόημα του άρ. 299 ΠΚ στο σύνολό του και θα δυσχέραινε την εφαρμογή της παρ. 1 του 299 ΠΚ.

III. Η διάρκεια του βρασμού ψυχικής ορμής

Εξαιρετικά κρίσιμο στοιχείο για την αντίχνευση βρασμού ψυχικής ορμής είναι η χρονική διάρκεια του βρασμού ψυχικής ορμής. Όπως σχολιάσαμε προηγουμένως, η διατύπωση της παρ. 2 του 299 ΠΚ καθιστά ξεκάθαρο πως ο δράστης πρέπει εν βρασμώ ψυχικής ορμής τόσο κατά τη λήψη της απόφασης, όσο και κατά την εκτέλεση της πράξης. Λιγότερο ευκρινές είναι το τι ισχύει αναφορικά με το μεσοδιάστημα ανάμεσα στην απόφαση και την εκτέλεση της πράξης. Σύμφωνα με μία μερίδα της θεωρίας, προκειμένου να διαπιστώνεται βρασμός ψυχικής ορμής, πρέπει το διάστημα ανάμεσα σε απόφαση και εκτέλεση να είναι σύντομο. Όσο πιο πολύ επιμηνύεται, τόσο δυσχερέστερη καθίσταται η αντίχνευση βρασμού, αφού είναι δύσκολο να γίνει πιστευτό ότι δε μεσολάβησε καμία στιγμή ήρεμης σκέψης, κατά την οποία ο δράστης θα μπορούσε να αξιολογήσει ορθά τις συνέπειες των μελλοντικών του πράξεων. Οπότε, κατά την άποψη αυτή είναι αναγκαίο ο δράστης να λαμβάνει την απόφαση υπό το κράτος βρασμού ψυχικής ορμής και να συνεχίζει να λειτουργεί υπό αυτήν την κατάσταση μέχρι και την ολοκλήρωση της εκτέλεσης της αξιόποινης πράξης του. Πάντως, παρά το γεγονός ότι συνήθως θεωρία και νομολογία τείνουν να δέχονται ότι ο βρασμός διαρκεί πολύ λίγο, έχει γίνει δεκτό τόσο σε αποφάσεις του ΑΠ, όσο και από θεωρητικούς ότι μπορεί να κρατήσει από ώρες μέχρι και μέρες [20].

«Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη που αρνείται την κατάφαση του βρασμού ψυχής όταν ο δράστης με δική του υπαιτιότητα περιήλθε σε αυτήν την κατάσταση»

[19] Μ. Καϊάφα-Γκιμπάντι, Χαρακτηριστικά του βρασμού ψυχικής ορμής στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας, Υπεράσπιση 1993, σελ. 180 και 182

[20] Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 31

Ποινικό Δίκαιο

Αντιθέτως, έχει διατυπωθεί και η άποψη πως είναι αρκετό να υπάρχει βρασμός ψυχικής ορμής μόνο κατά την εκτέλεση της πράξης για εφαρμογή της παρ. 2 του 299 ΠΚ. Εμφανώς, η γνώμη αυτή δε συνάδει καθόλου με τη γραμματική ερμηνεία της προαναφερθείσας διάταξης. Εντούτοις, ετούτη η θεώρηση παρουσιάζει ενδιαφέρον, όπως θα εξεταστεί στην αμέσως επόμενη ενότητα σχετικά με τα άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Αυτό, διότι μία τέτοια ερμηνεία εναρμονίζεται με τις διατάξεις του γενικού μέρους του ΠΚ για την πλήρη απουσία ή έστω τη συνδρομή μειωμένου καταλογισμού, η οποία άλλωστε προσφέρει την ίδια μείωση ποινής με τον βρασμό, μετά τις αλλαγές που επήλθαν στο άρθ. 83 ΠΚ το 2019.

IV. Η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με τον καταλογισμό

Όπως διατυπώθηκε στην παραπάνω ενότητα, ο βρασμός ψυχικής ορμής ορίζεται ως η προκαλούμενη από (αιφνίδια συνήθως, αλλά και σταδιακή) υπερένταση συναισθήματος ψυχική υπερδιέγερση, άμεση συνέπεια της οποίας είναι η ανικανότητα ήρεμης σκέψης του δράστη και η αδυναμία χαλιναγώγησης της συμπεριφοράς του, με αποτέλεσμα την εγκληματική του πράξη. Παρόλα αυτά, ο βρασμός ψυχικής ορμής δε συνεπάγεται την εφαρμογή των άρθρων 34 και 36 ΠΚ που ρυθμίζουν την πλήρη και τη μειωμένη ανικανότητα καταλογισμού του δράστη. Κατά τα λεγόμενα του καθηγητή Χρήστου Σατλάνη «είναι κατά κάποιον τρόπο *prostatado* των δύο τελευταίων».

Σύμφωνα με το άρθ. 34 ΠΚ «η πράξη δεν καταλογίζεται στον δράστη αν λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής ή διατάραξης της συνείδησης κατά τον χρόνο τέλεσής της, δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό». Γίνεται χρήση ενός βιολογικού και ενός ψυχολογικού – αξιολογικού κριτηρίου για να διαπιστώσει ποιες περιπτώσεις υπάγονται στο πεδίο της παραπάνω διάταξης. Το βιολογικό κριτήριο είναι αυτό της βαριάς διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών του δράστη και το αξιολογικό είναι η ανικανότητα στάθμισης του άδικου χαρακτήρα της πράξης του. Κατά την απόφαση 2292/2003 του ΑΠ, η οποία

συμβαδίζει με την πάγια νομολογία επί του ζητήματος, στο βιολογικό κριτήριο υπάγονται όλες «οι μορφές παραφροσύνης ή φρενοπάθειας υπό την ευρεία έννοια», καθώς και «όλες οι ψυχικές διαταράξεις οι οποίες δεν πηγάζουν από παθολογική κατάσταση του εγκεφάλου αλλά εμφανίζονται σε ψυχικά υγιή άτομα και είναι πάντοτε παροδικές»^[21]. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται σε περιπτώσεις όπως αυτή της σχιζοφρένειας ή της μανιοκατάθλιψης, ενώ η δεύτερη στη μεγάλη κατανάλωση αλκοόλ ή ναρκωτικών ουσιών. Εάν οι προαναφερθείσες καταστάσεις δεν οδήγησαν σε πλήρη, αλλά μερική απώλεια ικανότητας για καταλογισμό, τότε, κατά το άρθρο 36 ΠΚ, επιβάλλεται στον δράστη μειωμένη ποινή, με τον τρόπο που ορίζει το άρθρο 83 ΠΚ. Αυτό σημαίνει πως αν σε περίπτωση ανθρωποκτονίας σε κατάσταση ψυχικής ηρεμίας αναγνωριστεί στον δράστη μειωμένος καταλογισμός κατά το άρθρο 36 ΠΚ, τότε η ποινή του θα μειωθεί από ισόβια σε πρόσκαιρη κάθειρξη. Οπότε, η ποινική κύρωση της ανθρωποκτονίας η οποία τελέστηκε εν βρασμώ ψυχικής ορμής είναι η ίδια με την ανθρωποκτονία της παρ. 1 του 299 ΠΚ, εάν ο δράστης τέλεσε την πράξη ενώ είχε σημαντικά μειωμένο καταλογισμό, πράγμα παράξενο, αφού η διάταξη του άρθ. 36 ΠΚ προϋποθέτει, κατά την κρατούσα θεώρηση, ακόμα μεγαλύτερη διατάραξη της κριτικής ικανότητας του δράστη απ' ότι η παρ. 2 του 299 ΠΚ, χωρίς πλέον να έχει ως δικαιολογητικό στοιχείο τη συνδρομή της σε έναν χρόνο, εν αντιθέσει με τον διπλό χρόνο του βρασμού.

Σύμφωνα με τη Συμεωνίδου – Καστανίδου, η υπερένταση συναισθήματος ή πάθους μπορεί να εντάσσεται στο πλαίσιο του βιολογικού κριτηρίου των άρθ. 34 και 36 ΠΚ. Οπότε, ο βρασμός ψυχικής αποτελεί και αυτός μια μορφή διαταράξεως των πνευματικών λειτουργιών του δράστη, η οποία βέβαια περιλαμβάνει μόνο την εν λόγω υπερένταση συναισθήματος. Όλες οι άλλες μορφές διατάραξης της πνευματικής λειτουργίας ενός ατόμου αποκλείουν την εφαρμογή της παρ. 2 του 299 ΠΚ. Μία ακόμα βασική διαφορά των άρθ. 34 και 36 ΠΚ είναι πως για την εφαρμογή αυτών, πέραν από την ύπαρξη ενός βιολογικού κριτηρίου, πρέπει να διαπιστώνεται και ένα αξιολογικό, δηλαδή την πλήρη ή έστω ουσιώδη

«ο βρασμός ψυχικής ορμής ορίζεται ως η προκαλούμενη από (αιφνίδια συνήθως, αλλά και σταδιακή) υπερένταση συναισθήματος ψυχική υπερδιέγερση, άμεση συνέπεια της οποίας είναι η ανικανότητα ήρεμης σκέψης του δράστη»

^[21] ΑΠ 2292/2003, Πηγή: ΤΝΠ Qualex (τ.π. 20/11/2024)

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

μείωση της ικανότητας του δράστη να αντιληφθεί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του και να συμμορφωθεί με τις επιταγές του δικαίου [22]. Για το άρ. 299 παρ. 2 ΠΚ σημασία έχει μονάχα το έγκλημα να έχει τελεστεί υπό το κράτος ψυχικής υπερδιέγερσης που να παρακωλύει την ήρεμη σκέψη. Ο βαθμός της συγκεκριμένης παρεμπόδισης δεν απασχολεί τη διάταξη αυτή. Άρα δίνεται έμφαση στο βιολογικό κριτήριο [23]. Σημειώνεται, βέβαια, ότι υπάρχουν περιστάσεις όπου ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι τόσο έντονος που μειώνεται ουσιωδώς ή ακόμη και εντελώς η ικανότητα καταλογισμού του δράστη, οπότε τότε γίνεται εφαρμογή των άρθρων 36 ή 34 ΠΚ αντιστοίχως. Γίνεται, λοιπόν, δεκτό, ότι τα άρθρα 34 και 36 ΠΚ περιγράφουν τους μεγαλύτερους δυνατούς βαθμούς διαταραχής της σκέψης, ενώ ο βρασμός ψυχικής ορμής, αναφέρεται σε πιο «ήπιες» περιπτώσεις.

Τέλος, όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, τα άρ. 34 και 36 ΠΚ προϋποθέτουν τη διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών του δράστη μόνο κατά το στάδιο της τέλεσης της αξιόποινης πράξης. Αντιθέτως, η διατύπωση της διάταξης και η κρατούσα άποψη σχετικά με την εφαρμογή του 299 παρ. 2 ΠΚ, απαιτεί για τον βρασμό ψυχικής ορμής να παρεμποδίζεται η κριτική ικανότητα του δράστη από τη στιγμή της απόφασης έως και την τέλεση του εγκλήματος και να υφίσταται για όλο το διάστημα που μεσολαβεί [24]. Η λιγότερο αποδεκτή άποψη, κατά την οποία αρκεί ο βρασμός ψυχικής ορμής να υφίσταται μόνο κατά την εκτέλεση της ανθρωποκτονίας είναι πιο συμβατή με τις διατάξεις για τον καταλογισμό, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς πως ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι ηπιότερη μορφή διατάραξης της συνειδήσεως από αυτές που τυποποιούνται στα άρ. 34 και 36 ΠΚ, όμως αποτελεί μία μάλλον de lege ferenda κριτική της διάταξης παρά ένας αποδεκτός τρόπος ερμηνείας της. Βέβαια, υπό αυτήν την οπτική, ίσως να μην ήταν παράλογο οι προϋποθέσεις της πιο «ήπιας» ελαφρυντικής περίπτωσης, που στην

προκειμένη περίπτωση είναι ο βρασμός ψυχικής ορμής, να είναι λιγότερο αυστηρές από αυτές των άρθρων 34 και 36 ΠΚ.

V. Βρασμός ψυχικής ορμής και άρθρο 84 παρ. 2, περ. γ'

Ενδιαφέρον προκαλεί η σχέση του βρασμού ψυχικής ορμής με την περιγραφόμενη στο άρθρο 84 παρ. 2, περ. γ' ΠΚ ελαφρυντική περίπτωση. Το άρθρο 84 ΠΚ, το οποίο στην παρ. 2 απαριθμεί ενδεικτικά ελαφρυντικές περιπτώσεις που οδηγούν σε μειωμένη ποινή του δράστη, κρίνει για τον δράστη πως «το ότι στην πράξη του ωθήθηκε από ανάρμοστη συμπεριφορά του παθόντος ή παρασύρθηκε από οργή ή βίαιη θλίψη που του προκάλεσε άδικη εναντίον του πράξη» είναι λόγος ελάττωσης της ποινής του. Στα δε εγκλήματα που τιμωρούνται με ισόβια κάθειρξη, είναι δυνατόν η αναγνώριση ελαφρυντικών να μειώσει την ποινή σε κάθειρξη δυνάμει του άρ. 83 και της παρ. 1 του άρ. 84 ΠΚ. Οπότε, αν στην περίπτωση του εγκλήματος του άρ. 299 παρ. 1 του ΠΚ αναγνωριστεί στον δράστη το ελαφρυντικό του άρ. 84 παρ. 2, περ. γ' ΠΚ, τότε η ποινή που του επιβάλλεται είναι η ίδια με αυτή της τέλεσης ανθρωποκτονίας «εν βρασμώ ψυχικής ορμής». Εύλογα, λοιπόν, εγείρεται το ερώτημα του εάν υφίσταται λόγος ύπαρξης του άρ. 299 παρ. 2. Προκειμένου να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα, κρίνεται σκόπιμο να εξετάσουμε τις διαφορές ανάμεσα στον βρασμό της ψυχικής ορμής και την ελαφρυντική περίπτωση του άρ. 84 παρ. 2, περ. γ' ΠΚ. Αναφορικά με τη συγκεκριμένη ελαφρυντική περίπτωση, το γράμμα του νόμου ρητά ορίζει πως η εγκληματική πράξη του δράστη πρέπει να είναι είτε αποτέλεσμα της ανάρμοστης συμπεριφοράς του θύματος είτε απόρροια άδικης πράξης που έπληξε το πρόσωπό του και η οποία του προκάλεσε οργή ή βίαιη θλίψη. Βλέπουμε λοιπόν, ότι πρέπει να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της άδικης πράξης του δράστη και της συμπεριφοράς του παθόντος, η οποία πράξη θα πρέπει συνάμα να μην απέχει πολύ χρονικά από την αιτία που την προκάλεσε [25].

«υπάρχουν περιπτώσεις όπου ο βρασμός ψυχικής ορμής είναι τόσο έντονος που μειώνεται ουσιωδώς ή ακόμη και εντελώς η ικανότητα καταλογισμού του δράστη»

[22] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 29

[23] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 30

[24] Χρ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, σελ. 231

[25] Α. Μαργαρίτης, Ν. Παρασκευόπουλος, Γ. Νούσκαλης, Ποινολογία: Άρθρα 50-133 νέου ΠΚ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020

Ποινικό Δίκαιο

Στον αντίποδα, σύμφωνα με τις προαναφερθείσες απόψεις για τον βρασμό ψυχικής ορμής, υπάρχει διχογνωμία σχετικά με το κατά πόσον είναι αναγκαία η ύπαρξη ή μη δικαιολογημένης αφορμής. Αν δεχθούμε ότι αρκεί μονάχα να έχει περιέλθει ο δράστης στην κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, όπως αυτή αναλύθηκε προηγουμένως, τότε θα πρέπει να επίσης να δεχθούμε ότι υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές μεταξύ των δύο διατάξεων, γεγονός που θα μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει και σε ταυτόχρονη εφαρμογή των δύο στην ίδια υπόθεση, το οποίο έχει συμβεί και θα εξεταστεί παρακάτω. Επίσης, αυτό θα σήμαινε πως η περιγραφόμενη ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84, εμπίπτει, φαινομενικά τουλάχιστον, σε πιο περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, αναφορικά με τα πραγματικά περιστατικά που το προκαλούν. Αντιθέτως, εάν θεωρήσουμε πως κατάφαση του βρασμού ψυχικής ορμής προϋποθέτει πάντοτε δικαιολογημένη αφορμή, τότε θα πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη και των δύο παραπάνω διατάξεων είναι αχρείαστη, δεδομένου του ότι προσφέρουν την ίδια μείωση ποινής.

Φυσικά, υπάρχουν μερικές ακόμα διαφορές που υποστηρίζεται ότι δικαιολογούν την ύπαρξη και των δύο διατάξεων. Η πρώτη έγκειται στο γεγονός πως η εν λόγω ελαφρυντική περίπτωση δύναται να χρησιμοποιηθεί μονάχα όταν στην πράξη του αυτή οδηγήθηκε από βίαιη οργή ή θλίψη, η οποία επίσης θα πρέπει να συνδέεται αιτιακά με άδικη σε βάρος του πράξη, ενώ βρασμό ψυχικής ορμής μπορεί να προκαλέσει οποιοδήποτε συναίσθημα. Κατά την ερμηνεία αυτή, η διάταξη του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ τελεί σε σχέση υπαλληλίας προς τη διάταξη για τον βρασμό ψυχικής ορμής^[26]. Κατά την άποψη του γράφοντος, το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί, καθώς στην πράξη, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της βίαιης οργής ή της θλίψης και των άλλων συναισθημάτων που καλύπτει μονάχα ο βρασμός ψυχικής ορμής, όπως ο φόβος, η ντροπή, ο έρωτας και η ζήλεια, καθώς εάν αυτά είναι αρκετά ισχυρά, ώστε να προκαλέσουν σε κάποιον απώλεια της ήρεμης σκέψης με αποτέλεσμα να σκοτώσει άλλον, κατά τη διάρκεια τόσο της τέλεσης όσο και της απόφασης, είτε θα έχουν δώσει τη θέση τους στην

οργή, είτε τουλάχιστον θα συνυπάρχουν με αυτή, καθιστώντας τα δυσδιάκριτα από αυτή, αναιρώντας την υπαλληλική σχέση της διάταξης του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ σε σχέση με τη 299 παρ. 2 ΠΚ.

Το άλλο επιχείρημα που προβάλλεται είναι ότι η ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 μπορεί να τύχει εφαρμογής σε πολλά εγκλήματα, ενώ ο βρασμός ψυχικής ορμής υπάρχει μόνο στην ανθρωποκτονία, αφού σύμφωνα με ορισμένες αποφάσεις του ΑΠ, γίνεται δεκτό ότι η οργή και η βίαιη θλίψη που αναφέρονται στο άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' δεν οδηγούν τον δράστη στο σημείο του βρασμού ψυχικής ορμής. Είναι, με άλλα λόγια, υποδεέστερης έντασης. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απόφαση 1154/1988 ΑΠ, κατά την οποία «η στο άρθρο 84 παρ. 2 περ. γ αναφορά της οργής και θλίψης δε γίνεται υπό την έννοια της διαταράξεως των ψυχικών λειτουργιών σε σημείο ώστε ο δράστης να αχθεί σε βρασμό ψυχικής ορμής και εντέθην να απολέσει την ικανότητα να σταθμίσει τα αίτια που τον κινούν προς την πράξη και αυτά που τον απωθούν απ' αυτήν, αλλ' υπό την έννοια της δημιουργίας στο δράστη μιας καταστάσεως οργής και θλίψης εκ τινος γεγονότος, το οποίο όμως γεγονός δε δημιουργεί κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής. Ενόψει της κλιμακώσεως αυτής της ψυχικής καταστάσεως του δράστου, είναι δυνατό, χωρίς αυτό να δημιουργεί αντίφαση, να καταδικασθεί κάποιος για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως εν ηρέμω ψυχική καταστάσει τελεσθείσαν και συγχρόνως να δοθεί σε αυτόν το ανωτέρω ελαφρυντικό»^[27].

Έτσι όμως διακρίνεται, το εξής παράδοξο. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση, είναι δυνατόν να τελεστεί το έγκλημα της παρ. 1 του 299 ΠΚ, να αναγνωριστεί στον δράστη το ελαφρυντικό του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ και να μη διαπιστώνεται βρασμούς ψυχικής ορμής. Με λίγα λόγια, ο δράστης μπορεί να αισθάνεται οργή ή βίαιη θλίψη σε τέτοιο βαθμό, ώστε να οδηγηθεί στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση, αλλά χωρίς να κυριεύεται από βρασμό ψυχικής ορμής. Η παραπάνω άποψη θα είχε πιο στέρεα θεμέλια, εάν η διάταξη του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ προσέφερε μικρότερη μείωση της ποινής του δράστη από τον βρασμό ψυχικής ορμής,

«στην πράξη, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της βίαιης οργής ή της θλίψης και των άλλων συναισθημάτων που καλύπτει μονάχα ο βρασμός ψυχικής ορμής, όπως ο φόβος, η ντροπή, ο έρωτας και η ζήλεια»

^[26] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, σελ. 533

^[27] ΑΠ 1154/1988, Πηγή: ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (τπ. 21/11/2024)

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

πράγμα που να ισχύει με τις αλλαγές που επέφερε στο Ποινικό Δίκαιο ο ν. 4619/2019.

Ένα ακόμα στοιχείο της εξεταζόμενης ελαφρυντικής περιστασης που δε γίνεται απολύτως ξεκάθαρο από τη γραμματική της διατύπωση είναι το χρονικό διάστημα στο οποίο πρέπει να βρίσκεται ο δράστης υπό το καθεστώς της βίαιης οργής ή θλίψης. Ενώ στην παρ. 2 του άρ. 299 ΠΚ, ο βρασμός πρέπει να διαπιστώνεται από την απόφαση μέχρι την τέλεση, δίχως παρεμβολές, η 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ δεν είναι ξεκάθαρη. Αν η διάταξη ερμηνευτεί ευνοϊκά για τον δράστη, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το «οδηγείται» θα πρέπει να αναφέρεται μονάχα στην τέλεση κι' όχι την απόφαση, ενώ μία αυστηρότερη ερμηνεία λογικά οδηγεί στις ίδιες προϋποθέσεις με τον βρασμό. Η θεωρία^[28] και η νομολογία κρίνουν πως το χρονικό διάστημα μεταξύ της ανάρμωσης συμπεριφοράς ή άδικης πράξης που στράφηκε εναντίον του δράστη και της τέλεσης του εγκλήματος πρέπει να είναι σύντομο, ενώ αντίθετα στον βρασμό έχει γίνει δεκτό πως μπορεί να διαρκέσει και ώρες, αν όχι μέρες, όπως εξετάστηκε παραπάνω. Πάντως, η σχέση αιτίου – αιτιατού μεταξύ της άδικης συμπεριφοράς του θύματος και του εγκλήματος του δράστη φαίνεται να συνηγορεί υπέρ της άποψης της νομολογίας και της θεωρίας σχετικά με το μικρό χρονικό διάστημα ανάμεσα στις δύο στιγμές. Συνεπώς, ο χρόνος της απόφασης και της τέλεσης πιθανότατα δε θα διαφέρουν ή αν διαφέρουν θα είναι δυσδιάκριτη η μεταξύ τους οριοθέτηση, καθιστώντας ανούσια την προσπάθεια διαφοροποίησης τους.

Δεδομένων των παραπάνω, μερίδα της θεωρίας, με την οποία συμφωνεί και ο γράφων, θεωρεί πως είναι αντιφατικό να ισχυρίζεται το δικαστήριο ότι ο δράστης τέλεσε το έγκλημα της ανθρωποκτονίας λόγω οργής ή βίαιης θλίψης που του προξένησε άδικη εναντίον του πράξη και παράλληλα να δέχεται ότι εκτέλεσε ή αποφάσισε την ανθρωποκτονία σε ήρεμη ψυχική κατάσταση^[29]. Η συνδρομή των κριτηρίων που θεσπίζει η ελαφρυντική περι-

πτωση του άρ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας θα πρέπει πάντοτε να οδηγεί στην εφαρμογή του άρ. 299 παρ. 2 ΠΚ.

Παράλληλα, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και αποφάσεις του ΑΠ, οι οποίες δέχονται ότι μπορεί να γίνει ταυτόχρονη εφαρμογή και του άρθρου 299 παρ. 2 ΠΚ και της ελαφρυντικής περιστασης του 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ, πράγμα που εμφανώς οδηγεί σε ακόμα μεγαλύτερη συρρίκνωση της ποινής. Συγκεκριμένα, η απόφαση 1013/2003 ΑΠ αναφέρει τα εξής «*Συμπερασματικά και σε ακολουθία με όλα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω ο κατηγορούμενος πρέπει να κηρυχθεί ένοχος για τις αξιόποινες πράξεις της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως και της απόπειρας ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως που αποφασίστηκαν και εκτελέστηκαν σε βρασμό ψυχικής ορμής καθώς επίσης και παρανόμου οπλοφορίας και οπλοχρησίας, όπως όλες οι πράξεις αυτές περιγράφονται ειδικότερα στο διατακτικό. Επίσης στον κατηγορούμενο πρέπει να αναγνωρισθεί η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84 παρ.2 εδ. γ' του Π.Κ. η οποία στοιχειοθετείται πλήρως με βάση τα πραγματικά περιστατικά που προηγήθηκαν, κατά τα προλεχθέντα, των πυροβολισμών και περιήγαγαν αυτόν σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, δηλαδή η άδικη και απρόκλητη επίθεση των παθόντων εναντίον του, που εκδηλώθηκε με τον τρόπο που περιγράφεται λεπτομερώς ανωτέρω»^[30]. Μέρος της θεωρίας κρίνει παράλογη και υπερβολική την παραπάνω θέση του δικαστηρίου, με το επιχείρημα ότι η στάση του θύματος έχει ήδη κριθεί ως στοιχείο του βρασμού ψυχικής ορμής και εμπίπτει στην «αιγίδα» της δικαιολογημένης ή εξάπτουσας αφορμής^[31]. Απεναντίας, υποστηρικτές της εν λόγω θέσης του ΑΠ φαίνεται να δέχονται πως το στοιχείο της δικαιολογημένης αφορμής δεν είναι απαραίτητο για την ύπαρξη του βρασμού της ψυχικής ορμής, οπότε η δικαιολογημένη αφορμή την οποία δίνει το θύμα στον δράστη για την τέλεση του εγκλήματος, πρέπει να συνυπολογίζεται για επιπλέον ελάττωση της ποινής, κατά το άρ. 85 ΠΚ που ρυθμίζει τη συρροή λόγων μείωσης της ποινής. Κατά τον γράφο-*

«το χρονικό διάστημα μεταξύ της ανάρμωσης συμπεριφοράς ή άδικης πράξης που στράφηκε εναντίον του δράστη και της τέλεσης του εγκλήματος πρέπει να είναι σύντομο»

[28] Α. Μαργαρίτης, Ν. Παρασκευόπουλος, Ποινολογία, ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σελ. 151-152

[29] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 31

[30] ΑΠ 1013/2003, ΠοινΧρ 2004, 230

[31] Μ. Καϊάφα – Γκιμπάντι, σε: Καϊάφα – Γκιμπάντι/Μπιτζιλέκης/Συμεωνίδου – Καστανίδου, Δίκαιο των ποινικών κυρώσεων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ. 222

Ποινικό Δίκαιο

να, η διπλή αυτή αξιολόγηση των ιδίων πραγματικών περιστατικών οδηγεί σε πολύ ήπιες ποινές που ευτελίζουν το άρθρο 299 ΠΚ και τη βαρύτητά του.

VI. Δόλος προμελετημένος και απρομελέτητος

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΑΠ [32], η έννοια του απρομελέτητου δόλου φαίνεται να είναι σύμφυτα με την έννοια του βρασμού ψυχικής ορμής. Κατά τον Νικόλαο Χωραφά, ο απρομελέτητος δόλος είναι «η εν βρασμώ ψυχικής ορμής αποκλείοντι την σκέψιν λαμβανόμενη απόφασις προς τέλεσιν του εγκλήματος» [33]. Ο ορισμός αυτός, τον οποίο κατά κόρον χρησιμοποιεί ο ΑΠ, είναι σαφέστατα επηρεασμένος από το άρθρο 146 του βουαρικίου ΠΚ του 1813, όπου οριζόταν πως «Όποιος χωρίς σκέψη και προμελέτη, ευρισκόμενος σε κοχλάζουσα ζέση της οργής, αποφασίζει και εκτελεί μια πράξη που είναι επικίνδυνη για την ζωή άλλου, είναι ένοχος για απλή ανθρωποκτονία, αν επήλθε ο θάνατος του παθόντος, και πρέπει να τιμωρηθεί με ποινή καθείρξεως αόριστης διάρκειας» [34]. Η προμελέτη εν προκειμένω φαίνεται να είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της σκέψης. Κατά τη διάκριση αυτή, η προμελέτη με την έννοια του προηγούμενου σχεδιασμού αποτελεί πάντοτε τη βαρύτερη μορφή ανθρωποκτονίας, αφού «αποκλείει την ψυχική ορμή» [35], πράγμα που οι θεωρητικοί αμφισβητούν. Η αμφισβήτηση αυτή εκφράζεται καλύτερα μέσα από δύο ευρέως διαδεδομένα παραδείγματα. Αυτά έχουν ως εξής [36]: ο απελπισμένος λόγω μεγάλης φτώχειας πατέρας, έχοντας προσχεδιάσει τις πράξεις του, σκοτώνει τα ανήλικα παιδιά του και τη σύζυγό του, μην αντέχοντας να τους βλέπει να υποφέρουν και μετέπειτα αποπειράται να αυτοκτονήσει. Ναι μεν λειτούργησε με προϋπάρχον σχέδιο, όμως δεν είναι βέβαιο ότι του αξίζει βαρύτερη ποινή. Αντιστρόφως, ένας διαρρήκτης ο οποίος πάνεται επ' αυτοφώρω από τον ιδιοκτήτη και δίχως ιδιαίτερη περισυλλογή και άνευ σχεδίου

σκοτώνει τον ιδιοκτήτη, δε θα έπρεπε αναγκαστικά να τύχει ευνοϊκότερης μεταχείρισης. Τα δυο παραπάνω παραδείγματα θέλουν να δείξουν πως ακόμη και αν κάποιος λειτουργεί βάσει σχεδίου, δε σημαίνει αναγκαστικά πως σχεδίασε και μετέπειτα εκτέλεσε όντας ψυχικά νηφάλιος. Ομοίως, μπορεί κάποιος να δρα άνευ σχεδίου και να είναι απολύτως ήρεμος.

Πάντως, πρέπει να τονιστεί πως η ύπαρξη προμελέτης υπό την έννοια της προηγούμενης σκέψης και του σχεδίου τείνει να θεωρείται ένδειξη ηρεμίας του δράστη, ιδίως όταν μεταξύ της απόφασης και της τελέσεως εντοπίζεται σημαντικό χρονικό διάστημα [37]. Η τάση αυτή κρίνεται απολύτως εύλογη, αφού αν παραμεριστεί και το στοιχείο του προσχεδιασμού ως ένδειξη ψυχικής ηρεμίας, τότε πρακτικά το μεγαλύτερο μέρος των ανθρωποκτονιών θα λογίζονταν πως τελέστηκαν ή έστω ότι έγινε απόπειρά τους εν βρασμώ ψυχικής ορμής, κάτι που θα καταστρατηγούσε την παρ. 1 του 299 ΠΚ, η οποία θα έβρισκε εφαρμογή κατά κανόνα μονάχα σε επαγγελματικά «χτυπήματα».

Σε κάθε περίπτωση, γίνεται αντιληπτό πως οι έννοιες της προμελέτης και της εσκεμμένης τέλεσης του εγκλήματος είχαν διχάσει από νωρίς τους θεωρητικούς του Ποινικού Δικαίου, εξαιτίας της ασάφειάς τους και των διαφορετικών ερμηνειών που είχαν δοθεί σε αυτές. Ως εκ τούτου, ήδη στην Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου ΠΚ του 1933, αποφασίστηκε η κατάργηση της παραπάνω διάκρισης, προς αποφυγή μελλοντικών ερμηνευτικών ζητημάτων [38]. Παρόλα αυτά, ο ΑΠ συνεχίζει να τους χρησιμοποιεί, δίχως να τους επεξηγεί επαρκώς. Δεδομένων των αντίθετων απόψεων που έχουν εκφραστεί, καθώς και της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη, θα ήταν συνετό η νομολογία να μην προχωρούσε σε χρήση παρωχημένων εννοιών, οι οποίες μόνο σύγχυση προκαλούν.

Συμπέρασμα

«οι έννοιες της προμελέτης και της εσκεμμένης τέλεσης του εγκλήματος είχαν διχάσει από νωρίς τους θεωρητικούς του Ποινικού Δικαίου»

[32] ΑΠ 657/2010, ΑΠ 284/2010, ΑΠ 360/2020, Πηγή: www.areiospagos.gr (τ.π. 22/11/2024)

[33] Κ. Βαθιώτης, όπ. π. σελ. 1486

[34] Κ. Βαθιώτης, όπ. π. σελ. 1486

[35] ΑΠ 284/2010, Πηγή: www.areiospagos.gr (τ.π. 22/11/2024)

[36] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, σελ. 513

[37] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο, σελ. 537, ΑΠ 284/2010

[38] Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, Εγκλήματα κατά προσωπικών αγαθών, σελ. 24

Έννοια, συνέπειες και αξιολόγηση του «βρασμού ψυχικής ορμής»

Στο πλαίσιο του πονήματος αυτού, εξετάστηκαν ο ορισμός του βρασμού ψυχικής ορμής, όπως έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία και τη νομική θεωρία, οι έννοιες που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με αυτόν και η σχέση του άρθ. 299 παρ. 2 ΠΚ με παρεμφερείς διατάξεις του Ποινικού Δικαίου. Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω, ο γράφοντας κρίνει πως η διάταξη του άρθ. 299 παρ. 2 ΠΚ παρουσιάζει ορισμένα ζητήματα, τα οποία θα ήταν φρόνιμο να λυθούν. Κατ' αρχάς, είναι άξιο περιέργειας πως μία έννοια που υπάρχει στο Ποινικό Δίκαιο για δεκαετίες και για την οποία έχουν διατυπωθεί πολλές αντικρουόμενες μεταξύ τους θεωρήσεις, δεν έχει κριθεί άξια αυθεντικής ερμηνείας από τον ίδιο τον νομοθέτη. Η έλλειψη αυτή προκαλεί μέχρι και σήμερα διχογνωμία ανάμεσα στους θεωρητικούς του Ποινικού Δικαίου και τη νομολογία. Εξίσου παράξενο κρίνεται το γεγονός πως η συνδρομή μειωμένου καταλογισμού κατά το άρθρο 36 ΠΚ, οδηγεί στην ίδια μείωση της ποινής με τον βρασμό ψυχικής ορμής, ο οποίος απαιτεί συνδρομή απουσίας ήρεμης σκέψης σε δύο διαφορετικά χρονικά σημεία, καίτοι στην πρώτη περίπτωση αρκείται να διαπιστώνεται διατάραξη της συνείδησης μόνο κατά την τέλεση της πράξης. Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί μεγάλη διάσταση απόψεων σχετικά με το εάν πρέπει να υπάρχει εξάπτουσα αφορμή και εάν είναι αναγκαίο το θύμα να έχει συντελέσει με τις δικές του πράξεις στην ψυχική διέγερση του δράστη. Στη νομολογία παρατηρείται πάγια η θέση του δικαστηρίου να μην εφαρμόζει την ηπιότερη διάταξη της παρ. του 299 ΠΚ, χωρίς να συντρέχουν περιστάσεις, οι οποίες σύμφωνα με τα διδάγματα της κοινής πείρας και της συμβατικής ηθικής μπορούν να οδηγήσουν έναν άνθρωπο σε κατάσταση βρασμού. Βεβαίως, ο κάθε άνθρωπος είναι ξεχωριστός και το δικαστήριο πάντοτε οφείλει να κρίνει κατά περίπτωση, όμως στην πράξη, είναι πολύ πιο διαδεδομένο για τους δικαστές να είναι φειδωλοί όσον αφορά τη χορήγηση μειωμένης ποινής λόγω βρασμού ψυχικής ορμής, διότι τα πραγματικά περιστατικά συνήθως δε δικαιολογούν στον μέσο νου μία τόσο έντονη διατάραξη συνείδησεως, όσο η απαιτούμενη από την προαναφερθείσα διάταξη. Κι' όμως, όπως διαπιστώσαμε, έχουν αναπτυχθεί τεκμηριωμένες απόψεις στη νομική επι-

στήμη που υποστηρίζουν ότι δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση η ύπαρξη δικαιολογημένης αφορμής για την κατάπτωση της επιεικέστερης ποινής. Κατά τον γράφοντα, είναι παράδοξο να απαιτείται δικαιολογημένη αφορμή για την ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ και όχι για τον βρασμό ψυχικής ορμής, ιδίως αν δεχθούμε ότι ο βρασμός διαταράσσει περισσότερο τη συνείδηση του δράστη, όπως εσφαλμένα είδαμε να γίνεται δεκτό σε ορισμένες αποφάσεις.

Αναλογιζόμενος τα παραπάνω, ο γράφων θεωρεί ότι η συνέχιση της ύπαρξης του άρθ. 299 παρ. 2 ΠΚ δεν είναι καθόλου απαραίτητη για την επίτευξη ενός ορθότερου πλέγματος απονομής δικαιοσύνης στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου, ανεξαρτήτως του ποια εκ των προαναφερθεισών θεωριών περί βρασμού ψυχικής ορμής θα υιοθετηθεί από τη νομολογία ή από τον μελλοντικό νομοθέτη σε περίπτωση που ο τελευταίος προβεί σε αυθεντική ερμηνεία της έννοιας. Αντιθέτως, οι διχογνωμίες και οι αντίθετες απόψεις σχετικά με τους όρους της και το τι θα έπρεπε να ισχύει δε θα εκλείψουν, οπότε θα επικρατεί πάντοτε μία ανασφάλεια δικαίου. Ορμώμενος από αυτά, ο γράφων καταλήγει στο συμπέρασμα πως η καλύτερη λύση θα ήταν η ολοκληρωτική διαγραφή της παρ. 2 του 299 ΠΚ και η από εδώ και στο εξής εφαρμογή της ελαφρυντικής περίπτωσης του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ στις περιπτώσεις ανθρωποκτονίας που παλαιότερα ενέπιπταν στον βρασμό ψυχικής ορμής. Με τον τρόπο αυτό θα λύνονταν πιο εύκολα τα προβλήματα σχετικά με τις προαναφερθείσες αντιφάσεις του βρασμού ψυχικής ορμής και θα εξέλιπαν οι αντικρουόμενες αποφάσεις που άλλοτε σωρεύουν την ελαφρυντική περίπτωση του άρθ. 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ και την παρ. 2 του 299 ΠΚ κι' άλλοτε θεωρούν ότι μία τέτοια σώρευση είναι υπερβολική. Επίσης, θα λυνόταν αποτελεσματικά το ζήτημα περί αναγκαιότητας ή μη εξάπτουσας αφορμής στον βρασμό ψυχικής ορμής. Η υιοθέτηση της άποψης περί μη αναγκαιότητας της συνδρομής της θα οδηγούσε στην πράξη σε επικίνδυνη μείωση ποινών σε μεγάλο αριθμό υποθέσεων, ενώ η άποψη περί υποχρεωτικής κατάφασής της καθιστά την όλη διάταξη αχρείαστη, δεδομένου του ότι καλύπτεται πλήρως από την εν λόγω ελαφρυντική περίπτωση. Τέλος, θα αντιμετωπιζόταν

«η συνέχιση της ύπαρξης του άρθ. 299 παρ. 2 ΠΚ δεν είναι καθόλου απαραίτητη για την επίτευξη ενός ορθότερου πλέγματος απονομής δικαιοσύνης»

Ποινικό Δίκαιο

και το ζήτημα σχετικά με την υπαίτια περιέλευση σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, αφού η διάταξη 84 παρ. 2 περ. γ' ΠΚ απαιτεί την προηγούμενη ανάρμοστη ή άδικη συμπεριφορά του θύματος, πράγμα που αποκλείεται να συντρέχει εάν η εν λόγω συμπεριφορά προέκυψε ως απάντηση σε προκλητική ή άδικη αρχική συμπεριφορά του δράστη.

Για τους λόγους αυτούς, προικρίνεται καταληκτικά η παραμονή μονάχα της παρ. 1 του 299 ΠΚ, ενώ η μοναδική μείωση της ποινής του δράστη θα πρέπει να προέρχεται από τις διατάξεις του γενικού μέρους του ΠΚ.

••••

Ο πόλεμος Ισραήλ -Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο

και αντιπαράβολή με την τουρκική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο για τη διάγνωση ασθενειών

Δρ Μιχάλη Σταυρινού, διδάσκοντα στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, Διεθνείς Οργανισμούς και Διεθνείς Σχέσεις, και Θεοδώρας Ιντζέ, προπτυχιακή φοιτήτρια Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Το παρόν άρθρο εξετάζει συγκριτικά δύο σημαντικές περιπτώσεις διεθνών συγκρούσεων: τον πόλεμο Ισραήλ-Παλαιστίνης και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου. Αναλύει τις παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου σε αμφότερες τις περιπτώσεις, εστιάζοντας στην εθνοκάθαρση, τον εκποτισμό πληθυσμών και τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην περίπτωση της Κύπρου, η Τουρκία εφάρμοσε συστηματική πολιτική εποίκισμού και εθνοκάθαρσης, ενώ στη Γάζα, οι ισραηλινές επιχειρήσεις έχουν οδηγήσει σε σημαντικές ανθρωπιστικές επιπτώσεις.

Αποτελεί ιστορικό γεγονός ότι, ο πόλεμος του Ισραήλ με την Χαμάς στη Παλαιστίνη, δηλαδή ο πόλεμος μεταξύ του Ισραήλ και των Παλαιστινίων μαχητών, ιδιαίτερα της Χαμάς και της Παλαιστινιακής Ισλαμικής Τζιχάντ (PIJ), που ξεκίνησε στις 7 Οκτωβρίου 2023, πυροδοτήθηκε ουσιαστικά, όταν η Χαμάς εξαπέλυσε χερσαία, θαλάσσια και αεροπορική επίθεση σε βάρος του Ισραήλ από τη Λωρίδα της Γάζας^[1]. Η επίθεση της 7ης Οκτωβρίου 2023, είχε ως αποτέλεσμα περισσότερους από 1.200 θανάτους, κυρίως ανάμεσα σε Ισραηλινούς πολίτες, στην πλειοψηφία τους αμάχους, καθιστώντας την επίθεση αυτή ως την πλέον θανατηφόρα ημέρα για το Ισραήλ, από την ημερομηνία της ανεξαρτησίας του^[2].

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, περισσότεροι από 240 άνθρωποι απήχθησαν επίσης ως όμηροι κατά τη διάρκεια της επίθεσης αυτής από την Χαμάς. Αμέσως την επόμενη μέρα, το Ισραήλ κήρυξε την χώρα σε κατάσταση πολέμου για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ του 1973. Ο πόλεμος ξεκίνησε με τις Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις

(IDF) να πραγματοποιούν αεροπορικές επιδρομές στη Λωρίδα της Γάζας, ακολουθούμενες εβδομάδες αργότερα από την εισβολή, με επίγεια στρατεύματα και τεθωρακισμένα οχήματα.

Θα πρέπει βέβαια στο σημείο αυτό να σημειωθεί πως στις 7 Οκτωβρίου του 2023, η Χαμάς ηγήθηκε μιας ιδιαίτερα συντονισμένης και αιφνιδιαστικής επίθεσης, η οποία διεξήχθη στη περιοχή του Shemini Atzeret, κατά την διάρκεια μιας γιορτής των Εβραίων, που σηματοδοτεί ουσιαστικά το τέλος του φεστιβάλ των ευχαριστιών του Sukkot, κατά τον μήνα Οκτώβριο κάθε έτους (Δουδούμης, 2010).

Σε αντιπαράβολή με την παραπάνω περίπτωση των περιγραφόμενων προηγουμένως εκφάνσεων του πολέμου του Ισραήλ στη Γάζα, αναφέρεται η εισβολή της Τουρκίας στη Κύπρο του 1974, με αποτέλεσμα την τουρκική στρατιωτική κατοχή του 37% περίπου της επικράτειας της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενός κράτους-μέλους του ΟΗΕ και της ΕΕ, όπου 162.000 Ελληνοκύπριοι εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους,

«Η επίθεση της 7ης Οκτωβρίου 2023, είχε ως αποτέλεσμα περισσότερους από 1.200 θανάτους»

^[1] Alsaafin, L., Osgood, B., (2024). Israel-Gaza war in maps and charts: Live tracker". Al Jazeera. Archived from the original on 15 February 2024.

^[2] Nakhoul, S. Saul, J., Pamuk, H., (2024). Israel's six-week drive to hit Hamas in Rafah and scale back war". Reuters.

Διεθνές Δίκαιο

καθιστάμενοι πρόσφυγες στην ίδια την χώρα τους. Μέχρι σήμερα οι δυνάμεις κατοχής εμποδίζουν την επιστροφή των προσφύγων στα σπίτια και στις περιουσίες τους. Μέχρι τα τέλη του 1975, η συντριπτική πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων που ζούσαν σε περιοχές που ελέγχονταν από τη νόμιμη κυβέρνηση, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να μετακομίσουν, λόγω της εμβιαστικής πολιτικής της Τουρκίας, στα κατεχόμενα από την Τουρκία εδάφη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στόχος ήταν βέβαια, η δημιουργία διαχωρισμού των δύο κοινοτήτων, με τελική επιδίωξη την διεκδίκηση λύσης δύο κρατών, που να παρουσιάζει επίπλαστα, ότι υπάρχει ξεχωριστό “έδαφος”, ξεχωριστός “λαός”, και ξεχωριστή “διοίκηση”, στοιχεία που απαιτεί το Διεθνές Δίκαιο για την αναγνώριση κρατών. Βέβαια, όλα τα πιο πάνω υπήρξαν αποτέλεσμα παράνομων ενεργειών και ως εκ τούτου το Διεθνές Δίκαιο δεν τα αναγνωρίζει. Σαφή, επί του προκειμένου, είναι τα Ψηφίσματα 541/83 και 550/84, με αποτέλεσμα η Τουρκία να μην μπορεί να υλοποιήσει τις στοχεύσεις της, χωρίς την συναίνεση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Για αυτό και θέτει ως προϋπόθεση για επανέναρξη των συνομιλιών για επίλυση του Κυπριακού, την αποδοχή από την Ελληνοκυπριακή πλευρά, λύσης δύο κρατών ή λύσης κυριαρχικής ισότητας μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Κανένα από τα δύο πιο πάνω προαπαιτούμενα δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό, αφού στην ουσία τους νομιμοποιούν την παρανομία.

Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί πως περίπου 20.000 Ελληνοκύπριοι και Μαρωνίτες περίπου, επέλεξαν να μην εγκαταλείψουν τα σπίτια τους παρά την τουρκική κατοχή και να παραμείνουν εγκλωβισμένοι στις πατρογονικές τους εστίες. Οι περισσότεροι από αυτούς που παρέμειναν, κυρίως στη χερσόνησο της Καρπασίας, αναγκάστηκαν σταδιακά, εξαιτίας της τουρκικής μεθοδευμένης πολιτικής, των εμβιασμών και του εκφοβισμού, να εγκαταλείψουν την περιοχή, επιτελώντας, και μέσω αυτής της δράσης, η Άγκυρα, το Έγκλημα του Εθνικού Ξεαθαρίσματος, (Εθνοκάθαρσης). Ο αριθμός των Ελληνοκυπρίων και Μαρωνιτών που ζουν σήμερα στην περιοχή, έχει

μειωθεί ως συνέπεια της εφαρμογής της εθνοκάθαρσης κατακόρυφα σε περίπου 300 άτομα.

Αυτή η δραματική μείωση του αριθμού των εγκλωβισμένων είναι εντυπωσιακή, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψη ότι, με βάση τη συμφωνία που επιτεύχθηκε στη Βιέννη στις 2 Αυγούστου 1975, η τουρκική πλευρά θα έπρεπε να παράσχει στον εγκλωβισμένο πληθυσμό «κάθε βοήθεια για να ζήσει μια κανονική ζωή, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων για εκπαίδευση και την άσκηση της θρησκείας τους, καθώς και την ιατρική περίθαλψη από τους γιατρούς προτίμησης τους και την ελεύθερη κυκλοφορία στο Βορρά»^[1]. Εκτός των άλλων, τίθεται και ένα ζήτημα ευρύτερης διεθνούς σημασίας, η φερεγγυότητα του σύγχρονου κράτους της Τουρκίας, αφού αποδεδειγμένα δεν σέβεται τις διεθνείς συμφωνίες που υπογράφει. Πώς επομένως, θα την εμπιστευθεί κάποιος ότι θα τιμήσει την υπογραφή της, σε περίπτωση συμφωνημένης λύσης του Κυπριακού ή των Ελληνο-τουρκικών διαφορών;

Ο Πόλεμος Ισραήλ – Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο

Όσον αφορά το Διεθνές Δίκαιο όμως, και σύμφωνα με τα γεγονότα που αναφέρθηκαν παραπάνω, θα μπορούσε να σημειωθεί πως ο χαρακτηρισμός της καθημερινής κατάστασης διαβίωσης των Παλαιστίνιων, ως αποτέλεσμα των ισραηλινών στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Γάζα, ισοδυναμεί με παραβιάσεις του Δικαίου του Πολέμου και δικαιολογεί την παγκόσμια ανθρωπιστική ανησυχία για την επιβίωσή τους, ενώ παράλληλα, μπορεί ενδεχομένως να αποκαλύπτει τις βαθύτερες επιδιώξεις της επίθεσης αυτής του Ισραήλ, αφού πιθανόν, να επιδιώκει την επίτευξη της αδυναμίας επιστροφής των Παλαιστίνιων στο μεγαλύτερο μέρος της Γάζας, με ότι αυτό συνεπάγεται στον γεωστρατηγικό, πολιτικό, νομικό και ανθρωπιστικό τομέα. Όπως έχουν επισημάνει πολλές εκθέσεις του ΟΗΕ και οργανώσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισραηλινή κατοχή και το Απαρτχάιντ, που επιτελείται εκεί, έχουν καταστρέψει την παλαιστινιακή οικονομία και κάθε είδους υποδομές, ωθώντας τους Παλαιστίνιους στην φτώχεια και την

«η τουρκική πλευρά θα έπρεπε να παράσχει στον εγκλωβισμένο πληθυσμό «κάθε βοήθεια για να ζήσει μια κανονική ζωή, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων για εκπαίδευση και την άσκηση της θρησκείας τους, καθώς και την ιατρική περίθαλψη από τους γιατρούς προτίμησης τους και την ελεύθερη κυκλοφορία στο Βορρά»»

[1] Δουδούμης (2010) Τουρκία - η ανεπιθύμητη Α-ΣΚΡΗ.

Ο πόλεμος Ισραήλ -Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο

εξαθλίωση, χωρίς να είναι δυνατόν να επιστρέψουν στις πατρογονικές τους εστίες.^[4]

Από την άλλη πλευρά βέβαια, όπως επισημαίνουν οι περισσότεροι ειδικοί στα θέματα γεωπολιτικής, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, η προσέγγιση που παρουσιάζει τους Παλαιστίνιους ως «τρομοκράτες», εξυπηρετεί ουσιαστικά την σημερινή πολιτική σκοπιμότητα του Ισραήλ, αφού στην πραγματικότητα, του δίνεται η δυνατότητα, μέσω του ισραηλινού στρατού, να “εξαλείψει” το «παλαιστινιακό πρόβλημα» με κάθε δυνατό μέσο, συμπεριλαμβανομένης της εθνοκάθαρσης, της υποταγής και του εκτοπισμού του παλαιστινιακού πληθυσμού από την χώρα τους. Επίσης, αρνείται στον παλαιστινιακό λαό, μέσω της κατάπνιξης κάθε αντίστασης, το δικαίωμα αυτοάμυνας, το οποίο περιγράφεται και κατοχυρώνεται από το Διεθνές Δίκαιο.^[5]

Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί πως η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τονίζει στο προοίμιο της ότι «είναι απαραίτητο, εάν ο άνθρωπος δεν αναγκαστεί να καταφύγει, ως έσχατη λύση, στην εξέγερση κατά της τυραννίας και της καταπίεσης, τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να προστατεύονται από το κράτος δικαίου»^[6]. Στην πραγματικότητα, αυτό σημαίνει ότι η εξέγερση ενάντια στην τυραννία και την καταπίεση όταν δεν προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, είναι αποδεκτή και από πλευράς Διεθνούς Δικαίου νόμιμη.

Ομοίως, πολλά Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ από την δεκαετία 1950 έως του 1970, το Πρώτο Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης και η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου, παρέχουν στοιχεία για την νομιμότητα του αγώνα των λαών με όλα τα μέσα που έχουν στην διάθεσή τους κατά την άσκηση της αυτοδιάθεσης και την κατοχύρωση του δικαίου τους κατά της αποικιοποίησης.

Φυσικά, καθώς αντιστέκονται σε οποιαδήποτε μορφή ένοπλης επίθεσης, οι Παλαιστίνιοι δεσμεύονται από τους κανόνες διεξαγωγής των εχθροπραξιών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Επίσης, είναι σημαντικό να

αναφερθεί πως το Διεθνές Δικαστήριο, επιβεβαίωσε εκ νέου αυτήν την αρχή στη Συμβουλευτική του Γνωμοδότηση σχετικά με τις νομικές συνέπειες της κατασκευής του τείχους στα κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη (2004).

Είναι σημαντικό επίσης να επισημανθεί ότι, παρόλο που το Ισραήλ απέσυρε μονομερώς τους στρατιώτες και τους οικισμούς του από τη Γάζα το 2005, εξακολουθεί να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο έδαφος των Παλαιστινίων. Αυτή η πραγματικότητα κατέστη ιδιαίτερα εμφανής τους τελευταίους δύο μήνες του 2023, καθώς το Ισραήλ έχει εφαρμόσει ως λύση αντιποίνων σε βάρος των Παλαιστινίων, την διακοπή παροχής τροφής, νερού, ιατρικών προμηθειών, ηλεκτρισμού και καυσίμων, δηλαδή όλα όσα είναι απαραίτητα για την ύπαρξη διαβίωσης του πληθυσμού της Γάζας.

Επίσης, σύμφωνα με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, η Γάζα είναι κατεχόμενη από το Ισραήλ και το κράτος του Ισραήλ δεν μπορεί να διεκδικήσει την αυτοάμυνα ως νόμιμο λόγο για την επιθετικότητά του ενάντια σε μια απειλή που προέρχεται από ένα έδαφος, του οποίου έχει τον αποτελεσματικό έλεγχο^[7].

Υπό αυτή την έννοια, το Διεθνές Δίκαιο έχει σκιαγραφήσει την επιτέλεση από το Ισραήλ Εγκλημάτων Πολέμου, Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας και το Έγκλημα της Γενοκτονίας, υπό διαμόρφωση, στην Γάζα, όχι βέβαια στο πλαίσιο της «αυτοάμυνας», αλλά της κατοχής. Ο ισραηλινός στρατός επιδίδεται επίσης στην αδιάκριτη και δυσανάλογη χρήση εκρηκτικών όπλων, τον αναγκαστικό εκτοπισμό περισσότερων από 1,7 εκατομμυρίων ανθρώπων στην Γάζα, την διακοπή της προμήθειας καυσίμων, ηλεκτρισμού, τροφίμων, νερού και ιατρικών προμηθειών, που ισοδυναμούν με μια συλλογική τιμωρία αμάχων πολιτών, αδιακρίτως. Δυστυχώς, αυτά τα εγκλήματα δεν αποτελούν μόνο ένα μικρό μέρος των πολεμικών συρράξεων, αλλά μέρος μιας συνεχιζόμενης συστημικής βίας που ασκείται από το Ισραήλ στον παλαιστινιακό λαό κατά τα τελευταία 75 χρόνια.

«το κράτος του Ισραήλ δεν μπορεί να διεκδικήσει την αυτοάμυνα ως νόμιμο λόγο για την επιθετικότητά του ενάντια σε μια απειλή που προέρχεται από ένα έδαφος, του οποίου έχει τον αποτελεσματικό έλεγχο»

^[4] Alsaafin, L., Osgood, B., (2024). Israel-Gaza war in maps and charts: Live tracker". Al Jazeera. Archived from the original on 15 February 2024.

^[5] Qiblawi, Helen R., Hamdi A., T., (2024). Iran vows revenge as it accuses Israel of deadly airstrike

on Syria consulate in deepening Middle East crisis. CNN. Retrieved 2 April 2024.

^[6] Alsaafin, L., Osgood, B., (2024). Op. cit.

^[7] Qiblawi, Helen, Hamdi, 2024. Op.cit.

Διεθνές Δίκαιο

Η Τουρκική Εισβολή στη Κύπρο και το Διεθνές Δίκαιο

Κατά παράβαση του Διεθνούς Δικαίου, κατά την δεκαετία του 1970 και μετέπειτα, η τουρκική πλευρά, υπέβαλε και υποβάλλει τους εγκλωβισμένους, στα κατεχόμενα εδάφη της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε συνεχή παρενόχληση, περιορισμούς στην κίνηση, άρνηση πρόσβασης σε επαρκή ιατρική περίθαλψη, άρνηση διασφάλισης κατάλληλων εγκαταστάσεων για εκπαίδευση, ιδίως πέραν από την στοιχειώδη εκπαίδευση, περιορισμούς στο δικαίωμα να χρησιμοποιούν την περιουσία τους και την ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών τους δικαιωμάτων. Ήταν, επομένως, μια εσκεμμένη πολιτική εθνοκάθαρσης, που αναγκάζει τους εγκλωβισμένους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και τα κατεχόμενα εδάφη της Κυπριακής Δημοκρατίας.^[8]

Παράλληλα, αναφέρεται πως η Τουρκία εφαρμόζει συστηματική πολιτική εποίκισμού του κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου από το 1974, με την μαζική μεταφορά περισσότερων από 160.000 Τούρκων από την Τουρκία, προκειμένου να αλλάξει την δημογραφική σύνθεση και να αλλοιώσει την πληθυσμιακή ισορροπία μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί^[9]. Αυτή η πολιτική, μαζί με την εκδίωξη των ελληνοκύπριων κατοίκων από την περιοχή, την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς και την παράνομη αλλαγή γεωγραφικών τοπωνυμίων στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, στοχεύει στην εξάλειψη κάθε ελληνικού και χριστιανικού στοιχείου, και τελικά στον «εκτουρκισμό» της περιοχής^[10]. Και κάθε μια από τις δράσεις αυτές παραβιάζει σαφείς και αυστηρές πρόνοιες του Δικαίου του Πολέμου.

Η τουρκική πολιτική που περιγράφεται πιο πάνω, στοχεύει επίσης στην αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων και του κοινωνικού ιστού στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, για να διασφαλίσει ότι, οι επιδιώξεις της Τουρκίας, να παρουσιάσει, σε εύθετο χρόνο, ότι η τουρκοκυπριακή κοινότητα είναι πλειοψηφία στο

νησί, διαθέτει εδαφική βάση υπό τον πλήρη έλεγχό της, και δεν υπάρχει τεκμηρίωση της κυρίαρχης ελληνικής παρουσίας στα κατεχόμενα, ώστε να ενισχυθεί η παράνομη επιδίωξη προβολής της ύπαρξής, δήθεν κρατικής οντότητας! Με την μαζική μετανάστευση των Τουρκοκυπρίων από τα κατεχόμενα στο εξωτερικό, ο συνολικός αριθμός των Τούρκων στρατιωτών και εποίκων είναι πλέον μεγαλύτερος από τους υπόλοιπους Τουρκοκύπριους^[11].

Επίσης, από ανθρωπιστικής πλευράς, η πιο αρνητική συνέπεια της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1974, καθώς και άλλο σοβαρό Έγκλημα Πολέμου, είναι οι αγνοούμενοι. Κατά την διάρκεια και μετά την τουρκική εισβολή, χιλιάδες Ελληνοκύπριοι συνελήφθησαν και κρατήθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Κύπρο από Τούρκους στρατιώτες και παραστρατιωτικούς, που λειτουργούσαν υπό τον έλεγχο του τουρκικού στρατού. Επίσης, περισσότεροι από 2.000 αιχμάλωτοι πολέμου είχαν μεταφερθεί παράνομα και κρατήθηκαν σε φυλακές στην Τουρκία^[12].

Κάποια από αυτά τα άτομα αγνοούνται ακόμη και σήμερα. Εκατοντάδες άλλοι Ελληνοκύπριοι, τόσο στρατιώτες όσο και πολίτες (συμπεριλαμβανομένων ηλικιωμένων, γυναικών και παιδιών) έχουν εξαφανιστεί στις Τουρκοκρατούμενες περιοχές και η τύχη τους είναι ακόμη άγνωστη. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις υπάρχουν τεκμηριωμένες μαρτυρίες ότι οι αγνοούμενοι εθεάθησαν για τελευταία φορά ζωντανό στα χέρια του τουρκικού στρατού ή παραστρατιωτικών ομάδων, που ενεργούσαν υπό την καθοδήγηση και την ευθύνη των τουρκικών δυνάμεων κατοχής^[13].

Σύγκριση του Πολέμου Ισραήλ – Παλαιστίνης με την Τουρκική Εισβολή στην Κύπρο

Επιχειρώντας λοιπόν μια σύγκριση του πολέμου του Ισραήλ με τους Παλαιστινίους, από

«η Τουρκία εφαρμόζει συστηματική πολιτική εποίκισμού του κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου»

[8] Heraclides, A. (2002) 'Greek-Turkish Relations from Discord to Détente: A Preliminary Evaluation' *The Review of International Affairs* 1:17-32.

[9] Stephanou, C. (1991) 'The EC Factor in the Greece-Turkey-Cyprus Triangle' in Dimitri Constan

(ed.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, New York: St. Martin's Press, pp. 207-230.

[10] Δουδούμης (2010) *op.cit.*

[11] Stephanou, C. (1991) *op.cit.*

[12] Heraclides, A. (2002) *op.cit.*

[13] Stephanou, C. (1991) *op.cit.*

Ο πόλεμος Ισραήλ - Παλαιστίνης και το Διεθνές Δίκαιο

την μια, και της τουρκικής εισβολής και κατοχής στην Κύπρο, από την άλλη, σημειώνονται τα εξής. Επισημαίνεται λοιπόν πως η εισβολή της Τουρκίας τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1974, περιλάμβανε την χρήση απαγορευμένων όπλων, συμπεριλαμβανομένων και βομβών ναπάλμ και την «διάδοση του τρόμου» μεταξύ των Ελληνοκυπρίων πολιτών, σύμφωνα με την Διεθνή Ομάδα για τα Δικαιώματα της Μειονότητας. Αντίθετα, η «σκληρή μάχη» του Ισραήλ για να καταλάβει την Γάζα βασίστηκε κυρίως σε συμβατικά όπλα, με λιγότερες, κατ' αναλογία, απώλειες αμάχων.

Η επακόλουθη κατοχή του 37% του νησιού της Κύπρου, ισοδυναμούσε με «αναγκαστική εθνοκάθαρση» σύμφωνα με τον Mallinson, σε μια μόλις δημοσιευμένη μονογραφία από το Πανεπιστήμιο της Μινεσότα. Αντίθετα, αν κάποιος θέλει να κατηγορήσει τις ισραηλινές αρχές για εθνοκάθαρση στην Γάζα, σύμφωνα με την ισραηλινή επιχειρηματολογία, αυτή ήταν εναντίον του δικού τους λαού, των Εβραίων, το 2005. Η τουρκική κυβέρνηση έχει υποστηρίξει αυτό που ο Mallinson αποκαλεί «μια συστηματική πολιτική εποίκισμού» σε «πρώην ελληνικά εδάφη» στην βόρεια Κύπρο. Οι Τουρκοκύπριοι το 1973 επίσης αριθμούσαν συνολικά περίπου 120.000 άτομα. έκτοτε, περισσότεροι από 160.000 πολίτες της Δημοκρατίας της Τουρκίας έχουν εγκατασταθεί στα εδάφη τους. Σε αντιπαράβολή, ούτε μια ισραηλινή κοινότητα δεν παραμένει στην Γάζα^[14].

Επίσης, υπάρχουν ορισμένα ζητήματα στα οποία οι δύο πλευρές δεν μπορούν να συμφωνήσουν, όπου αυτά αναφέρονται στο τι πρέπει να γίνει με τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες, εάν οι εβραϊκοί οικισμοί στην κατεχόμενη Δυτική Όχθη πρέπει να παραμείνουν ή να απομακρυνθούν, αν οι δύο πλευρές θα πρέπει να μοιράζονται την Ιερουσαλήμ και - ίσως το πιο δύσκολο από όλα - αν θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα παλαιστινιακό κράτος δίπλα στο Ισραήλ^[15].

Για μεν την περίπτωση των Παλαιστίνιων υπάρχουν οι Συμφωνίες του Όσλο, οι οποίες προνοούν για την ίδρυση Παλαιστινιακού κράτους, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Για δε την περίπτωση της Κύπρου υπάρχουν

οι Συνθήκες Εγκαθίδρυσης, Εγγυήσεων και Συμμαχίας, οι οποίες απαγορεύουν την διχοτόμηση, όπως επιδιώκει η Άγκυρα με την λύση δύο κρατών ή με την αναγνώριση κυριαρχικής ισότητας. Το ίδιο προνοούν και τα Ψηφίσματα του ΣΑ του ΟΗΕ 541/83 και 550/84.

Διερωτάται λοιπόν ο κάθε μελετητής αυτών των περιπτώσεων, ποιες προσπάθειες έχουν γίνει για την επίλυση αυτών των προβλημάτων, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο. Σημειώνεται λοιπόν πως οι ειρηνευτικές συνομιλίες μεταξύ Ισραήλ - Παλαιστίνιων διεξήχθησαν μεταξύ της δεκαετίας του 1990 και της δεκαετίας του 2010, αλλά, υπό την σιά σχετικών κρουσμάτων βίας. Επίσης, η επικράτηση της ειρήνης κατόπιν διαπραγματεύσεων, εμφανιζόταν πιθανή τις πρώτες μέρες. Μια σειρά μυστικών συνομιλιών στην Νορβηγία επίσης, έγινε με την ειρηνευτική διαδικασία του Όσλο, που αποτέλεσε διαχρονικό συμβολισμό, με μια τελετή στο προαύλιο του Λευκού Οίκου το 1993 υπό την προεδρία του Προέδρου Μπιλ Κλίντον.

Σε μια ιστορική στιγμή επίσης, οι Παλαιστίνιοι αναγνώρισαν το κράτος του Ισραήλ και το Ισραήλ αναγνώρισε τον ιστορικό εχθρό του, την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (PLO), ως τον μοναδικό εκπρόσωπο του παλαιστινιακού λαού. Συστάθηκε επίσης μια αυτοδιοικούμενη Παλαιστινιακή Αρχή. Ωστόσο, σύντομα εμφανίστηκαν ρωγμές στο διαφανόμενο ειρηνευτικό προσκήνιο, με τον τότε ηγέτη της αντιπολίτευσης Μπέντζαμιν Νετανιάχου να αποκαλεί το Όσλο θανάσιμη απειλή για το Ισραήλ^[16].

Οι Ισραηλινοί στην συνέχεια επιτάχυναν το σχέδιό τους για εγκατάσταση Εβραίων στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη. Η πρόσφατα αναδυόμενη παλαιστινιακή μαχητική ομάδα Χαμάς έστειλε βομβιστές αυτοκτονίας για να σκοτώσουν ανθρώπους στο Ισραήλ και να καταστρέψουν τις πιθανότητες μιας συμφωνίας. Στην δεκαετία του 2000, έγιναν προσπάθειες για την αναβίωση της ειρηνευτικής διαδικασίας - συμπεριλαμβανομένου του 2003, όταν οι παγκόσμιες δυνάμεις σχεδίασαν έναν οδικό χάρτη με απώτερο στόχο τη λύση δύο κρατών, αλλά αυτός δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

«Η πρόσφατα αναδυόμενη παλαιστινιακή μαχητική ομάδα Χαμάς έστειλε βομβιστές αυτοκτονίας για να σκοτώσουν ανθρώπους στο Ισραήλ και να καταστρέψουν τις πιθανότητες μιας συμφωνίας»

^[14] Heraclides, 2002, op.cit.

^[15] Qiblawi, Helen, Hamdi, 2024 op.cit.

^[16] Alsaafin, Osgood, 2024, op.cit.

Διεθνές Δίκαιο

Οι ειρηνευτικές προσπάθειες τελικά σταμάτησαν το 2014, όταν οι συνομιλίες απέτυχαν μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων στην Ουάσινγκτον. Το πιο πρόσφατο ειρηνευτικό σχέδιο - που εκπονήθηκε από τις ΗΠΑ, όταν ήταν πρόεδρος ο Ντόναλντ Τραμπ, ονομάστηκε "η συμφωνία του αιώνα" από τον πρωθυπουργό Νετανιάχου, αλλά απορρίφθηκε από τους Παλαιστίνιους, ως μονόπλευρο σχέδιο. Από τότε, οι μαχητές στην Γάζα έχουν πολεμήσει αρκετούς πολέμους με το Ισραήλ, το οποίο μαζί με την Αίγυπτο έχει διατηρήσει μερικό αποκλεισμό στην Λωρίδα για να απομονώσει την Χαμάς και να προσπαθήσει να σταματήσει τις επιθέσεις, ιδιαίτερα την αδιάκριτη εκτόξευση ρουκετών προς ισραηλινές πόλεις. Οι Παλαιστίνιοι στην Γάζα τέλος, αναφέρουν πως οι περιορισμοί του Ισραήλ και οι αεροπορικές επιδρομές του σε πυκνοκατοικημένες περιοχές ισοδυναμούν με συλλογική τιμωρία.

Στο Κυπριακό, από την άλλη, συνεχίστηκαν διάφορες συνομιλίες, σχέδια επίλυσης και διαμεσολαβητικές προσπάθειες, όλα αυτά τα χρόνια, οι οποίες δεν απέδωσαν, κυρίως, λόγω της επιδίωξης της Τουρκίας να νομιμοποιηθούν τα τετελεσμένα επί του εδάφους και να μετατραπεί η παρανομία σε νομιμότητα, υπό το πρόσχημα ενός "κυνικού ρεαλισμού αποδοχής των πραγματικότητας επί του εδάφους".

Συμπεράσματα

Υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου, όμως, και σύμφωνα με τα δεδομένα που παρατέθηκαν παραπάνω, θα μπορούσε εξαχθεί το συμπέρασμα ότι, ο χαρακτηρισμός της καθημερινής κατάστασης διαβίωσης των Παλαιστινίων, ως αποτέλεσμα της παραβίασης του Διεθνούς Δικαίου, καθώς και ως αιτία πρόκλησης ανησυχίας, ως προς την ανθρωπιστική του διάσταση, θεωρούνται αναμφισβήτητα. Επιπλέον, διαφαίνεται και μια αλλότρια επιδίωξη των Ισραηλινών, να λύσουν το Παλαιστινιακό επί του εδάφους, έστω και μέσω της άσκησης παράνομης βίας.

Από την άλλη πλευρά βέβαια, όπως αναφέρουν οι περισσότεροι ειδικοί στις Διεθνείς

Σχέσεις, η επιδίωξη που παρουσιάζει τους Παλαιστίνιους ως «τρομοκράτες», ευνοεί ουσιαστικά την παγίωση της σημερινής πραγματικότητας, διευκολύνοντας τον στόχο του ισραηλινού στρατού, για εξάλειψη του «παλαιστινιακού προβλήματος» με κάθε δυνατό μέσο, συμπεριλαμβανομένης της εθνοκάθαρσης, της φυσικής υποταγής και του εξαναγκαστικού εκτοπισμού των Παλαιστινίων από την χώρα τους. Επίσης, αρνείται στον παλαιστινιακό λαό το δικαίωμα αντίστασης/αυτοάμυνας, το οποίο περιγράφεται ως νόμιμο στο Διεθνές Δίκαιο.

Παράλληλα, αναφέρεται πως η Τουρκία εφαρμόζει συστηματική πολιτική εθνοκάθαρσης και εποίκισμού του κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου από το 1974 με την μαζική μεταφορά περισσότερων από 160.000 Τούρκων από την Τουρκία, προκειμένου να αλλάξει την δημογραφική σύνθεση και να αλλοιώσει την πληθυσμιακή ισορροπία μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί.

Και στις δύο περιπτώσεις, Παλαιστινιακό και Κυπριακό, επιτελούνται σοβαρότατες παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου, για τις οποίες η ευθύνη του Διεθνούς Παράγοντα, ΟΗΕ, ΕΕ, ισχυρών χωρών, κλπ, παραμένει ακέραια, αφού για σκοπούς γεωπολιτικών επιδιώξεων, θυσιάζουν την απαραίτητη προσήλωση στους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου!

Τέλος, η μη επιβολή σκληρών κυρώσεων σε βάρος της Τουρκίας, προκειμένου να υποχρεωθεί να άρει τα αποτελέσματα των παράνομων ενεργειών της σε βάρος ενός κράτους μέλους του ΟΗΕ και της ΕΕ, ευθύνεται για παρόμοια Διεθνή Εγκλήματα που ακολούθησαν, όπως αυτό της εισβολής της Ρωσίας στην Ουκρανία και της στρατιωτικής αδιάκριτης βίας του Ισραήλ στην Λωρίδα της Γάζας.

Εάν δεν αλλάξει η προσέγγιση απέναντι στο Έγκλημα της Επιθετικότητας, χωρίς παρωπίδες πολιτικών σκοπιμοτήτων, αυτά τα Εγκλήματα, όχι μόνο θα συνεχιστούν, αλλά και θα γίνουν πλέον βάρβαρα, όπως γινόμαστε μάρτυρες στις ημέρες μας!

∴∴

«η επιδίωξη που παρουσιάζει τους Παλαιστίνιους ως 'τρομοκράτες' ευνοεί ουσιαστικά την παγίωση της σημερινής πραγματικότητας, διευκολύνοντας τον στόχο του ισραηλινού στρατού, για εξάλειψη του «παλαιστινιακού προβλήματος»»

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη

Και οι συνέπειες υπέρβασης του^[1]

Κυριακή Χαραλάμπους, διδακτορική φοιτητρία, Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το παρόν άρθρο εκπονείται με σκοπό να αναδείξει τη δυσκολία οριοθέτησης της συμπεριφοράς ή δράσης των αστυνομικών οργάνων που δρουν υπό καθεστώς κάλυψης στην κυπριακή έννομη τάξη. Αρχικά, είναι σκόπιμο να γίνει ο διαχωρισμός των όρων «αστυνομικός υπό κάλυψη» και «προκαλών δράστης», καθώς είναι απαραίτητο ο αναγνώστης να κατανοήσει αυτούς τους όρους, προκειμένου να παρακολουθήσει τη συνεχιζόμενη ανάλυση του άρθρου. Ακολούθως, το άρθρο προχωρά σε μια εννοιολογική προσέγγιση της αστυνομικής παγίδευσης, η οποία αναδεικνύεται μέσα από την ενωσιακή, αγγλική και εγχώρια νομολογία, νομοθεσία και βιβλιογραφία. Στη συνέχεια, εξετάζονται νομολογιακά παραδείγματα, με στόχο να αναδειχθεί η αναγκαιότητα για τον καθορισμό ενός ευρέως αποδεκτού ορίου συμπεριφοράς ή δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη. Περαιτέρω, γίνεται μια σύντομη αναφορά στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), εστιάζοντας στο πώς αυτό επηρεάζεται όταν τεκμαίρεται ότι ο αστυνομικός που ενεργεί υπό κάλυψη ξεπερνά τα όρια της επιτρεπτής δράσης, όπως αυτά καθορίζονται από τη νομολογία. Τέλος, εξετάζεται η αποδεικτική αξία των τεκμηρίων που έχουν εξασφαλιστεί κατά παράβαση του επιτρεπτού ορίου δράσης και κατά πόσο αυτά δύνανται να κατατεθούν ως αποδεικτικά στοιχεία ενώπιον του Δικαστηρίου για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος σε βάρος του κατηγορουμένου. Ακολουθούν τα συμπεράσματα, τα οποία βασίζονται στα ανωτέρω αναλυθέντα σημεία. Το άρθρο κλείνει με την παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε κατά την εκπόνησή του.

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι, η σύγχρονη κοινωνία νοσεί από τη ραγδαία αύξηση της εγκληματικότητας, γεγονός που καθιστά αναγκαία την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης μέσω αποδοτικών τεχνικών αστυνομικής έρευνας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων απαιτεί τη ‘μυστική’ δράση αστυνομικών υπό κάλυψη, ιδίως για τη διερεύνηση σοβαρών αδικημάτων, όπως οι παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών. Ωστόσο, η δράση αυτή εγείρει κρίσιμα νομικά ζητήματα, καθώς πρέπει να διασφαλίζεται ότι οι αστυνομικοί δεν υπερβαίνουν τα όρια της νόμιμης εμπλοκής τους, αποτρέποντας έτσι το ενδεχόμενο αστυνομικής παγίδευσης.

Το παρόν άρθρο αναλύει τα όρια της επιτρεπτής συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη, εξετάζοντας εάν υφίσταται ένα ευρέως αποδεκτό όριο δράσης που διασφαλίζει τη

νομιμότητα της συμβολής τους στην εξιχνίαση εγκλημάτων. Ειδικότερα, διερευνάται η διάκριση μεταξύ νόμιμης αστυνομικής δράσης και αστυνομικής παγίδευσης, καθώς και οι νομικές συνέπειες που απορρέουν από ενδεχόμενη υπέρβαση των επιτρεπτών ορίων.

Η ανάλυση βασίζεται στη νομική δογματική έρευνα, αξιοποιώντας το συλλογικό μοντέλο, το οποίο περιλαμβάνει τη συστηματική σύνοψη και εξέταση της σχετικής, με το θέμα, νομολογίας και νομοθεσίας. Μέσω αυτής της προσέγγισης, επιδιώκεται η εις βάθος κατανόηση των νομικών αρχών που διέπουν τη δράση των αστυνομικών υπό κάλυψη και η πρακτική εφαρμογή τους μέσω της ανάλυσης νομολογιακών δεδομένων.

Το άρθρο οργανώνεται ως ακολούθως:

Το Κεφάλαιο I, υπό τον τίτλο «Επεξηγηματικοί όροι», αναλύει τις βασικές έννοιες που διέπουν το ζήτημα. Αρχικά, αποσαφηνίζεται η

«Σε ορισμένες περιπτώσεις, η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων απαιτεί τη ‘μυστική’ δράση αστυνομικών υπό κάλυψη»

[1] Αφιερωμένο στην αγαπητή μου γιαγιά, Κυριακή Ιωαννίδη.

Ποινική δικονομία

έννοια του «αστυνομικού υπό κάλυψη» και, στη συνέχεια, διευκρινίζεται ο όρος «προκαλών δράστης», όπως αυτοί προσδιορίζονται στη νομολογία, τη νομοθεσία και τη βιβλιογραφία.

Το Κεφάλαιο II πραγματεύεται την έννοια της «αστυνομικής παγίδευσης», εξετάζοντας τις συνθήκες υπό τις οποίες η αστυνομική εμπλοκή εικεύεται των ορίων της νόμιμης δράσης και συνιστά παγίδευση του υπόπτου.

Το Κεφάλαιο III, υπό τον τίτλο «Η δυσκολία καθορισμού ενός γενικώς αποδεκτού ορίου δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη», αναλύει νομολογιακά παραδείγματα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής θα αναφέρεται ως ΕΔΑΔ), καθώς και της κυπριακής και αγγλικής έννομης τάξης, αναδεικνύοντας τις διαφορετικές προσεγγίσεις στο εν λόγω ζήτημα.

Το Κεφάλαιο IV εξετάζει τη συνάφεια του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής θα αναφέρεται ως ΕΣΔΑ) με υποθέσεις όπου προκύπτει υπέρβαση των επιτρεπτών ορίων δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη.

Το Κεφάλαιο V διερευνά τις επιπτώσεις της αστυνομικής παγίδευσης στην αποδεικτική αξία των στοιχείων που συλλέγονται κατά παράβαση των επιτρεπτών ορίων δράσης και εξετάζει εάν τα στοιχεία αυτά μπορούν να γίνουν δεκτά ως αποδεικτικά μέσα ενώπιον του δικαστηρίου.

I. Επεξηγηματικοί όροι

Για την πληρέστερη κατανόηση του υπό εξέταση ζητήματος, είναι αναγκαίος ο εννοιολογικός προσδιορισμός των όρων "αστυνομικός υπό κάλυψη" (undercover agent) και "προκαλών δράστης" (agent provocateur). Στη συνέχεια, θα παρατεθεί μια ερμηνεία των εν λόγω όρων, όπως αυτοί αποτυπώνονται στη νομολογία, τη νομοθεσία και στις απόψεις ορισμένων επιστημόνων.

Αστυνομικός υπό κάλυψη (Undercover Agent)

Το νομοθέτημα που ρυθμίζει το ζήτημα των υπό κάλυψη αστυνομικών στο νομικό σύστημα της Κύπρου είναι ο περί Ρυθμίσεως Ορισμένων Ανακριτικών Εξουσιών (Υπό Κάλυψη Αστυνομικοί) Νόμος του 2017

[189(I)/2017]. Σύμφωνα με τον Κύπριο νομοθέτη, αστυνομικός υπό κάλυψη είναι μέλος της Αστυνομίας, του οποίου η ταυτότητα παραμένει μυστική και δεν αποκαλύπτεται σε τρίτα πρόσωπα. Ο αστυνομικός αυτός είναι ειδικά εκπαιδευμένος για τη διεξαγωγή ερευνών και τη συλλογή πληροφοριών, δημιουργώντας επίπλαστες προσωπικές σχέσεις με άτομα, με στόχο την εξασφάλιση και διαβίβαση πληροφοριών, εν αγνοία του προσώπου που αποτελεί αντικείμενο της έρευνας (Άρθρο 2 του Νόμου).

Συνεπώς, παρατηρείται ότι ο αστυνομικός υπό κάλυψη αποτελεί το εντεταλμένο όργανο της Αστυνομίας, το οποίο εργάζεται μυστικά με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών ή αποδεικτικών στοιχείων για την αποκάλυψη εγκληματικών δραστηριοτήτων, χωρίς να αποκαλύπτει την ταυτότητά του.

Στην κυπριακή υπόθεση (Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας ν. Κανάρης, 2005), έχει νομολογηθεί ότι ο αστυνομικός υπό κάλυψη πρέπει να έχει παθητική συμμετοχή κατά τη διάπραξη ενός εγκλήματος, δηλαδή να αναμένει μέχρι ο υποψήφιος παραβάτης προβεί πράγματι στη διάπραξη του εγκλήματος, χωρίς να τον ενθαρρύνει ή να τον υποκινεί προς αυτήν, με σκοπό την ανίχνευση του εγκλήματος. Να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τη διαπίστωση του Δικαστηρίου στην εν λόγω υπόθεση, δεν υπήρξε αστυνομική παγίδευση. Σύμφωνα με το Άρθρο 8(1) του σχετικού νόμου, ο υπό κάλυψη αστυνομικός, όταν ενεργεί στο πλαίσιο έρευνας ή επιχείρησης, επιτρέπεται να συμπεριφέρεται με τρόπο που διαφυλάσσει την αποστολή του, ακόμη κι αν οι ενέργειες ή η συμπεριφορά του περιέχουν στοιχεία παρανομίας, στον βαθμό που αυτό είναι επιτρεπτό βάσει των διατάξεων του νόμου. Δέον να επισημανθεί ότι, το δεύτερο μέρος του ίδιου άρθρου ασχολείται με τον περιορισμό της ελευθερίας της συμπεριφοράς του αστυνομικού, αναφέροντας ότι δεν μπορεί να υποκινεί κάποιον στη διάπραξη αδικήματος με σκοπό την παγίδευσή του.

Παρότι ο νόμος θέτει περιορισμούς στη συμπεριφορά των αστυνομικών υπό κάλυψη, παραμένει το ερώτημα σχετικά με το πότε η επιτρεπτή γραμμή συμπεριφοράς μπορεί να ξεπεραστεί στην πράξη, οδηγώντας σε υποκίνηση και, κατά συνέπεια, σε παγίδευση του υποψήφιου παραβάτη.

«ο αστυνομικός υπό κάλυψη αποτελεί το εντεταλμένο όργανο της Αστυνομίας, το οποίο εργάζεται μυστικά με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών ή αποδεικτικών στοιχείων για την αποκάλυψη εγκληματικών δραστηριοτήτων, χωρίς να αποκαλύπτει την ταυτότητά του.»

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη

Προκαλών δράστης (Agent Provocateur)

Ο όρος «agent provocateur», σύμφωνα με τη Royal Commission on Police Powers (40-41, 1929), αναφέρεται σε άτομο που παρασύρει κάποιον άλλον να διαπράξει μια σαφή παράβαση του νόμου, την οποία υπό άλλες συνθήκες δεν θα είχε διαπράξει, στη συνέχεια τον καταγγέλλει για αυτή την παράβαση και καταθέτει ως μάρτυρας εναντίον του. Φαίνεται να μην υπάρχει σαφής ορισμός της παγίδευσης στο Αγγλικό Δίκαιο, ωστόσο παρατηρείται ότι ο βασικός παράγοντας για τη διαπίστωση αστυνομικής παγίδευσης είναι οι πράξεις ή τα λόγια που ισοδυναμούν με παρακίνηση για τη διάπραξη αδικήματος, ακολουθούμενα από τη διαβίβαση πληροφοριών στην Αστυνομία. Σύμφωνα με τους Baker και Horder (2013, σελ. 175-196), ο «agent provocateur» είναι άτομο που ενεργεί μυστικά με σκοπό να υποκινήσει ένα τρίτο πρόσωπο να διαπράξει έγκλημα και στη συνέχεια να τον καταγγείλει στις Αρχές. Συνήθως πρόκειται για αστυνομικό υπό κάλυψη που προκαλεί τη διάπραξη ενός εγκλήματος που διαφορετικά δεν θα διαπραττόταν. Στην υπόθεση R v. Mealey and Sheridan (1974, 61-62), αναφέρεται ότι ο αστυνομικός υπό κάλυψη, ο οποίος είναι ενταγμένος σε μια οργάνωση, πρέπει, για να διατηρήσει την κάλυψή του, να βαδίζει σε μια λεπτή γραμμή μεταξύ του επαγγελματικού του ζήλου και της μετατροπής του σε προβοκάτορα, αποφεύγοντας την πρόκληση αδικημάτων που διαφορετικά δεν θα διαπραττόταν.

II. Η Αστυνομική Παγίδευση μέσα από τη νομολογία

Η έννοια της παγίδευσης στο πλαίσιο της νομικής κοινωνίας αποτελεί ζήτημα που έχει απασχολήσει τόσο τους Κύπριους όσο και τους Ευρωπαίους δικαστές. Το παρόν κεφάλαιο αποσκοπεί στη διερεύνηση της έννοιας της αστυνομικής παγίδευσης, η οποία προκύπτει από την υπέρβαση των ορίων δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη, μέσω της νομολογίας. Συγκεκριμένα, θα γίνει επισκόπηση των γεγονότων που περιβάλλουν την υπόθεση *Teixeira de Castro v. Portugal*, απόφαση της 9ης Ιουνίου 1998 του ΕΔΑΔ (Συλλογή 1998-IV, 44/1997/828/1034, ECHR 533), μέσα από την οποία διαμορφώθηκαν οι κατευθυντήριες γραμμές για το εξεταζόμενο

θέμα. Θα αναφερθούν τα σημαντικότερα ευρήματα βάσει των οποίων το ΕΔΑΔ έκρινε ότι ο κατηγορούμενος υπήρξε θύμα αστυνομικής παγίδευσης, γεγονός που οδήγησε στην τεκμαιρόμενη παραβίαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί η έννοια της αστυνομικής παγίδευσης, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από την αγγλική και την κυπριακή νομολογία.

Η Αστυνομική παγίδευση μέσα από τη νομολογία του ΕΔΑΔ:

Teixeira de Castro v. Portugal

Συνοπτικά, τα πραγματικά γεγονότα της υπόθεσης ήταν τα εξής: Ο Teixeira de Castro κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε για εμπόριο ναρκωτικών στην Πορτογαλία, αφού δύο Πορτογάλοι αστυνομικοί, οι οποίοι ενεργούσαν υπό κάλυψη, τον προκάλεσαν να τους προμηθεύσει ηρωίνη. Οι αστυνομικοί υπό κάλυψη αρχικά πλησίασαν τον V.S., ο οποίος ήταν ύποπτος για χρήση και διακίνηση μικροποσοτήτων ναρκωτικών, ζητώντας του να τους προμηθεύσει μερικά κιλά χασίς. Παρά την προσπάθειά του, δεν κατέστη δυνατό να εξεύρει ναρκωτικά. Οι αστυνομικοί αργότερα ξανά απευθύνθηκαν στον V.S., ζητώντας του αυτή τη φορά να τους προμηθεύσει ηρωίνη. Ο V.S. τους απάντησε ότι ηρωίνη θα μπορούσε να τους προμηθεύσει ίσως ο Teixeira, τη διεύθυνση του οποίου δεν γνώριζε ο ίδιος αλλά ο F.O. Έτσι, του πρότειναν να μεσολαβήσει ώστε να αγοράσουν ναρκωτικά από τον Teixeira. Οι αστυνομικοί υπό κάλυψη, μαζί με τον V.S. και τον F.O., μετέβησαν στο σπίτι του Teixeira, ζητώντας του να τους προμηθεύσει με 20 γραμμάρια ηρωίνης για 200.000 εσκούδος (νόμισμα). Ο Teixeira συμφώνησε και, μαζί με τον F.O., μετέβη στο σπίτι κάποιου άλλου ατόμου με σκοπό την εξεύρεση ηρωίνης. Πράγματι, τους πώλησε τρία σακουλάκια με ηρωίνη συνολικής ποσότητας 20 γραμμαρίων. Ο Teixeira μετέφερε την ηρωίνη στο σπίτι του V.S., όπου τον ανέμεναν οι αστυνομικοί υπό κάλυψη για την προμήθειά τους. Οι αστυνομικοί υπό κάλυψη, μόλις ο Teixeira έβγαλε το ένα σακουλάκι με ηρωίνη για να τους το παραδώσει, τον συνέλαβαν, γνωστοποιώντας του ότι ήταν μυστικοί αστυνομικοί. Ο Teixeira καταδικάστηκε από το Πορτογαλικό Δικαστήριο σε φυλάκιση έξι ετών και παρέμεινε φυλακισμένος για τρία έτη.

«Φαίνεται να μην υπάρχει σαφής ορισμός της παγίδευσης στο Αγγλικό Δίκαιο»

Ποινική δικονομία

Κατά τη διάρκεια της δίκης, η υπεράσπιση υποστήριξε ότι ο Teixeira είχε παγιδευτεί από την αστυνομία και ότι δεν θα είχε διαπράξει το αδίκημα χωρίς την υποκίνηση των αστυνομικών και των πληροφοριοδοτών, αφού δεν είχε προηγουμένως καμία εμπλοκή σε τέτοιες δραστηριότητες. Παράλληλα, υποστήριξε ότι ενήργησε με αυτόν τον τρόπο λόγω της πίεσης που του ασκήθηκε από τους αστυνομικούς, πράγμα το οποίο δεν θα έπραττε διαφορετικά, και έτσι η υπόθεση οδηγήθηκε ενώπιον του ΕΔΑΔ.

Η κατάληξη:

Σύμφωνα με το ΕΔΑΔ, ο Teixeira υπήρξε θύμα αστυνομικής παγίδευσης, καθώς παραβιάστηκε το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Τα κύρια στοιχεία στα οποία βασίστηκε το ΕΔΑΔ για την έκδοση της απόφασης, επιγραμματικά, είναι τα εξής: η παρέμβαση των δύο αστυνομικών οργάνων δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας διατεταγμένης επιχειρήσεως υπό την εποπτεία δικαστή, ούτε ενεργούσαν υπό τις οδηγίες αξιωματικού της υπηρεσίας τους. Οι αστυνομικές Αρχές δεν είχαν βάσιμες υποψίες ότι ο ύποπτος διακινούσε ναρκωτικές ουσίες, ενώ, αντίθετα, ο ύποπτος είχε λευκό ποινικό μητρώο και ήταν άγνωστος στις αστυνομικές Αρχές, οι οποίες οδηγήθηκαν σε αυτόν μόνο μέσω των V.S. και F.O. Το ΕΔΑΔ επεσήμανε, επίσης, ότι στην οικία του προσφεύγοντος δεν εντοπίστηκαν ναρκωτικές ουσίες, αλλά ότι αυτές προμηθεύτηκαν από τρίτο πρόσωπο και η ποσότητα που βρέθηκε στην κατοχή του δεν ήταν μεγαλύτερη από αυτήν που του παρήγγειλαν οι αστυνομικοί υπό κάλυψη. Περαιτέρω, το ΕΔΑΔ ανέφερε ότι έλειπε το στοιχείο στο οποίο στηριζόταν ο ισχυρισμός ότι ο προσφεύγων ήταν προδιατεθειμένος να προβεί στην τέλεση των αξιόποινων πράξεων. Καταληκτικά, το ΕΔΑΔ διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων δεν είχε από πριν τον σκοπό να προχωρήσει στην τέλεση των αδικημάτων, αλλά το έπραξε λόγω της επιρροής που άσκησαν στο πρόσωπό του οι δύο αστυνομικοί υπό κάλυψη, οι οποίοι δεν περιορίστηκαν στη διερεύνηση των κινήσεών του, αλλά ξεπέρασαν τον παθητικό ρόλο, με αποτέλεσμα να οδηγήσουν τον προσφεύγοντα στην τέλεση των αδικημάτων. Με αυτή την τροπή των γεγονότων, το ΕΔΑΔ κατέληξε ότι οι ενέργειες των αστυνομικών υπερέβησαν το επιτρεπτό όριο δράσης της συγκεικαλυμμένης έρευνας, αφού

εν τέλει αυτοί ήταν οι ηθικοί αυτουργοί του αδικήματος, καθώς ο προσφεύγων δεν θα υπέπιπτε στη διάπραξη των αδικημάτων εάν δεν επηρέαζαν τη βούλησή του.

Η διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ είχε ως αποτέλεσμα την επιδίκαση μιας ασυνήθιστα υψηλής αποζημίωσης ύψους 10 εκατομμυρίων εσκούδος υπέρ του προσφεύγοντος (Αναγνωστόπουλος, 2001, 194). Στην εν λόγω υπόθεση, το ΕΔΑΔ σημείωσε ότι «η υποκίνηση του εγκλήματος, προς τον σκοπό σύλληψης του υποκινουμένου, μεταθέτει σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για το έγκλημα στις ίδιες τις αστυνομικές Αρχές και τις εκτρέπει από την προδιαγεγραμμένη αποστολή τους, που είναι η καταστολή και όχι η συνεργία στη διάπραξη του εγκλήματος». Τόσο από το ιστορικό όσο και από την κατάληξη του ΕΔΑΔ, διαφαίνεται ότι η απόφαση στην υπόθεση *Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας* θέτει σημαντικά όρια στη χρήση των προκλητικών δράσεων από τις αστυνομικές Αρχές και διασφαλίζει τα δικαιώματα των κατηγορουμένων σε δίκαιη δίκη. Αξίζει να αναφερθεί ότι η εν λόγω υπόθεση επικροτήθηκε και υιοθετήθηκε τόσο από την κυπριακή (Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας ν. Κανάρη, 2005; Συμβούλιο Εγγραφής Κτηματομεσιτών ν. Berriman Properties (Overseas) Ltd κ.ά.) όσο και από την αγγλική (DPP ν. Mills, 2015; R ν. Shannon, 2001) έννομη τάξη.

Η αστυνομική παγίδευση μέσα από την αγγλική νομοθεσία και νομολογία :

Το Αγγλικό Δίκαιο (The Royal Commission on Police Powers, 40, 1928) ορίζει τον agent provocateur ως «ένα πρόσωπο που παρασύρει κάποιον άλλο να διαπράξει ρητή παράβαση του νόμου, την οποία διαφορετικά δεν θα είχε διαπράξει, και στη συνέχεια προβαίνει σε καταγγελία εναντίον του για την εν λόγω παράβαση». Σε ένα άλλο αγγλικό σύγγραμμα (Archbold, 964, 1982), η αστυνομική παγίδευση ορίζεται ως εξής: «Όταν ένα άτομο υποκινεί ένα άλλο στη διάπραξη παράβασης του νόμου, στην οποία δεν θα προέβαινε διαφορετικά, και στη συνέχεια το πρόσωπο που υποκίνησε καταθέτει εναντίον του παραβάτη σε σχέση με το εν λόγω αδίκημα». Επιπλέον, μέσα από την αγγλική υπόθεση της Δικαστικής Επιτροπής της Βουλής των Λόρδων R. ν. Loosely, Attorney General's Reference (No.

«η απόφαση στην υπόθεση *Teixeira de Castro κατά Πορτογαλίας* θέτει σημαντικά όρια στη χρήση των προκλητικών δράσεων από τις αστυνομικές Αρχές»

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη

3 of 2000) (2001) 4 All E.R. 897, ξεικαθαρίστηκε ότι η παγίδευση πραγματοποιείται όταν ένας υπό κάλυψη αστυνομικός πράκτορας του κράτους ή ένας ελεγχόμενος πληροφοριοδότης υποκινεί τρίτο πρόσωπο να διαπράξει αδίκημα, σκοπεύοντας να το συλλάβει και να το κατηγορήσει. Ενώ στην *R. v. Fodder, Foulkes and Johns* έχει λεχθεί ότι αστυνομική παγίδευση προκύπτει όταν διαπιστώνεται ότι η υποκίνηση είχε προκαλέσει τη διάπραξη του εγκλήματος και όχι την απόκτηση αποδεικτικών στοιχείων για τη στοιχειοθέτησή του.

Η αστυνομική παγίδευση μέσα από τη νομολογία της Κυπριακής έννομης τάξης:

Αρχίζοντας την επισκόπηση του υπό εξέταση κεφαλαίου από τη σκοπιά του Κυπριακού Δικαίου, αξίζει να σημειωθεί ότι στην κυπριακή έννομη τάξη δεν υπάρχει σαφής ορισμός της παγίδευσης σε κάποιο νομοθέτημα, αλλά πρόκειται για έννοια η οποία έχει αποκρυσταλλωθεί μέσα από τη νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου. Από τη νομολογία της κυπριακής έννομης τάξης προκύπτει ότι δεν υπάρχει σημαντική απόκλιση από τις αρχές που έθεσε το ΕΔΑΔ στην υπόθεση *Teixeira de Castro v. Portugal*. Τα κυπριακά δικαστήρια φαίνεται να υιοθετούν την ίδια προσέγγιση ως προς τη διαπίστωση του κατά πόσον ένας αστυνομικός υπό κάλυψη έχει υπερβεί το επιτρεπτό όριο δράσης, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται ως προκαλών δράστης.

Σύμφωνα με το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου (*Abe v. Δημοκρατίας*, 2008), η αστυνομική παγίδευση τεκμαίρεται όταν ένα αστυνομικό όργανο υποκινεί ένα άλλο άτομο –τον κατηγορούμενο– να προβεί στη διάπραξη μιας ποινικά κολάσιμης πράξης, την οποία δεν θα είχε διαπράξει διαφορετικά και στην οποία θα καταθέσει ως μάρτυρας κατηγορίας ο αστυνομικός υπό κάλυψη. Περαιτέρω, το Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου στην υπόθεση *Χατζημάρκου v. Δημοκρατίας* (2002) έχει αναφέρει αυτολεξεί ότι η παγίδευση συντελείται «όταν ένα πρόσωπο υποκινεί άλλο στη διάπραξη παράβασης του νόμου, στην οποία αλλιώς δεν θα προσέβαινε, και στη συνέχεια καταθέτει εναντίον του σε σχέση με το συγκεκριμένο αδίκημα».

Η παραπάνω προσέγγιση επαναλαμβάνεται και από τις αποφάσεις *Kasapoglou Djemal v. Αστυνομίας* (2005) και την Σέλλας Μιχάλης

και Άλλοι ν. Δημοκρατίας (2005), στις οποίες τονίστηκε ότι το βασικό κριτήριο για τη διαπίστωση της ύπαρξης παγίδευσης του κατηγορούμενου από αστυνομικό υπό κάλυψη είναι το κατά πόσον οι πράξεις του υπό κάλυψη αστυνομικού δεν προήλθαν από δική του πρωτοβουλία, αλλά αποτελούσαν προϊόν εποπτείας εξώθησης, υποκίνησης ή καθοδήγησης από τις αρμόδιες Αρχές, μετά από τη δημιουργία βάσιμων υπονοιών ότι ο κατηγορούμενος συμμετείχε σε εγκληματικές δράσεις. Συνεπώς, από όλα όσα καθιερώθηκαν μέσα από τη νομολογία, διαπιστώνεται ότι οι ενέργειες ενός αστυνομικού υπό κάλυψη δεν πρέπει να είναι τέτοιας φύσεως, ώστε να παρακινούν άμεσα τον ύποπτο στη διάπραξη ενός αδικήματος, αλλά πρέπει ο ύποπτος να παρέχει σοβαρές ενδείξεις ότι έχει πραγματική πρόθεση, ούτως ή αλλιώς, να προχωρήσει στη διάπραξη ενός αδικήματος.

III. Ανάδειξη της δυσκολίας για εξεύρεση ενός ευρέως αποδεικτού βαθμού ή ορίου συμπεριφοράς των Αστυνομικών υπό κάλυψη.

Το παρόν κεφάλαιο ασχολείται με την ανάδειξη της δυσκολίας εξεύρεσης ενός ευρέως αποδεικτού βαθμού ή ορίου συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη. Σύμφωνα με την ολομέλεια του Ανώτατου Δικαστηρίου (Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας ν. Οδυσσέας Κανάρης, Αρ. 1), δεν υπάρχει «εξαντλητικός ορισμός που να καλύπτει γενικά και άνευ ετέρου πότε τα όργανα του κράτους ξεπερνούν πράγματι το αποδεικτό όριο, ώστε η επακόλουθη ποινική δίωξη να απολήγει καταχρηστική ή να ειθέτει ως ανυπόληπτο το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης». Παρόμοια προσέγγιση σκιαγραφείται και στην «Royal Commission on Police Powers» (1928, 40), όπου αναφέρεται ότι είναι σπάνιο να εντοπίσει κανείς τα επιλήψιμα χαρακτηριστικά της καταγγελλόμενης πρακτικής.

Όπως υπογραμμίζεται από το ΕΔΑΔ (*Shannon v. The United Kingdom*, Απόφαση 5, 2004), η γραμμή που χωρίζει τη θεμιτή δράση από την αθέμιτη έπρεπε να τεθεί στο σημείο της πραγματικής υποκίνησης. Ωστόσο, και πάλι, αυτό αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο δεν είναι απολύτως σαφές, καθώς προκύπτει ο προβληματισμός για τη διαπίστωση της ύπαρξης πραγματικής υποκίνησης.

«η αστυνομική παγίδευση τεκμαίρεται όταν ένα αστυνομικό όργανο υποκινεί ένα άλλο άτομο –τον κατηγορούμενο– να προβεί στη διάπραξη μιας ποινικά κολάσιμης πράξης, την οποία δεν θα είχε διαπράξει διαφορετικά»

Ποινική δικονομία

Πράγματι, έχουν αποκρυσταλλωθεί οι αρχές που εφαρμόζονται για να διαπιστωθεί κατά πόσον η συγκεκριμένη έρευνα μετατρέπεται σε παγίδευση. Ωστόσο, εκκρεμεί ακόμη η πρακτική πλευρά του θέματος, για το κατά πόσο αυτές οι αρχές δύναται να συνάδουν και να εναρμονίζονται με τα διαφορετικά πραγματικά περιστατικά της κάθε υπόθεσης.

Σύμφωνα με όλα όσα διαμείφθηκαν σε προγενέστερο στάδιο, παρατηρείται ότι υπάρχει δυσχέρεια στην εξεύρεση ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού που να ανταποκρίνεται πλήρως στο ερώτημα του ποιο τελικά αποτελεί το επιτρεπτό όριο δράσης ή συμπεριφοράς ενός αστυνομικού υπό κάλυψη, έτσι ώστε να μην μολύνεται το αποδεικτικό υλικό το οποίο συλλέχθηκε στο πλαίσιο δράσης του ή να μη θίγεται η διαπίστωση διάπραξης του υπό διερεύνηση αδικήματος. Υπό το φως των πιο πάνω, φαίνεται ότι τελικά είναι δυσχερής ο εντοπισμός ενός καθολικού όρου που να ταιριάζει και να εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις, καθότι πρόκειται για ένα δικονομικό ζήτημα, το οποίο κρίνεται κάθε φορά υπό το πρίσμα των μοναδικών πραγματικών περιστατικών και συνθηκών που περικλείουν την κάθε υπόθεση. Στο πλαίσιο αυτό, εφαρμόζονται οι αρχές που θεσπίστηκαν μέσα από τη νομολογία του ΕΔΑΔ, ώστε να διαπιστωθεί σε κάθε περίπτωση αν ο εκάστοτε υπό κάλυψη αστυνομικός ξεπέρασε το επιτρεπτό όριο δράσης, με αποτέλεσμα η ενέργειά του να θεωρείται προκλητική για τον κατηγορούμενο ως προς τη διάπραξη της αξιόποινης πράξης.

IV. Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ατόμου.

Αναντίθετα, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ (σε εγχώριο επίπεδο το εν λόγω άρθρο κατοχυρώνεται από τα άρθρα 12 και 30 του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας) προβλέπει το δικαίωμα στη διεξαγωγή δίκαιης δίκης και αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα άρθρα στον νομικό πολιτισμό, το οποίο, μάλιστα, χρήζει εκτενούς ανάλυσης. Ωστόσο, στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, θα επιχειρηθεί μια ακροθιγής προσέγγιση της παραβίασης αυτού, υπό το πρίσμα της αστυνομικής παγίδευσης.

Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ προνοεί ότι κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα η υπόθεσή του να εξε-

ταστεί δίκαια, σε δημόσια ακροαματική διαδικασία και εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.

Η αστυνομική παγίδευση, όπως έχει αναλυθεί πιο πάνω, αφορά περιπτώσεις στις οποίες οι αστυνομικές Αρχές προκαλούν ή ενθαρρύνουν κάποιον να διαπράξει έγκλημα που δεν θα είχε διαπράξει αν απουσίαζε η πρόκληση ή η ενθάρρυνση από την Αστυνομία. Αυτό δύναται να παραβιάζει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, ειδικά όταν η συμπεριφορά των αστυνομικών εκφεύγει από τα όρια της επιτρεπτής δράσης. Περιπλέον, η αστυνομική παγίδευση δύναται να θεωρηθεί ότι παραβιάζει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η Αστυνομία ενήργησε με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρότρυνε ή προκάλεσε τον κατηγορούμενο να διαπράξει το έγκλημα. Σε τέτοια περίπτωση, το άτομο δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είχε την πραγματική πρόθεση να διαπράξει το έγκλημα χωρίς την εμπλοκή της Αστυνομίας.

Στην υπόθεση *Teixeira de Castro v. Portugal* (1998), η οποία αναλύθηκε εκτενέστερα πιο πάνω (βλ. σελ. 7-9 της παρούσας), το ΕΔΑΔ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 6 της ΕΣΔΑ επειδή οι αστυνομικές Αρχές ενήργησαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να προκαλέσουν τον κατηγορούμενο να διαπράξει το έγκλημα. Ο αστυνομικός υπό κάλυψη δεν περιορίστηκε στην παρακολούθηση, αλλά έπαιξε ενεργό ρόλο στην τέλεση του εγκλήματος (Jackson and Summers, 2012).

Επιπλέον, στην υπόθεση *Ramanauskas v. Lithuania* (2008), το ΕΔΑΔ διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, καθώς η εμπλοκή των αστυνομικών Αρχών δεν ήταν παθητική, αλλά προκλητική, αφού ενήργησαν ενθαρρύνοντας και διευκολύνοντας την τέλεση του εγκλήματος από τον κατηγορούμενο (Ashworth and Redmayne, 2010).

Επομένως, η διαπίστωση της αστυνομικής παγίδευσης μπορεί να παραβιάσει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, όταν η δράση των αστυνομικών υπό κάλυψη εκφεύγει από τα όρια της επιτρεπτής δράσης και επηρεάζει τη βούληση του κατηγορουμένου, εξωθώντας τον να υποπέσει στη διάπραξη του εγκλήματος, γεγονός το οποίο παραβιάζει τον πυρήνα της δίκαιης δίκης. Η δικαστική πρακτική και η νομολογία επιβεβαιώνουν ότι η χρήση αποδείξεων που

«τελικά είναι δυσχερής ο εντοπισμός ενός καθολικού όρου που να ταιριάζει και να εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις»

Το επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς των αστυνομικών υπό κάλυψη

αποκτήθηκαν μέσω τέτοιων μεθόδων μπορεί να θεωρηθεί αθέμιτη και να οδηγήσει σε παραβίαση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου για διεξαγωγή δίκαιης δίκης. Περαιτέρω, από τη νομολογία του ΕΔΑΔ διαπιστώνεται η ανάγκη διασφάλισης και προστασίας των δικαιωμάτων των κατηγορούμενων προσώπων από αθέμιτες ενέργειες των αστυνομικών Αρχών.

V. Επιπτώσεις στην αποδεικτική αξία των τεκμηρίων τα οποία εξασφαλίστηκαν κατ' υπέρβαση του επιτρεπτού ορίου δράσης των υπό κάλυψη αστυνομικών.

Όπως έχει ήδη αναλυθεί σε προγενέστερο στάδιο του παρόντος άρθρου, η αστυνομική παγίδευση αποτελεί την αρνητική έκφανση της ανάμειξης των υπό κάλυψη αστυνομικών. Ο λόγος που επιστρατεύονται οι υπό κάλυψη αστυνομικοί είναι η εξασφάλιση μαρτυρίας ή στοιχείων που αποδεικνύουν τη διάπραξη ενός αδικήματος, με σκοπό να κατατεθούν ως τεκμήρια στην ποινική δίκη και να στοιχειοθετήσουν την ποινικά κολάσιμη πράξη εναντίον του κατηγορουμένου και, κατά συνέπεια, την καταδίκη του. Στην κυπριακή έννομη τάξη, η κατάθεση τεκμηρίων ενώπιον του δικαστηρίου δεν είναι ανεξέλεγκτη, αλλά, αντιθέτως, γίνεται κατόπιν ελέγχου, αφενός, του κατά πόσον αυτά εξασφαλίστηκαν κατά παράβαση των δικαιωμάτων ή ελευθεριών του ατόμου και, αφετέρου, της αξιοπιστίας και σχετικότητας των μέσων αυτών. Ειδικότερα, οι έρευνες που αποβλέπουν στην πρόληψη και την καταστολή ενός εγκλήματος, όταν τα δικαστικά συστήματα το επιτρέπουν, πρέπει να καθορίζονται και να οροθετούνται από αυστηρές προϋποθέσεις, δηλαδή να χρησιμοποιούνται μόνο όταν δεν υπάρχουν άλλα μέσα πρόληψης του εγκλήματος.

Στην κυπριακή έννομη τάξη, το ζήτημα της κατάθεσης αποδεικτικών στοιχείων ρυθμίζεται από τα ίδια τα δικαστήρια με γνώμονα τις πρόνοιες του Περί Αποδείξεως Νόμου, Κεφ.9. Επαφίεται, λοιπόν, στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή η κατάθεση ή η απόρριψη ενός αποδεικτικού στοιχείου το οποίο εξασφαλίστηκε με παράνομες μεθόδους, με εξαίρεση τα αποδεικτικά στοιχεία που εξασφαλίστηκαν κατά παράβαση συνταγματικής πρό-

νοιας, βάσει της οποίας η απαγόρευση κατάθεσής τους είναι απόλυτη και δεν εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου. Όπως πολύ ορθά σημειώθηκε στην υπόθεση του Ανώτατου Δικαστηρίου Κύπρου, Καττή ν. Δημοκρατίας (2002), η υποκίνηση του κατηγορουμένου από τον αστυνομικό υπό κάλυψη με αποτέλεσμα τη διάπραξη αδικήματος και με σκοπό την προσαγωγή του ενώπιον του δικαστηρίου αποτελεί εκτροπή από την αρχή της δίκαιης δίκης, η οποία αναγνωρίζεται τόσο στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ όσο και στην υπόθεση *Teixeira de Castro v. Portugal* του ΕΔΑΔ, σύμφωνα με την οποία ακυρώθηκε η καταδίκη, διότι το σύνολο της μαρτυρίας πάνω στο οποίο θεμελιωνόταν η υπόθεση ήταν προϊόν υποκίνησης του κατηγορουμένου από τις αρχές για τη διάπραξη αδικήματος.

Ο Andrew L-T Choo (164-167, 1993) υποστηρίζει στην αγγλική θεωρία ότι το ζητούμενο είναι πως, όταν αποδεικνύεται η αθέμιτη αστυνομική παγίδευση, πρέπει αυτομάτως να αναστέλλεται η διαδικασία ως κατάχρηση του δόγματος της δικαστικής διαδικασίας. Το δόγμα αυτό ορίζει ότι ένα δικαστήριο δύναται να διατάξει την παύση της ποινικής διαδικασίας εναντίον του κατηγορουμένου, όταν κρίνει ότι, βάσει των περιστατικών, είναι αδύνατον να τύχει δίκαιης δίκης (Αναγνωστοπούλου, 193, 2001). Στην υπόθεση *R. v. Noor Mohamed* (1949), το ειδικό δικαστήριο τόνισε ότι η αποδοχή αποδεικτικών στοιχείων που αποτελούν απόρροια αστυνομικής παγίδευσης θα ήταν άδικη, διότι η επιζήμια επίδρασή τους θα υπερέβαινε την αποδεικτική τους αξία. Από εδώ διαφαίνεται ότι το δικαστήριο, κατά την άσκηση της διακριτικής του ευχέρειας, με σκοπό να αποφασίσει αν θα κάνει αποδεκτό ή αν θα απορρίψει ένα αποδεικτικό στοιχείο, σταθμίζει την αποδεικτική του αξία με την επιζήμια επίδραση του στα δικαιώματα του κατηγορουμένου προσώπου. Αν η πλάστιγγα γέρνει προς την επιζήμια επίδραση, τότε το δικαστήριο τα απορρίπτει. Αξιοσημείωτο σε αυτό το σημείο είναι το γεγονός ότι η μαρτυρία ενός υπό κάλυψη αστυνομικού που εξασφαλίζεται εντός του επιτρεπτού ορίου δράσης δεν αποκλείεται αυτομάτως λόγω του τρόπου με τον οποίο εξασφαλίστηκε, αλλά γίνεται παραδεκτή από το δικαστήριο. Έχει λεχθεί (Ηλιάδης & Σάντης, 2016, 788) ότι οι ενέργειες των αστυνομικών

«όταν αποδεικνύεται η αθέμιτη αστυνομική παγίδευση, πρέπει αυτομάτως να αναστέλλεται η διαδικασία»

Ποινική δικονομία

οργάνων πρέπει να είναι καλοπροαίρετες και να στηρίζονται σε βάσιμες υποψίες ότι ο κατηγορούμενος πράγματι εμπλέκεται σε παράνομες πράξεις. Η χρήση αποδείξεων που αποκτήθηκαν μέσω αστυνομικής παγίδευσης μπορεί να θέσει σε αμφιβολία την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του δικαστηρίου, καθώς δημιουργεί μια κατάσταση στην οποία οι αποδείξεις προέρχονται από προκλητικές ενέργειες των αρχών και όχι από την ανεξάρτητη δράση και βούληση του κατηγορουμένου. Σύμφωνα με το ΕΔΑΔ, το δημόσιο συμφέρον δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη χρήση μαρτυρίας η οποία λήφθηκε ως αποτέλεσμα αστυνομικής υποκίνησης (*Teixeira de Castro v. Portugal*, 540). Σε αντιδιαστολή, η χρήση παρανόμως κτηθέντων τεκμηρίων μπορεί να επηρεάσει τη διαφάνεια της δικαστικής διαδικασίας και να δημιουργήσει σημαντικές ανισότητες και αδικίες.

Συμπεράσματα

Ένεκα όσων εκτέθηκαν ανωτέρω και έχοντας προ οφθαλμών τόσο την ημεδαπή όσο και την ενωσιακή νομολογία και νομοθεσία που άπτονται του θέματος της αστυνομικής παγίδευσης, παρατηρείται ότι πράγματι έχουν αποικρυσταλλωθεί ορισμένες κατευθυντήριες αρχές, οι οποίες εφαρμόζονται από τα δικαστήρια με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσον υπήρξε υπέρβαση των θεμιτών ορίων δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ως προκαλούντες δράστες. Ωστόσο, από τα ανωτέρω φαίνεται ότι η αστυνομική παγίδευση αποτελεί ένα ανεξάντλητο πρακτικό ζήτημα, το οποίο, πέρα από τη στάθμιση των γενικών αρχών του δικαίου και την εφαρμογή των νομολογιακών αρχών, απαιτεί διαφορετική προσέγγιση, καθώς κάθε περίπτωση πρέπει να κρίνεται με βάση τα δικά της πραγματικά περιστατικά, *in concreto*, γεγονός που αφήνει ασαφές το πεδίο εφαρμογής.

Μέσα από την ενδελεχή ανάλυση του ζητήματος του επιτρεπτού ορίου δράσης των αστυνομικών υπό κάλυψη, φαίνεται ότι είναι αδύνατον να εξευρεθεί ένας καθολικός ορισμός που να ανταποκρίνεται σε όλες τις περιπτώσεις για την εξέταση των θεμιτών ορίων δράσης του αστυνομικού. Κάθε υπόθεση διαθέτει μοναδικά πραγματικά περιστατικά, τα οποία άπτονται προσεκτικής και εξατομικευμένης αξιολόγησης. Επομένως, η δικαστική κρίση πρέπει να προσαρμόζεται στις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε περίπτωσης, υπογραμμίζοντας την πολυπλοκότητα και την ανάγκη για διαφοροποιημένη προσέγγιση στην εφαρμογή των σχετικών κατευθυντήριων αρχών και των νομοθετικών διατάξεων.

Εν κατακλείδι, όσον αφορά την αποδεικτική αξία του μαρτυρικού υλικού που εξασφαλίστηκε από ένα εντεταλμένο όργανο της Πολιτείας, είναι ξεκάθαρο ότι η διαδικασία πρέπει να πραγματοποιείται εντός των επιτρεπτών ορίων δράσης που έθεσε η νομολογία, με πλήρη συμμόρφωση προς τις αρχές του κράτους δικαίου και σεβασμό προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ατομικές ελευθερίες. Η αστυνομική παγίδευση που οδηγεί στην παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων και, συνεπώς, στην απόρριψη μαρτυριών που εξασφαλίστηκαν στο πλαίσιο της δράσης του οργάνου αυτού, έχει ως συνέπεια τον εκτροχιασμό της υπόθεσης και την παραβίαση αυτών των αρχών και αξιών.

Άλλωστε, θα ήταν οξύμωρο για ένα κράτος να αποδέχεται παρανόμως ληφθείσα μαρτυρία στο πλαίσιο εκδίκασης μιας ποινικής υπόθεσης με σκοπό να καταλήξει σε καταδικαστική απόφαση, αφού κάτι τέτοιο θα συνιστούσε προσβολή των δικαιωμάτων του ατόμου.

∴∴∴

«η δικαστική κρίση πρέπει να προσαρμόζεται στις συγκεκριμένες συνθήκες κάθε περίπτωσης»

ένθα, Επίκαιρα Νομικά Θέματα και Αναλύσεις

Νομικό περιοδικό το οποίο εκδίδεται από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου και εμπεριέχει άρθρα, μελέτες, νομολογιακά σχόλια και επισκόπηση της επικαιρότητας του ευρωπαϊκού, διεθνούς, ελληνικού και κυπριακού δικαίου.

ISSN 2357-1268 (Εντυπη Μορφή)

ISSN 2357-1276 (Ηλεκτρονική μορφή)

Εκδοτική Επιτροπή :

- Δρ. **Philippe Jougleux**,

Καθηγητής, Νομική Σχολή

- Δρ. **Χριστιάνα Μάρκου**,

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Νομική Σχολή

- Δρ. **Αθηνά Κοντογιάννη**,

Επίκουρη Καθηγήτρια, Νομική Σχολή

- Δρ. **Παντελίτσα Σφηνιαδάκη**,

Λέκτορας, Νομική Σχολή

Βοηθοί συντακτικής ομάδας :

Ελευθερίου Μαρία, Μαυρίδης Νικόλαος,

Προπτυχιακοί φοιτητές της Νομικής Σχολής

Ηλεκτρονική μορφή :

<http://entha.euc.ac.cy>

Διεύθυνση : ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
Διογένους 6, Έγκωμη, Τ.Θ. 22006, 1516 Λευκωσία, Κύπρος,
p.jougleux@euc.ac.cy <http://www.euc.ac.cy>
Τηλ.: +357.22.713000

Όλα τα άρθρα και οι συμβολές στο περιοδικό διατίθενται με την άδεια Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές

